

**T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

Doktora Tezi

**ŞANLIURFA KENTİ
HALEPLİBAHÇE MAHALLESİ'NDE MEKÂNSAL
DÖNÜŞÜMÜN İZLERİ**

Mahmut KARAÇİZMELİ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Serdar TOKA**

Mardin-2021

**T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

Doktora Tezi

**ŞANLIURFA KENTİ
HALEPLİBAHÇE MAHALLESİ'NDE MEKÂNSAL
DÖNÜŞÜMÜN İZLERİ**

Mahmut KARAÇİZMELİ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Serdar TOKA**

Mardin-2021

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmasında kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

İmza

Mahmut KARAÇİZMELİ

Tarih (..../.../...)

ÖZET

Doktora Tezi

ŞANLIURFA KENTİ HALEPLİBAHÇE MAHALLESİ'NDE MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMÜN İZLERİ

Mahmut KARAÇİZMELİ
Mardin Artuklu Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı
2021: 210 Sayfa

Bu tez çalışmasının amacı, Türkiye’de Şanlıurfa Kenti, Haleplibahçe Mahallesi örneği üzerinden mekân üretim süreçlerinin okunmasıdır. Henri Lefebvre’in mekân kuramına¹ yaslanan bu çalışmada; kent imgeleri, tarihi ve toplumsallığı üzerinde fikir üretirken Walter Benjamin’in pasajlar yapıtındaki ifadesiyle: “hem bilmecelerin peşinden koşan hem de yeni bilmecelere yol açan”² flanör yaklaşımı metodolojik olarak benimsenmiştir. Güncel çalışmalar bağlamında Şanlıurfa kent mekânına bakıldığında, mekânın ne olduğunu, mekânın nasıl üretildiğini, mekânın nasıl algılandığını, bu algının ne gibi stratejilerle yürürlüğe konduğunu ve yaşama nasıl katıldığını ortaya koyan çok katmanlı yöntemlere ihtiyaç olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü halihazırda mekâna yönelik bakışlar sınırlı görme imkanları sunmakta ve kent mekanına ilişkin imajlar zaman aracılığıyla hızla bozuma uğramaktadır. Bu nedenle kent mekanını yorumlarken, bütüncül bir anlatı kurmak yerine parçalı bir düşünce sistemi ile analizler yapmanın daha yerinde olacağı varsayılmıştır. Bu parçalılık her ne kadar sınır, mevki ve hiyerarşiler üretiyor gibi görünse de her bir noktanın diğeriyle bir ağ sistemiyle bağlı olduğu unutulmamalıdır. Birbiriyle ilişkili bir parçalılığın, değişkenliğin, farklılıkların, katmanlılığın ve ritimlerin esas alındığı bir mekân anlatısında Lefebvre’in mekân üretimi kuramındaki üçlü düşünce sistemi (algılanan mekân, tasarlanan mekân, yaşanan mekân) ve dönemselleştirmeleri hareketli ve kapsayıcı yapısıyla mekân analizinde güncelliğini koruyan olanaklar barındırmaktadır. Lefebvre, farklı görünen birçok disiplini ve gündelik yaşamı, mekânın potasında eritmesi ve zamanı bu yöntemin bir kontrol ve ritimleri yakalama mekanizması olarak ele almasıyla mekân düşüncesinde çığır açmış ve yaşamı boyunca yaptığı felsefi, sosyolojik ve teorik çalışmaları “ritimanaliz” olarak adlandırdığı metodolojisiyle ortaya koymuştur.³ Çalışmada, kent mekânında tarihsel süreçte gerçekleşen mekânsal üretimlerin fiziksel görünümelerini tartışmaktan çok bu süreçlerin arkasındaki düşünce kalıplarının analizinin yapılması öncelenmiştir. Şanlıurfa’daki mimari yapılar, kent planları, haritalar, gravürler, resimler hangi dönemde ve kim tarafından üretilmiş olursa olsun bir temsil olarak ele alınmıştır. Kolaj tekniğiyle bu temsillerin arka planına ilişkin sorgulamalar yapılmıştır. Lefebvre mekâna farklı güçlerin mücadele alanı olarak bakmakta ve bu güçlerin meşru görünümelerini kazanırken türlü yıkım, tasarım ve üretim süreçlerinden geçtiğini ifade etmektedir. Bu nedenle çalışmanın konu aldığı tarihsel periyod, modernleşme süreçlerinin kent mekânında görünürlük kazandığı ana özgülenmeden; bu söylemlerin kentte çeşitli anlatı ve imajlarla dolaşıma çıkmaya başladığı dönemlere kadar uzanmaktadır. Söz konusu dönemlerden başlayan soruşturma günümüze yani kent mekanındaki üretimler bağlamında postmodern olarak adlandırılacak döneme dek gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Haleplibahçe, İktidar, Mekân Üretimi, Ritimanaliz, Şanlıurfa.

¹ Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, Çev. Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 378-409.

² Walter Benjamin, *Tarih Kavramı Üzerine Pasajlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 50-60.

³ Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, s.89-92.

ABSTRACT

PhD Thesis

TRACES OF SPATIAL TRANSFORMATION IN HALEPLIBAHÇE NEIGHBORHOOD IN THE CITY OF ŞANLIURFA CITY

Mahmut KARAÇİZMELİ
Mardin Artuklu University
Graduate Education Institute,
Department of Architecture
2021: 210 Pages

The aim of this work is to study the process of space production using examples from the Haleplibahçe district. In this study that is inspired by Henri Lefebvre's critical theory of space⁴, while producing ideas about urban images, history, and collectivity, a methodological approach has been chosen as stated by Walter Benjamin in his work "Passages": "Both, running after riddles and causing new riddles"⁵. When we look at the urban space of Şanlıurfa in the context of current studies, it is possible to say that there is a need for multi-layered methods that reveal what the space is, how space is produced, how space is perceived, what strategies this perception is put into effect and how life takes part in it. Because currently, spatial perspectives offer limited viewing opportunities and images of urban space are rapidly deteriorating through time. For this reason, while interpreting urban space, it was assumed that it would be more appropriate to analyze with a fragmented system of thought instead of establishing a holistic narrative. Although this fragmentation seems to produce borders, positions and hierarchies, it should not be forgotten that each point is connected to the other by a network system. In a space narrative based on interrelated fragmentation, variability, differences, stratification and rhythms, Lefebvre's tripartite system of thought (perceived space, designed space, lived space) and periodizations in Lefebvre's theory of space production contain possibilities that remain up-to-date in space analysis with its dynamic and inclusive structure. Lefebvre broke new ground in the thought of space by melting many seemingly unrelated disciplines and daily life in the pot of space and using time as a control and catching mechanism of rhythms, and revealed his philosophical, sociological and theoretical studies throughout his life with his methodology, which he called "rhythmanalysis". In this study, it is prioritized to analyze the thinking patterns behind these processes rather than discussing the physical appearances of spatial productions that took place in the historical process in urban space. Architectural structures, city plans, maps, engravings, paintings in Şanlıurfa are considered as representations regardless of the time period and by whom they were produced, and inquiries were made regarding the background of these representations. Lefebvre also states that he sees space as a field of struggle of different forces, which go through various processes of destruction, design and production while gaining their legitimate appearance.⁶ For this reason, the scope of the study does not extend from the moment when the modernization processes became visible in the urban space, but to the periods when these discourses began to circulate in the city with various narratives and images. From this point of view, it reaches the present day or to the period that can be called postmodern in the context of productions in urban space.

Keywords: Haleplibahçe, Power, Production of Space, Rhythmanalyses, Şanlıurfa.

⁴ Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, Çev. Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 378-409.

⁵ Walter Benjamin, *Tarih Kavramı Üzerine Pasajlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 50-60.

⁶ Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, s.89-92.

ÖN SÖZ

Şanlıurfa kentindeki mekân üretimlerinin kolaj tekniğiyle incelenmesi anlamına gelen bu çalışma, geleneksel, modern ve postmodern olarak nitelendirilebilecek süreçlerin arasında bağlantılar, benzerlikler, tekrarlamalar ve farkları ortaya koymayı denemektedir. Bu çalışma değişmekte olan zamanın kent mekânında bıraktığı izler üzerinden, söz konusu süreçleri mekanla analiz etmek amacıyla hazırlanmıştır. Ancak gündelik hayat bağlamında, adlandırılan bu süreçlerin keskin sınırlarının, belirgin başlangıç ve bitiş noktalarının olmadığı da unutulmamalıdır. Bu bağlamda incelenen bütün görseller ve söylem üretimleri, “mekân üretimi” olarak değerlendirilmiştir. Geçmişteki mekân üretimlerinin tarihsel süreçte ne gibi sonuçlara neden olduğu ve bir norm dayatıp dayatmadığı sorularına Lefebvre’in mekân üçlemesi bağlamında cevaplar aranmıştır. Haleplibahçe Mahallesi bu üçlemedeki kavramlar aracılığıyla algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân üzerinden yorumlanmıştır. Mahallenin kentteki sembolik değeri ve merkezi konumu nedeniyle, tarihsel süreçte, heterotopyayı çağrıştıran bir görünümünden izotopyaya ve homojen özelliklerdeki “tasarlanan mekân”a dönüşümü mimari yapıtlar ve mekân kullanım özellikleri üzerinden incelenmiştir. Lefebvre’in “yaşanan mekân” olarak tanımladığı mekân türü ise Haleplibahçe’nin gecekondulu bölgesinde aranmış ve buradaki gündelik yaşam stratejileri incelenmiştir. Ayrıca bölgedeki karmaşık demografik yapı, burada barınan geçici koruma kapsamındaki nüfus ve bölgenin aynı zamanda turizm odaklı sermaye ilişkilerine açık oluşu, oldukça karmaşık üretimlerin analizlerini gerektirmektedir. Bu bağlamda Şanlıurfa’nın Haleplibahçe Mahallesi’nin mekânsal olarak heterotopyadan izotopyaya doğru ilerleyen bir sürece tabi tutulduğu savı Lefebvre ve Foucault’un bu türden mekanlara ilişkin tartışmalarıyla (heterotopi, izotopi) derinleştirilerek analiz edilmiştir.

Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet döneminde yaşanan modernleşme süreçlerinin ve yakın geçmişte tekabül eden postmodern süreçlerin, görece taşra olarak kabul edilebilecek Şanlıurfa’da yürürlüğe girmesi ve mekân üretimlerine etki etmesi konusunda net bir kronoloji bulunmamaktadır. Ancak Haleplibahçe’de mekânsal hareketliliğin yoğunlaştığı

1950’lerden sonra kent merkezine yönelen iç göç ve 2010 yılından itibaren başlayan zorunlu dış göç dalgasıyla dönüşen kent mekanındaki yaşanan değişimler algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân üçlemesiyle incelenmiş, zaten geçirimli olan bu üçlü mekân türleri arasında deneyimlenen krizler ve tespit edilen çatlaklar, krizler çeşitli görselleştirme teknikleri ile betimlenmiş ve kuramsal nitelermelerle ele alınmıştır. Veriler Walter Benjamin’in montaj tekniğıyle bir araya getirilmiştir. “Pasajlar” ve “1900’lerde Berlin’de Çocukluk” adlı derleme metinlerinde Benjamin, Paris ve Berlin’de geçen anılarını, sanatsal ve felsefi eleştirilerini, kent mekanına ve mekânın dönüşümünün hissettirdiklerini görselleştirme teknikleriyle iç içe geçirerek aktarmaktadır. Örneğın 19. Yüzyıl Paris’ini açıklarken modern mimarinin kentteki izdüşümü olarak ele aldığı pasajları, kentin sosyal, mekânsal ve ekonomik kalıplarını açıklamak için kullanmaktadır. Bu bakış açısı kentin kültürel yapısını ve sonraki dönemlerde giderek yaygınlaşacak olan kapitalist etkilerin mekân üzerinden okunması anlamına da gelmektedir. Benjamin, aura ve sanat eserinin gücüne ilişkin tartışmalarında da bir taraftan üretilen temsillerin etkileri üzerine düşünmüş, bir taraftan da seri üretim ve modern dünyanın ne gibi sonuçlar doğuracağıyla ilgili projeksiyonlar sunmuştur. Modern kenti, modern kentin öznesini, flanörü, kentte yürümeyi, aylaklığı, erken sayılacak bir dönemde kendine özgü yöntemiyle aktaran Benjamin’in yaklaşımı, sonraki dönemlerde sanattan edebiyata birçok alana yayılmış, akademik çalışmalarda da sıkça kullanılmıştır. Benjamin’in kenti, toplumu, sanatı, mimariyi ve felsefeyi bir araya getiren metinleri bu çalışma için de esin kaynağı olmuştur. Özellikle “Haleplibahçe’de yürümek” başlıklı bölümdeki mekanlarda, bir taraftan mimariyi, arkeolojik alanları, arşiv mekanları olarak incelenen müzeleri, günümüzün pasajları olan AVM’yi, otelleri ve gecekondu bölgelerini anlatırken diğer taraftan da bu mekanların çağrışım yaptığı kuramsal yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Haleplibahçe Mahallesi ve çevresi gerek toplumsal yapısının kırılmalara referans veren dönüşümüyle, gerek erkin temsili mekân üretiminin okunaklı olması nedeniyle çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Hâkim söylemlerle homojen hale getirilmeye çalışılan toplumsallık, kent mekânı ve gündelik hayat pratikleri bu bağlamda tekrar ortaya konulmuştur.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın her aşamasında yanımda olan aileme, sevgili ablam Ayşe Karaçizmeli'ye, değerli görüş ve destekleriyle bana büyük katkılarda bulunan danışmanım Prof. Dr. Serdar Toka'ya, tezimin biçimlenmesinde büyük emekleri geçen Doç. Dr. Yeliz Selvi'ye, Dr. Öğr. Üyesi Evrim Düzenli'ye, Dr. Öğr. Üyesi Murat Çağlayan'a, Dr. Öğr. Üyesi Nurdan Atalay'a ve doktora eğitimim boyunca derslerine katılma şansı bulduğum Prof. Dr. Uğur Tanyeli'ye, Prof. Dr. Zeynep Sayın'a, Prof. Dr. Bülent Tanju'ya ve Prof. Dr. Bülent Diken'e çok teşekkür ederim.

Değerli katkılarından dolayı Harran Üniversitesi Mimarlık ve Mimari Restorasyon Bölümü'ndeki mesai arkadaşlarıma, ayrıca bu çalışmaya ilham veren Murat Morova'ya ve çalışma alanımda bana birçok kapıyı açan Hüleybi Ailesi'ne teşekkürü borç bilirim.

Mahmut Karaçizmeli

Mardin 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLOLAR DİZİNİ.....	xi
GÖRSELLER DİZİNİ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TEORİK ÇERÇEVE.....	4
1.1. Mekân Üzerine Kuramsal Tartışmalar	4
1.2. Mekânsal Dönüş ve Lefebvre'in Mekân Üçlemesi	6
1.2.1. Mekânsal Pratikler.....	8
1.2.2. Mekân Temsilleri.....	9
1.2.3. Temsil Mekânları.....	11
1.3. Heterotopya	13
1.4. Kavramsal Çerçeve.....	16
1.4.1. Modernite.....	16

1.4.2. Oryantalizm	19
1.4.3. Postmodernite	20
1.4.4. Nostalji.....	23
BÖLÜM 2: METODOLOJİ.....	25
2.1. Araştırmanın Önemi	25
2.1. Literatür Tarama: Lefebvre’in Mekân Kuramı ve Mekân Kuramıyla İlişkili Çalışmalar.....	26
2.2. Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları.....	29
2.3. Araştırmanın Bağlamı ve Kuramsal Çerçevenin Oluşturulması	30
2.4. Araştırma Alanı	31
2.5. Araştırma Deseni ve Araştırma Yöntemi	32
2.6. Veri İnceleme Teknikleri.....	33
2.7. Veri Toplama.....	36
BÖLÜM 3: BULGULAR.....	38
3.1. Araştırma Bağlamının Genel Görünümü.....	38
3.1.1. Şanlıurfa Kenti’nin Resmî Tarih Verileri	38
3.1.2. Kentin Nüfus Yapısı	39
3.1.3. Kentin Ekonomisi	41
3.1.4. Politik ve İdari Yapı.....	43
3.1.5. Şanlıurfa Kent Mekânının Tarihsel Süreçteki Değişimi.....	58
3.1.6. Eyyübiye İlçesi	60
3.1.7. Haleplibahçe Mahallesi	61
3.2. Şanlıurfa’da Mekân Temsillerinin İnşa Süreci.....	66
3.2.1. Seyahatnameler Yoluyla Mekân Üretimi	68

3.2.2. Harita, Gravür ve Resimler Yoluyla Mekân Üretimi	77
3.2.3. Kent Efsaneleri ve Mitler Yoluyla Mekân Üretimi	97
BÖLÜM 4: HALEPLİBAHÇE’DE YÜRÜMEK	126
4.1. Haleplibahçe Arkeopark	135
4.1.1. Şanlıurfa Mozaik Müzesi	137
4.1.2. Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi	146
4.1.3. Arkeopark Çevre Düzenlemesi	148
4.2. Kızılkoyun Nekropolü ve Müslüman Mezarlığı	153
4.4. AVM	155
4.4. Gecekondü Bölgesi	158
SONUÇ	171
KAYNAKÇA	177
EKLER	191
ÖZGEÇMİŞ	195

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: İhab Hassan'ın modernizm ve postmodernizm Tablosu.....	22
Tablo 2: Yıllara Göre Şanlıurfa İli Nüfusu	40
Tablo 3: Şurkav Kelime Tekrarı Tablosu. (Sayı:1-10, 10-20).	192
Tablo 4: Şurkav Kelime Tekrarı Tablosu. (Sayı:20-30, 30-40).	193

GÖRSELLER DİZİNİ

Resim 1: 222 numaralı Kadı Sicili Defterinden Bir Bölüm.	46
Resim 2: Cumhuriyet Dönemi, 2. Urfa Valisi Fuad Bey.	50
Resim 3: Şanlıurfa Genel Görünüm, 1927.	51
Resim 4: Urfa'daki Misyonerler,1920.....	53
Resim 5: Fırfırlı Cami'ye çevrilen Protestan Kilisesi.	55
Resim 6: Hıdır İlyas (Hıdrellez Kilisesi) 1919.....	55
Resim 7: Geçit Töreni. (1930'lar)	56
Resim 8: Vatan İlkokulu Öğrenci ve Öğretmenleri 1926.....	57
Resim 9: Şanlıurfa Belediyesi'nin Hazırladığı Şanlıurfa Turizm Haritası, Eyyübiye'nin Haritadaki Konumu.	61
Resim 10: 1920'ler, Haleplibahçe Bölgesi, Hıdrellez Kilisesi.....	62
Resim 11: Haleplibahçe Çevresi, 1970'ler.....	63
Resim 12: Kaya Mezarları: Kutsal Mekânın Parsellenmesi, 1970'ler.	64
Resim 13: Haleplibahçe Çevresinde Gecekondulaşma, 1970'li Yıllar.	65
Resim 14: Haleplibahçe'de Gecekondulaşma, 1970'lerin Sonları.....	65
Resim 15: Les Six Voyages De M. J. B. Tavernier-I Kapağı	69
Resim 16: Buckingham'ın kurguladığı Urfa	88
Resim 17: Urfa Bahçelerinde Eğlenen Urfalılar	89
Resim 18: Haleplibahçe'den Urfa Kalesi'ne Bakış.....	90
Resim 19: Balıklıgöl ve Rızvaniye Camisi.	90
Resim 20: Halil'ür Rahman Gölü.	91
Resim 21: Surp Astvadzadzin (Gregoryan) Katedrali, Yeni Mahalle ve Urfa Kalesi.....	92
Resim 22: Nusret Karaca, Yeni Gelin, 1941.	94
Resim 23: Balıklıgöl, Akçarlar Evi, Urfa Kalesi, Harran. Ressam: Nihat Kürkçüoğlu. .	95
Resim 24: Haleplibahçe ve Urfa Kalesi Yağlıboya tablo: Ressam Abdurrahman Birden.	96
Resim 25: Urfa Kazancı Pazarı Yağlıboya tablo: Ressam Abdurrahman Birden.	96
Resim 26: Ulu Camii ve Yıldız Hamamı Yağlıboya tablo: Ressam Abdurrahman Birden.....	97
Resim 27: 11 Nisan Kurtuluş Töreninden Urfalı Pehlivan, 1920'ler.....	100
Resim 28: Kurtuluş Töreni, (1942).	101
Resim 29: Şanlıurfaspor Futbol Takımı, 1950'ler.....	103
Resim 30: 1965'te ulusal turnuvada kentin sutopu takımı Türkiye 3.'sü olmuştur.	104

Resim 31: Yarış ve Rekabet.	105
Resim 32: Lunapark, (1970’ler).	105
Resim 33: Urfaspor’un Transfer Taarruzu Başladı.1971.	109
Resim 34: Demokrat Türkiye Gazetesi (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi), Kolaj.	111
Resim 35: Züğürt Ağa, (1986)	112
Resim 36: Uluslararası Medyada Göbeklitepe Temsilleri.....	116
Resim 37: Temsillerin Kente Saçılması.	117
Resim 38: Balıklıgöl (Halil’ür Rahman Gölü) ve Çevre Düzenlemesi Kapsamında İnşa Edilen, Cephesi Urfa Taşı Kaplı Ticari Mekânlar.	119
Resim 39: Şanlıurfa Sıra Geceleri.	120
Resim 40: Konuk evi, iç mekân düzenlemeleri.....	121
Resim 41: Şanlıurfa Mutfak Müzesi. (Hacıbanlar Evi).....	123
Resim 42: Sakıb Efendi köşkü iç kitabesi son beyti tarih düşürdüğü mısrası.....	124
Resim 43: Haleplibahçe’nin Girişinde Bulunan Sakıbın Köşkü; Said Karakaş Arşivi, (1930),.....	125
Resim 44: Kaleden Haleplibahçe’ye Bakış, 1940’lar.....	128
Resim 45: Kaleden Haleplibahçe’ye Bakış, 1980’ler.	129
Resim 46: Haleplibahçe Drone Çekimi; Gecekondu Bölgesi, Arkeopark ve Nekropol Alanı. (2020).	133
Resim 47: Haleplibahçe Genel Görünüm, 1990.....	135
Resim 48: Haleplibahçe Genel Görünüm, 2021.....	136
Resim 49: Haleplibahçe’ye Yapılması Planlanan “Dinler Bahçesi Projesi”.	138
Resim 50: Kazılarda Ortaya Çıkan Mozaikler ve Bölgedeki Sondaj Çalışmaları.....	139
Resim 51: Haleplibahçe Mozaik Müzesi.....	140
Resim 52: Haleplibahçe Çevre Düzenlemesi Projesi.	141
Resim 53: Orpheus, Şanlıurfa Mozaik Müzesi.	143
Resim 54: Orpheus ve Eurydice, Sanatçı: Carl Andreas August Goos 1826.....	145
Resim 55: Şanlıurfa Müzesi; Lineer Tarih Algısı.	146
Resim 56: Geleneksel morfolojinin mekân temsili bağlamında yeniden üretilmesi.	147
Resim 57: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, Halil İbrahim Sofrası Etkinliği.....	149
Resim 58: Aynı Mekân, Farklı Zaman, Haleplibahçe’de Ritüellerin Dönüşümü, (1970-2019).	150
Resim 59: Arkeopark Peyzaj Alanı.	151
Resim 60: Arkeopark ve Mahallenin Görünümü.	152
Resim 61: Kızılıkoyun Nekropolü Mağara Girişleri, Vaziyet Planı.	153
Resim 62: Kızılıkoyun Nekropolü.....	154
Resim 63: AVM Genel Görünüm.	155
Resim 64: Haleplibahçe AVM, Etkinlikler.	157
Resim 65: Haleplibahçe Tek Tip Dış Cephe Düzenlemeleri.....	160
Resim 66: Yaşanan Mekân; Heterotopyanın Gündelik Yaşamdaki Uzamları.	162
Resim 67: Kamusal Alanlar.	163
Resim 68: Haleplibahçe’de Gündelik Hayat.	164
Resim 69: Ölümün Sınıfsallığı.	165
Resim 70: Kampın Devamı Olarak Ev.....	166

Resim 71: Suriyelilerin Nargile Keyfi Başlıklı Haber Görseli.....	168
Resim 72: Tekinsiz Mahalle.....	169
Resim 73: Şurkav Dergisi Kapak, Yıl:2010, Sayı:7.....	191

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Kentin Tarihsel Süreçteki Yayılımı.....	59
Şekil 2: Carsten Niebuhr, 1766, Urfa Haritası.....	79
Şekil 3: Helmuth Von Moltke Urfa Planı, 1839.....	80
Şekil 4: 20. Yüzyıl Başlarında Urfa Sancağı Haritası	81
Şekil 5: 20. Yüzyıl Başlarında Urfa Sancağındaki Okulları Gösteren Bir Harita.	82
Şekil 6: Albert Gabriel'in 1932 yılında çizdiği Urfa'nın sur içi mahallelerini gösteren ..	84
Şekil 7: Urfa İmar Planı Üzerinde Bir Etüt.	85
Şekil 8: 1970'ler Urfa Kent Planı.	86
Şekil 9: Şanlıurfa Kent Dokusunda Haleplibahçe Bölgesinin Konumu	131
Şekil 10: Haleplibahçe, Bölgesel Fonksiyon Şeması.	131
Şekil 11: Haleplibahçe'de Yürümek.....	134
Şekil 12: Haleplibahçe'de Mekân Temsilleri.	137
Şekil 13: Türkiyede Geçici Koruma Altındaki Suriyeli'lerin Yaşadığı İlk On İl. (2019)	159

KISALTMALAR DİZİNİ

ADNKS: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi

AVM: Alışveriş Merkezi

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TRT: Türkiye Radyo Televizyonu

ŞURKAV: Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

ŞKTUKK.: Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu

SUY: Sosyal Uyum Yardımı

ECHO: Avrupa Birliği Sivil Koruma ve İnsani Yardım Bürosu

TC: Türkiye Cumhuriyeti.

SY: Suriye.

GİRİŞ

Bu çalışmada Şanlıurfa’da yaşanan modernite ve postmodernite süreçlerinin, kent merkezinde yer alan Haleplibahçe Mahallesi’nde yarattığı krizler ve bu krizlere bağlı olarak ortaya çıkan mekânsal dönüşümün izleri incelenmiştir. Elde edilen çeşitli temsillerin ve söz konusu temsilleri ortaya çıkaran söylemlerin yorumlanmasıyla oluşturulan parçalar, kentin Haleplibahçe Mahallesi’nde dolaşarak tekrardan bir araya getirilmiştir. Yöntem ve analiz tekniği açısından Walter Benjamin’in Pasajlar adlı metinlerinde, düşünsel kolajlarla ortaya koyduğu tarihsel, mekânsal ve felsefi yaklaşımlar bu çalışmanın esin kaynağı olmuştur. Benjamin’in sadece mekânsal üretimlere değil bütün kültür ürünlerine ve aktarımlarına ilişkin, geliştirdiği şüpheli yaklaşım araştırmacının, ana akım söylemlere karşı mesafe alarak ve tarihin havını tersine tarayarak çıkarımlar yapmasını salık vermektedir.⁷ Bu parçalı ve mesafeli yaklaşım, mekân üretimi ve mekân üretimi süreçlerinin incelenmesinde Henri Lefebvre’in ortaya koyduğu yaklaşımlarla benzeşimler göstermektedir. Buradan hareketle çalışmanın mekâna ilişkin kuramsal yapısı, Lefebvre’in triyalektik düşünce sistemiyle kurgulanmıştır. Buna göre çalışmadaki kuramsal strüktür, gündelik pratiklere olanak sunan “algılanan mekân”, hâkim söylemlerin tasarım ve üretim süreçleriyle gelişen ve deneyimlenen “tasarlanan mekân” ve Lefebvre’in temsil mekânı olarak da adlandırdığı, bir yönüyle heterotopya kavramıyla ilişkilendirdiği farklılık ve direnişe işaret eden “yaşanan mekân” kavramları ile oluşturulmuştur. Bu kavramlar mekân döneminin bir diğer önemli düşünürü Michel Foucault’un heterotopya anlayışıyla derinleştirilmiştir.

Çalışma boyunca “tasarlanan mekânın öznesi” olarak kullanılan erk ve iktidar tanımlamaları, Foucault’un hapisane, hastane, akıl hastanesi, okul ya da fabrika gibi mimari yapılarda gerçekleştirilen pratiklerle toplumu disipline eden, normlar dayatan

⁷ Walter Benjamin, *Son Bakışta Aşk: Walter Benjamin'den Seçme Yazılar*, Çev. N. Gürbilek, Metis Yayınları. İstanbul, 200, s. 39-44.

kurumsal yapıyı görünür kıldığı anlatımlarla anlam kazanmaktadır.⁸ Buna göre kurumsal yapıların Haleplibahçe'deki mekân temsilleri de sadece mimari özellikleriyle değil, kullanım, deneyim ve gündelik pratiklerde mekânın nasıl üretildiği ve tüketildiği üzerinden de yorumlanmıştır. Kapitalizmle ilişkili modern iktidar mekanizmalarının, kentleri metalaştırarak bir tüketim nesnesi haline getirdiği kabul edilirse bu sürecin kent mekanına bazı izler bırakması olasıdır. Kent markası oluşturma çabalarının sonucu olarak yeniden üretilen kent merkezleri, Şanlıurfa'da inanç turizmiyle bağlantılı olarak dönüşmektedir ve bu süreç tarihi kent mekânını homojenleşmeye zorlamaktadır. Uygulanan bu güç ve bu güce karşı oluşan direnç sonucunda mekânsal izler oluşmaktadır.

Mekân, erk ve toplum arasındaki gerilimler yorumlanırken ihtiyaç duyulan zamansal uzam ise, modernite, oryantalizm, postmodernite ve nostalji kavramlarıyla ele alınmıştır. Tarihsel süreçte, Batı'nın Doğu'yu tasvir etmesi, yeniden üretmesi ve disipline etmesi günümüze kadar uzanan sonuçlarıyla mekân üretimlerinde etkili olmuştur ve olmaktadır. Tarihsel belgeler incelenirken veriler yine bir "mekân dönemi" düşünürü olan Edward Said'in oryantalizm kavramsallaştırmalarıyla ele alınmıştır. Bir yandan kentteki yer temsillerinin arasında dolaşılırken diğer yandan geçmişten parçalar koparmak suretiyle, güncel bir kolaj yapma çabasına girilmiştir. Kentteki hâkim söylemler ve resmi tarih anlayışı analiz edilmiş, bu bakışla üretilen mekânların çatlakları aranmıştır.

İkinci bölümde metodoloji hakkında açıklamalar getirilmiştir. Toplanan veriler ve bu verilerin hangi yöntemlerle analiz edileceği açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise Şanlıurfa kenti, Eyyübiye İlçesi ve Haleplibahçe Mahallesi'nin mekânsal hikayesinin, seyyah haritaları, eski fotoğraf, çizim, resim, koruma planları, uydu fotoğrafları gibi görsel temsillerle ne gibi evrelerden geçtiği incelenmiştir. Kent mekânının temsil düzeyinde hâkim söylemlerden nasıl etkilendiği, yeni mitlerin nasıl üretildiği ve yürürlüğe girdiği

⁸ Michel Foucault, *Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2*, Çev. Işık Ergüden, Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014. s.47-52.

incelenmiştir. Montajlanarak birleştirilen tarihsel ve mekânsal kesitlerin toplumsal yaşama dair ne gibi olgulara işaret ettiği yorumlanmıştır.

Dördüncü bölümde ise özellikle son 20 yılda üretilen söylemler ve mekân temsilleri yorumlanarak bölgeye dair yeni bir temsil üretilmiştir. Oluşturulan yeni temsilde “büyük anlatılarla bezenmiş gösterilenin” arkasındaki anlamlara, söz konusu mekânların çağrışım yaptığı teorilerle sızma çabasıyla; dinamik, deneyime dayalı ve geçirgen bir mekân kavrayışının yolları aranmıştır. Kent mekanındaki temsiller, çözülmesi gereken bir bilmece olarak ele alınmıştır. Bu temsillerin barındırdıkları mekânsal kodlar araştırılmış ve Haleplibahçe’de yürümek adlı bölümde kavramsal bir kolaj ile yeniden üretilmiştir. Erkin söylemlerinin görünür olduğu bu temsillerin gündelik hayattaki karşılığı aranmıştır. Bölgenin ekonomi politiği ile ilgili açıklamalar getirilerek, ilk etapta “tasarlanmış” turizm rotasından yürünmüş, dönüş yolunda ise bölgedeki gecekondu mahallesine sapılmıştır. Temsillerin görünürlüğünü ve anlamını yitirdiği bu alan aracılığıyla, kentteki bilmeceler çözülmeye çalışılırken diğer yandan yeni bilmeceler oluşturulmuştur. Çünkü çalışma alanından geçmişin hayaletleri⁹ kovulduğunda ve kent mekânı, sermaye ilişkilerine katılım süreci gözetilerek incelendiğinde oluşan boşluğun ve anlam krizinin nasıl doldurulacağı sorusu doğmaktadır. Bu da kent mekanıyla ilgili yeni bir bilmece oluşturmak anlamına gelmektedir. Kent mekânı ve sakinleri arasındaki aidiyet-katılım ilişkileri “mekânsal ritimanalizler” ve gündelik hayat kesitleri ile incelenerek değişmekte olan kente ve toplumsallığa dair kesitler alınmıştır. Bu bölümde, Haleplibahçe’de flanör yaklaşımıyla yürüyerek oluşturulan düşünsel ve mekânsal atmosfer, gezinin son durağını oluşturan gecekondu bölgesinde, gündelik hayat tartışmaları ile sorgulanmıştır. Bu aynı zamanda kentteki büyük anlatıyı hesaba çekmek anlamına da gelmektedir.

⁹ Derrida, özellikle değişimlerin yoğun olduğu dönemlerde, toplumun, geçmişin hayaletlerine sığınma ihtiyacının arttığını ve “eski” olandan ödünç alınanlarla, geçmişin hayali mirası üzerinden yeni bir tarih üretildiğini ifade eder. Jacques Derrida, *Marx’ın Hayaletleri, Borç Durumu, Yas Çalışması ve Yeni Enternasyonal*, Çev: Alp Tümer, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. 2001. s.70-71.

BÖLÜM 1: TEORİK ÇERÇEVE

1.1.Mekân Üzerine Kuramsal Tartışmalar

Modern dönemin dualist karşıtlıkları ile üretilen zaman ve mekân kavramlarına bakıldığında; zaman akışkan, çizgisel, ileriye doğru giden bir kavrayış iken mekânın sabit bir kategori olarak ele alındığı görülür. Bu bakış açısı, zamanı başat olarak toplumsal gelişme süreçlerine dâhil ederken mekânı arka planda bırakmakta ve homojen hale getirmektedir. Lineer tarihsellik anlayışı her toplumun batılı ülkelerde yaşanan süreçleri takip etmesi gerekliliğini dayatmaktadır. Sürekli olarak yeniliğe ve ilerlemeye referans veren bu bakış açısında, farklılıklar barındıran toplumlar genellikle geri kalmış olarak imlenirler. Toplumsallığın zamansallığa indirgenmiş bu boyutuna karşın mekânsal bakış açısı, eşzamanlı bir düzlemde çizgisel olamayacak kadar karmaşık, kapsamlı ve farklılıklara referans veren analizleri mümkün kılmaktadır. Mekânın sabit bir kategori olarak değil üretilen ve üreten açıklayıcı bir unsur olarak ele alınması, mekânı arka plan olmaktan çıkarak onu tartışmanın merkezine çekmektedir.¹⁰

Aristo düşüncesinde mekân, zaman ile ussal bir kategori olarak kendini göstermekte ve hissedilir olguları sınıflandırmayı sağlamaktadır. Ancak Descartes'ın Kartezyen düşüncesiyle mekân anlayışı, duyularla algılanan, gündelik pratiklerle işgal edilen ya da mahrum kalınan bir alan olarak sürekli bir mesafeye referans veren bir anlayışa dönüşmekte ve batı felsefesinde mekân yeniden tanımlanmaktadır. Bilen ve bilinecek şeyler ayrımı özne ve nesneyi ayırtmaktadır. Modern özne ve mekân anlayışının inşası bağlamında önemli bir yerde olan Descartes, insan ile mekân arasındaki bağı koparıp mekânı mutlak olanın alanına oturtmaktadır¹¹. Özne ile mekân arasındaki ayrım, ortaya çıkan bu mesafenin nasıl kapanacağıyla ilgili soruları beraberinde getirmektedir. Mekânı öznenin karşısında düşünmeye başladığımız anda düzenlemeye,

¹⁰ Meral Özçınar, "Toplumsal Kültürel Zaman Mekân Algısının Anlatı İnşasındaki Yeri ve Örnek Film İncelemeleri", *Connectist Dergisi, İstanbul Üniversitesi Yayınları*, Sayı: 37 İstanbul, 2009, s. 92.

¹¹ Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, Çev. Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 33.

belirlemeye ya da yıkmaya başlarız. Ancak Descartes ile başlayan bu düşünce biçimi, mekâna varlık tanınması açısından devrimsel niteliktedir. Ancak, toplumsal uzam olmadan ele alınan verili ve mutlak mekân tanımının bir ayağı boşa kalmaktadır. Kenti ve kentteki akışı anlamlandırabilmeyi sınırlayan bu mekân tanımı yerine deneyimleyen özne ile deneyimlenen mekân arasındaki karşılıklı yaratım sürecine bakmak daha doğru olacaktır. Özne olarak bireyi, toplumu ve bunun yanında iktidar ilişkilerini ele almak gerekir.¹²

Mekânı kavramaya olanak veren karmaşık ilişkiler ağı, söz konusu ilişkileri üreten mekanizmalarla birlikte düşünülmelidir. Bu mekanizmaların zaman ile ayrık ya da birleşik olarak ele alınması, zamanın mekâna ya da mekânın zamana tabi kılınması farklı tanımlamaları ve kategorileri ortaya koyabilmektedir. Örneğin Gilles Deleuze, zaman ve mekânın birlikteliğinden ve bu birlikteliğe karşın zamanın niteliksel farklılıkları, mekânın ise niceliksel farklılıkları ürettiğinden ve dolayısıyla mekânın merkeze alınıp zamanın dışarıda bırakıldığı bir düşünce sisteminde niteliksel farklılıkların da dışarıda kalması anlamına geleceğinden söz etmektedir.¹³ Mutlak zaman-mekân algısının yıkıntı ve krizlerinden doğan ve saçılan modern durum, zaman ve mekânın kolektif ve sürekli bir biçimde kurulduğu, toplumsal pratiklere bağlandığı bir yapıya işaret etmektedir.¹⁴ Bu hâliyle modern zaman ve mekân üretimleri, tüm bu yeniden düzenleme, parçalanma ve değerlendirme mücadelelerinin tarihi olarak yorumlanabilir.¹⁵

¹² Foucault, *Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2*, s.292.

¹³ Gilles Deleuze, *İssız Ada ve Diğer Metinler: Metinler ve Söyleşiler, 1953-1974*, Çev. Hakan Yücefer-Ferhat Taylan, Bağlam Yayıncılık, İstanbul., 2009, s. 43-44.

¹⁴ Bülent Tanju, *Zaman-Mekân ve Mimarlıklar, Zaman Mekân*, A. Şentürer, Ş. Ural, Ö. Berber, F. U. Sönmez, YEM Yayınevi., İstanbul 2008, s.168-185.

¹⁵ Tanju, *Zaman-Mekân ve Mimarlıklar, Zaman Mekân*, s. 167.

1.2. Mekânsal Dönüş ve Lefebvre'in Mekân Üçlemesi

Mekânsal Dönüş kavramı sosyal bilimlerde konuya mekânı dâhil etme, mekân ile yakınlaşma, mekândan yana ve mekân ile analiz etmeye varan bir yaklaşımla, coğrafyayı tarihle birlikte değerlendirme süreci olarak tanımlanabilir. Süreç her ne kadar önceki yüzyıllarda yaşanan kolonileştirme politikalarına ve emperyalist-hegemonik tutumlara karşı geliştirilen düşüncelerle bağlantılı olsa da 1970 ve sonrasında yaşanan hızlı değişimler, mekânsal dönüşü coğrafya, mimari, şehir planlama, toplum bilimleri ve sanata kadar genişletilebilecek bir alanda tartışmaların odak noktasına taşır. İdeolojik, ekonomik ve kültürel farklılıklara göre homojen ya da parçalanmış, hiyerarşik mekân algıları söz konusu olsa da her iki kavrayış için geçerli olan bir gerçeklik vardır. “Mekân, üretilen, tahakküm altına alınan ya da tahayyül edilen bir şeydir.”¹⁶

Mekânsal dönüşün felsefi kökleri Foucault, De Certeau, Lefebvre, Said, Bachelard, Castells, Giddens ve Harvey gibi düşünürlerin mekân ve zaman üzerine yaptıkları tartışmalar nedeniyle 1960-1970’li yıllara kadar geri gitmekle birlikte, kavramın felsefe ve bilim dünyasında 1990’lı yıllarda kullanılmaya başlandığı ve 1990’ların ortasında mekânsal bakış açısının birçok disipline yayılmaya başladığı görülmektedir. Walter Benjamin’in çalışmalarını bu konunun ilkleri olarak okumak ve bu bağlamda mekânsal dönüşün köklerini 1930'lara kadar geri götürmek mümkündür. Soja’ya göre, mekânsal dönüş, 1960’ların Paris’inin entelektüel ortamından güçlü şekilde beslenmiştir. Kentlerde başlayan huzursuzluk ve krizler tüm dünyaya yayılırken mekânsal dönüş düşüncesi insan davranışı, toplumsal gelişme ve kentsel mekânsallığı birleştiren yeni bir yol ortaya çıkarmıştır. Mekân ve toplumsalı birleştiren bu düşünce biçimi, yüzyılların tarihselci hegemonyasını yeniden okumaya, tersine çevirmeye başlamıştır. Lefebvre ve Foucault’nun mekân ve zaman ya da coğrafya ve tarih arasındaki tespitleri teorik, epistemolojik ve ontolojik ilişkileri radikal bir biçimde yeniden kurmalarıyla ilgilidir. Fakat aynı zamanda bu durum onların 1968 Mayıs’ını Paris’te tecrübe ederken

¹⁶ Senem Kurtar ve Pınar Yurdadön, *Mekân Varyasyonları*, NotaBene Yayınları, İstanbul 2020, s. 7.

coğrafyanın pratik ve politik farkındalığına dayalı mekânsal praksisin özgürleştirici yanlarını görmeleriyle de ilgilidir.¹⁷

Dönüşen toplum, kentler ve iktidar yapıları mekân sorunsalını bu dönüşümlerle birlikte tekrardan okumayı gerektirmiştir. Bahsi geçen yıllarda mekân üretimini kapsamlı bir şekilde kuramsallaştıran Lefebvre, iktidarın tahakküm ilişkilerini ve mekânı ele alan Foucault, post kolonyal çalışmalar alanının öncüsü olan Edward Said, “mekânsal dönüş”¹⁸ diye tanımlanan dönemin önemli tartışmalarını ortaya koymuşlardır. Lefebvre metinlerinde mutlak ve düşüncenin nesnesi olan zamanın ön planda olduğu üretilen mekâna işaret etmektedir. Boşluk olarak değil akışkan, değişken, yaşayan bir mekân kavrayışıyla mekân ile kenti çözümlemek değil mekânın kendisini çözümlemeyi amaçlamaktadır. Lefebvre, yaşamın içinde mekânın kendini nasıl var ettiğini, Heidegger’in insan varlığının kendini uzamda açmasına referanslarla anlatmaktadır. Buradan yola çıkarak mekânı yaşamın içine çekmektedir.¹⁹ Sadece kentte yaşıyor olmasından dolayı “modern” olarak addedilen bireyin, gündelik hayatının dönüştürülmesi mekânla bağlantılanmaktadır. Gündelik yaşam içinde modern insana var olma imkânı sunulmamaktadır. Boş zamanların bile metaya dönüşmesiyle bireye geri çekilme ya da izole olma hakkı sunmayan gündelik yaşam, mekânla ilişkili olarak soruşturulmalı ve dönüşüme açılmalıdır. Oysa özgürlük, kentin içinde, gündelik hayatta ve mekânla bağlantılı olarak üretilebilir. İktidarın ürettiği mekân baskısı görünür olsa da bu baskı Foucault’cu bir düşünceyle direnişe işaret etmektedir. Lefebvre, mekân üretiminin triyalektik biçimde algılandığı (pratik edimlerin gerçekleştiği) mekânlar, soyut (iktidarın ürettiği) mekânlar ve yaşanan (aykırı, özgürleşen) mekânlardan oluşan helezonik bir mekân anlayışına işaret etmektedir. Bu anlayışta mekân, toplumsal süreçlerin ürünü olarak

¹⁷ Senem Kurtar ve Pınar Yurdadön, *Mekân Varyasyonları*, s. 8.

¹⁸ “Mekânsal dönüş 1980-1990’larda zirve yapsa da ve Edward Soja tarafından Los Angeles’ta yeniden doğduğu belirtilse de yine Soja’nın da belirttiği gibi köklerini 1968 baharının Parisyen kalkışması ve yaratıcı entelektüel ortamına borçludur... Özetle mekânsal dönüş, mekânın, dekor/çerçeve, hep orada/verili, tanrısal/tözel içeriğinden arınması ve anlam üretmesi, değer katması ve değer bulması sürecidir.” Bknz. Pınar Yurdadön, “Maternal Bir Mekân Okuması”, *Düşünbil Dergisi*, Sayı: 82, Ankara, 2019, s.54.

¹⁹ Henri Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Çev. Gürbüz, 2. Baskı. Metis Yayınları. İstanbul, 2007, s. 72.

birbirinden beslenen üç farklı görüntüsü ile varlık bulmaktadır. Lefebvre'ye göre mekân deneyimi; gündelik yaşamın pratik mekânı olarak, zihinsel ve tasarım süreçleriyle varlık bulan öklidyen mekân olarak, simgelerin ve toplumsal süreçlerin vuku bulduğu göstergeler mekânı olarak triyalektik yapılıdır.

1.2.1. Mekânsal Pratikler

Toplumun mekânsal pratikleri, gündelik yaşam içerisinde mekânın deşifre edilmesiyle keşfedilir ve diğer taraftan bu pratikler kendi mekânını üretir. Mekânsal pratik ile üretilen mekân, ampirik olarak gözlemlenir olan, maddi bir gerçekliğe dayanan “üretimi ve yeniden üretimi görelî bir bağıllık içinde sürekliliği sağlayan her toplumsal oluşuma has özgül yerleri ve mekânsal kümeleri”²⁰ kapsamaktadır. Bu mekânlar binalar, iş merkezleri, boş vakit alanları, sirkülasyon ağları olarak örneklenebilir. Modern zamanların mekânsal pratiği, Lefebvre'in deyiimiyle “banliyödeki bir toplu konutta oturan birinin gündelik hayatıyla tanımlanır.”²¹ Mekânsal pratikler fiziksel çevrenin üretim süreçlerine de müdahil olur çünkü planlama pratikleriyle de ilişkilidir. Geliştirilen mekânsal pratikler, mekânın deneyimlenmesini ve aynı zamanda algılanan mekân olarak çeşitli düzeylerde saptanmasını da beraberinde getirir.²²

“Gündelik hayatın tekdüzeliği, rutinleri, ofisler, özel hayat ve kentsel gerçeklikte ortaya çıkan eğlence bu kodların en tanıdık biçimleridir.”²³

Soja'ya göre mekânsal pratik kendini algılanan mekân üzerinden kurmaktadır ve algılanan mekân üzerinden kurulan gündelik eylemliliğin mekânı katı, sert, sabit, belirli ve belirlenmiştir. Soja bu mekâna birinci mekân adını vermektedir.²⁴

²⁰ Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, s. 63.

²¹ Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, s. 68.

²² Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, s. 410.

²³ Edward, W. Soja, *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Realand- Imagined Places*, Oxford: Blackwell, Cambridge 1996, s. 66.

²⁴ Edward, W. Soja, *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Realand- Imagined Places.*, s. 67.

1.2.2. Mekân Temsilleri

Mekân temsilleri (tasarlanan mekân) planlamacıların, şehircilerin, teknokratların ve kimi sanatçıların belirli kod ve normlar ile ürettiği egemen mekândır. Etkin bilgi, mevcut düşünce kalıpları mekânsal dokudan okunur. Mekân temsillerinin kapsamı oldukça genişir ve mekân üretiminde özgül bir etkisi vardır.²⁵ Soja'nın tabiriyle, kavramsallaştırılmıştır, temsildir ve temsillerin varlığıyla yaşar. Mekân temsilleri, algılananın, idrak edilenle tanımlayanların mekânıdır. Bu mekân “Techne”²⁶ nin bilgi ile bulunduğu, baskın, söylemlerle dolu, düşünce kalıplarının şekillere büründüğü, kontrolün ve gözetlemenin doğduğu mekân olarak ortaya çıkmaktadır.

Foucault ve Lefebvre'den beslenen yönüyle hegemonya ve söylem üretimlerinin, mekân temsilleriyle açıklanması bağlamında Edward Said'in Oryantalizm kavramı elverişli bir araçtır ve mekân düşüncesinde önemli bir yer tutar. “Hayali coğrafyalar”²⁷ adını verdiği temsil etme, biz ve ötekini belirleme, tahakküm alanı kurma gibi işlevlerle ele aldığı mekân temsillerinin kökenini antik çağlara (Grek-Pers ayrımı) dayandırmaktadır. Oryantalizm kitabında ayrıntılı bir şekilde ele aldığı temsil meselesi, Batı'nın Doğu'yu tasvir etme, tanımlama, temsil etme ve buna bağlı olarak Doğu'yu ve kendini tekrar üretme süreciyle birlikte düşünülebilir. Doğudaki kültürel yaşamın anlatıldığı, kentlerin tasvir edildiği, haritaların ve çizimlerin yapıldığı kolonyal dönemde gerçekleşen üretim, bir yönüyle Batı tahakkümünü vurgulamaya yönelik olarak kültür, kentleşme ve gelenekler yönünden farklılıkları konu eder. Said bunu “açık oryantalizm” olarak kavramlaştırır. Gizil oryantalizm ise temsiliyetin akademisyen, yazar, düşünür ve sanatçılar yoluyla üretilmesiyle gerçekleşir. Doğu-Batı arası kültürel ilişkiler, farklılıkları ortaya koyar şekilde işlenmektedir. Modern Oryantalizm ise Batı'nın Doğu'nun yerine

²⁵ Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, s. 71.

²⁶ Zeynep Sayın, “...Techne”yi Yunanlılar'ın kullandığı bağlamda bir imalatın zeminini oluşturan aşinalık anlamında kullandığından, günümüzün hâkim düşünce kalıplarının ürettiği inşaat yapıtları için kullanmanın olanaksız olduğundan bahseder. Aşına olunmayan, yabancı, mitolojik, sıfırlanmış bir bellek ile talan edici, bilinçaltı politikalarıyla unutkanlık oluşturan mekânların üretildiğini anlatır. Bknz. Zeynep Sayın, *Ölüm Terbiyesi*, Metis Yayınları İstanbul 2017, s. 35.

²⁷ Senem Kurtar ve Pınar Yurdadön, *Mekân Varyasyonları*, NotaBene Yayınları, İstanbul 2020, s. 117.

düşünüp temsil etmesiyle ve onu imgelemesiyle ortaya çıkmaktadır.²⁸ Bu üç tür temsilde de Doğu'nun üretimi hâkim söyleme bağlı bir bilgi formu etkisiyle var olmaktadır ve nesnel bir gerçeklik olarak kabul edilemez.²⁹ Doğunun bu yolla üretiminin izleri, edebiyat, sinema, resim, müzik, tiyatro, felsefe ve akademide rahatça sürülebilir. Lefebvre, bu türden mekân temsilleri için “ütopyacı düşüncelerin ortaya çıktığı, semiyotikçiyle ressamın, şairle edebiyatçının, felsefeciyile flanörün ilk defa karşılaştıkları yerdir” demektedir.³⁰

Mekân temsilleri zihinsel olarak tasarlanıp mekânsal pratikler ile nesneleştirilmiştir. Mekân temsili fiziksel kapsamı geniş olduğundan, mekânsal pratikleri ile sıkı bir ilişki içindedir. Bölgeler, adalar ve parseller ile parçalanana, üretimi için iş bölümü, üretim ilişkileri ve uzmanlıklara ihtiyaç duyan uygulama ve pratiklerle düzenlenir.³¹ Gülhan, bu mekânın fiziksel uzamını şöyle anlatır:

“Zamansız mekânlarda dört bir yanı aynı tüketim coğrafyaları, alışveriş merkezleri, fastfood dükkanları, otoparklar, kimliğinden sıyrılmış, benzerliğin tek kaide olduğu, kentsel dokuların tüketimin emrine amade olduğu alanlar üretilirken bir yandan da aynılaştırmış üretim coğrafyaları, sırf bu tüketim coğrafyaları yeni bir üretime devam edebilsin diye genişleyerek var olmaya devam eder. Yani Merkezi İş Alanları, beyaz yakalı plazaları, fabrikalar, atölyeler, sanayi siteleri, bu sitelerin iş çıkışı uğranan ve omuz omuza maç seyredilen kahveleri, bu üretim yerlerine işçilerini taşıyan toplu taşıma araçları, onların üzerinden geçtiği otobanlar-salt akışın mekânları- ve bütün bu mekânları masa başında tasarlayanlar...”³²

Günümüzde kapitalizminin ve sermaye ilişkilerinin farklı yüzlerinin kent mekanındaki görünüşleri anlamına gelen mekân temsilleri, kentin yapıları çevresinin hacmini arttırırken, söz konusu ilişkilere göre mekânsal ayrışmalara³³ da neden olmaktadır. Örneğin turizm bölgesi, sanayi bölgesi, farklı toplumsal sınıflara hitap eden konut alanları, gecekondu bölgeleri, Şanlıurfa özelinde mülteci kampları ve kamp sonrası

²⁸ Edward W. Said, *Kültür ve Emperyalizm*. Çev. N. Alpay, Hil Yayın İstanbul 2016, s. 27.

²⁹ Senem Kurtar ve Pınar Yurdadön, *Mekân Varyasyonları*, s. 130.

³⁰ Edward, W. Soja, *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Realand- Imagined Places.*, s. 67.

³¹ Husik Ghulyan, “Lefebvre’nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Sayı 3, Ankara, 2017, s. 1-29.

³² Sinan Gülhan, “Özgürlüğün Coğrafyası: Mekânsallığın Triyalektik Praksisi ve Bütünsellik Arayışına Dair Bir Tahlil”, *Mülkiye Dergisi*, sayı:37(1), 2013, s. 31-69.

³³ David Harvey, Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı, Der. ve Çev.; A. Alkan, B. Duru, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 161.

yerleşim yerleri mekân temsillerinin farklı yüzlerini oluşturmaktadır. Bunlarla birlikte kent mekânında karşımıza çıkan mimari yapıtlar ve yapılı çevrenin dışında, kentteki kültür üretimleri de içeriklerine göre mekân temsili olarak değerlendirilebilir.

Yerel ölçekte düşünüldüğünde, nostaljik kent söylemleri ile bezeli bir resim, sinema filmi, tiyatro oyunu ya da dergi ile “Geleneksel Urfa Mimarisine” göre tasarlandığı iddia edilen bir mimari proje ve bu türden bir tasarımın uygulandığı bir mimari yapıt; mekân temsili kapsamına girmektedir. Ortaya çıkan ürünler birbirinden farklı görünse de barındırdıkları kodlar bakımından aynı kategori içerisinde değerlendirilebilir.

1.2.3. Temsil Mekânları

Soja’nın üçüncü mekân olarak adlandırdığı temsili mekân ise Lefebvre’nin deyişiyle “toplumsal hayatın yeraltına ait” yanıdır. Bu mekânda kodlar ve kodlamalar her ne kadar hâlâ var olsa da diğer iki mekândaki kadar kolay kestirilemez. Bastırılanın, duygulanımın ortaya çıktığı, sanatın bilim karşısında ses bulduğu yerdir. Yaşanan yerdir ve sembolik müdahaleler, hâkim söylemler sönümlendiğinde ortaya çıkar. Hesapların değil öznelere, bir halkın ve bu halka mensup olan her bir kişinin tarihi olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla hesaplar içeren tasarlanmış mekânda ya da mekânsal pratiklerde olduğu gibi bir tutarlılığa sahip değildir. Bu mekân, kullanıcıların ve oturanların mekânıdır ve “yaşanılır, konuşur; duyumsal bir çekirdeği ya da merkezi vardır: Ego, yatak, oda, konut ya da ev; meydan, kilise, mezarlık... Bu mekânlar, tutku ve eylem yerlerini, yaşanan durumların yerlerini kapsar, dolayısıyla zamanı doğrudan içerir.”³⁴ Kullanımın ve tasarımın sınırlarını aşması nedeniyle bu türden mekânlar, fiziksel görünümüne dayandırılmayacak olan mekânlardır. Farklı yerlerde farklı zamanlarda ortaya çıkan festivaller, performanslar temsili mekânlara örnek olarak verilebilir. Temsili mekanlar, güçlü ve kolektif deneyimlerin yaşandığı, sözcüklere sığmayan pratiklerin yaşandığı yerlerdir. Örneğin tiyatro sahneleri, tasarımı bakımından mekân temsidir. Ancak oyun başladığı anda seyirciler hem kolektif olarak hem bireysel olarak performansı

³⁴ Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, s. 71.

deneyimler. Lefebvre oyunun sergilendiği mekânın, gerçek-kurgu, oyuncu-izleyici ve senarist-senaryonun da içinde olduğu ancak hiçbir zaman bütünlüğün oluşmadığı bakışlarla, yanılsamalarla da ilişkili olduğunu söyler. Bu tür bir teatral etkileşim deneyimi hem kurgusal hem gerçek olan üçüncü mekânı açığa çıkarır.³⁵ Mekân üretimi açısından temsil mekânı, mekân temsillerine kıyasla daha az üretkendir. Bazen bir estetik akım, eğilim olarak ortaya çıkar ve tekrar yerin altına çekilir. Temsilî mekân fiziki anlamda tezahür edebildiği gibi bireysel ya da kolektif eylemlerle mekân temsilleri de temsili mekânlara dönüşebilir. Toplumsal mekân üretimi anlamına da gelen, gündelik hayatta nadiren karşılaşılabileceğimiz karnavallar, şenlikler, yürüyüşler ve protestolar buna örnek olarak gösterilebilir. Soja'ya göre temsilî mekân en doğrudan tahakküm altına alınan ve sadece pasif bir şekilde var olmasına izin verilen bir mekândır. Tahakküme karşı çıkış burada hayat bulabilir.³⁶ Gülhan, bu konuda “hepimiz, ilk iki mekâna, dünyada bir üçüncü mekân olduğu için tahammül ediyoruz.”³⁷ demektedir. İlk iki mekân türünün çatlaklarından ortaya çıkan üçüncü türden mekânlar, norm dışını, farklı zaman ritimlerini ve mekân varyasyonlarını üretmektedir. Bu sayede normun ve rutinin sınırları da genişlemektedir. Bu nedenle, Gülhan'ın ifadesine ek olarak; “hepimiz ilk iki mekâna, dünyada üçüncü türden bir mekân olması nedeniyle tahammül edebiliyoruz.” da denebilir.

Dönemselleştirme bakımından ise günümüzün kent mekânı, paradoksları içinde barındırır ve çelişiktir. Kent mekânı kent öznesi tarafından devamlı bir deneyimlenme sürecine tabi tutulmaktadır. Kent öznesinin kurduğu ilişkiler zaman ve mekânı birbirine bağlayarak bütün tarafların kendini ürettiği bir süreç olarak ele alınabilir. Kent öznesi ise Foucault tarafından, erkin dispozitif olarak ortaya koyduğu; söylem, yasa ve mimariyi de kapsayan aygıtlar ile iktidarların öznelere hem toplumsal hem de bireysel olarak kuran, normlar yoluyla bu kimliklere bağlayan ve bu yolla denetleyen bir aygıt olarak ele

³⁵ Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, s. 89.

³⁶ Ceren Mert, “İstanbul’da Bir Üçüncü Mekân Okuması: ‘Pozitif’ Titreşimler ve Babylon”, *İdealkent Dergisi*, Sayı 2, 2010, s. 86-112.

³⁷ Soja, *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Realand- Imagined Places*, s. 67.

³⁸ Gülhan, “Özgürlüğün Coğrafyası: Mekânsallığın Triyalektik Praksisi ve Bütünsellik Arayışına Dair Bir Tahlil”, s. 62.

alınmıştır. Bu açıdan Foucault geleneksel tarih anlayışının şeylerin kökenine, sabit özüne, en mükemmel anına inmeye çalışmak yerine verili kimliklerin ayrıştırılması gerekliliğini savunmaktadır. Anlamı muhafaza eden bir süreklilik, lineer bir tarihsel bakış açısı yerine birçok müdahale, sapma, kaza sonucu olarak incelenebilecek bir tarih anlayışına işaret etmektedir.³⁸Bu bakış açısıyla tarihe bakıldığında Lefebvre'nin tanımıyla iktidarın söylemlerinin görünür kılındığı tarihsel alan, ötekinin, sıradanın, farklılığın tarihi alanından ayrışır. Kurumlar ve planlamacılar özne üzerinde etkili olan kontrol mekanizmalarını ve dolaylı olarak özneyi mekân ve zaman aracılığıyla inşa etmektedir.

Kentlinin özgür kullanımı dışına itilen, iktidar aygıtlarıyla homojen hale getirilmeye çalışılan, sayısal kontrol mekanizmaları yardımı ile denetimin mümkün kılındığı, sürekli olarak büyük zamanların yaşanıldığını iddia eden ve köklerini kullanışlı gördüğü mitoslara yönelterek üretilen kent mekânları, sosyal etkileşimin ve erişimin engellendiği, yabancılaşmaya neden olan mekân dizgileri oluşturma eğilimindedir. Kamusal alan oluştururken bile kamusal alanın erk tarafından kurgulanmış yeni yönleriyle karşılaşmaktadır. Buna karşın temsil mekânları “hegemonyacı söylemlerin kenarlarında, kurumların boşluklarında ve iktidar bilgi aygıtının açık çatlaklarında”³⁹ortaya çıkar. Her ne kadar farklılıklar barındırsa da Lefebvre'nin izotopyanın yani tekrarlı türdeşliğin karşısına yerleştirdiği heterotopya kavramı ile Foucault'un mekân ve mimari üzerinden tartıştığı heterotopya kavramı, temsil mekânları ile ele alınabilir.

1.3. Heterotopya

“Des Espaces Autres” (Başka Mekânlara Dair) konuşmasından yayımlanan makalesinde Foucault'un heterotopya düşüncesine bakıldığında 19. Yüzyıl itibariyle çeşitli sebeplerle tarih saplantısının aşıldığı ve mekân dönemine geçildiği; dünyanın zaman ile süregelen bir ömürden çok, noktaları bağlayan bir ağ sistemi gibi anlaşılmaya

³⁸ Foucault, *Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2*, s.78.

³⁹ Edward Soja, *Thirdspace: Expanding the Scope of the Geographical Imagination*, Human Geography Today, Polity Press, Cambridge 1999, s. 260–278.

başlandığı ortaya konulmaktadır.⁴⁰ Orta Çağ batı düşüncesinde mekânın hiyerarşik yapısı, kutsal-dünyevi, korunaklı-açık, kentsel-kırsal gibi karşıtlıklarla kurulur ve bir yere yerleştirmenin mekânı olarak okunabilir. Galileo'dan itibaren uzam kavramı yerleştirmenin yerini almıştır. Foucault'ya göre ise günümüzde uzamın yerini mevki almıştır ve önemli olan, noktalar arasındaki yakınlık ya da uzaklık ilişkileridir. Zamanın kutsallıktan arındırılması büyük ölçüde tamamlanmıştır ancak mekân onu kuşatan bütün tekniklere rağmen hiyerarşik yapısını oluşturan özel mekân, kamusal alan, boş vakit mekânı, çalışma mekânı gibi karşıtlıklar ile açıkça belli olmayan kutsallaştırma ilişkileriyle yönetilir. Heterotopya bütün diğer mevkiler ile ilişki kuran, bunları temsil eden ya da tersine çeviren yadsıma mekânıdır. Heterotopya kendimizi orada gördüğümüz, görünce de bulunduğumuz yerde olmadığımızı keşfetmemizi sağlayan bir ayna gibidir. Bu bağlamda heterotopya, bize dönen bakış nedeniyle kendimize döndüğümüz ve bulunduğumuz yerde kendimizi tekrardan oluşturmaya başladığımız, gerçek ile gerçektışının etkileşim alanı olarak düşünülebilir. Bütün toplumlarda bir şekilde ortaya çıkan kriz heterotopyaları, zaman ilerledikçe norm dışının mekânına evrilir. Mezarlıklar ve kent merkezinin dışında kalan, denetimsiz boş alanlar bu bağlamda ele alınabilir.

Bir başka ilke, heterotopyanın farklı mekânları yan yana koyabilir olduğudur. Acem bahçeleri, bahçelerin reproduksiyonları olarak halılar, tiyatro ve sinema yapıları çelişik mevkileri tek bir gerçeklikte yansıtabilir. Zaman heterotopyaları denebilecek mezarlıklar ile de ilişkili olarak bütün zamanları biriktirme istencinden tezahür eden müzeler, kütüphaneler gibi arşiv mekânları farklı bir heterotopya olarak sayılabilir. Bunun tam karşısında ise zamanın tamamen geçiciliğinin üretildiği, şehir kıyılarındaki panayırılar, şenlikler olarak ortaya çıkan geçici kronik heterotopyalar⁴¹ vardır. Bütün bunların dışında heterotopyanın arınma mekânlarından, gizli kapaklı işlerin yapıldığı motellere, her detayı idealize edilmiş Amerikan kolonilerine kadar bir gemi gibi dolanıp duran hayal gücü rezervi gibi çalışan bir mekanizma olduğunu belirten Foucault,

⁴⁰ Foucault, *Özne ve İktidar*, Seçme Yazılar 2, s. 292.

⁴¹ Yeliz Selvi, *Heterotopya Üzerine Görsel Çözümlemeler*, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.18.

heterotopyasız toplumların düşlerini kaybettiklerini öne sürer.⁴² Panayır, şenlik gibi ritüellerden bahsedilse de Foucault'un heterotopyası mekânsal referanslara sahiptir. Lefebvre ile farklılaştığı temel nokta burasıdır. David Harvey, iki kuramcının heterotopya kavramlarının ayrıştığını iddia etmektedir.

“Lefebvre’in heterotopya kavramı (ki Foucault’nunki ile derin farklılıklar içerir) ile tarif ettiği liminal toplumsal mekânlar “farklı bir şey”i olanaklı kılmanın ötesinde, devrimci bir güzergâhın tanımlanmasında bu farklılığa temel önem atfeder. “Farklı şey”in bilinçli bir plandan doğmuş olması şart değildir; insanların salt yapıp ettikleri, hissettikleri, duyumsadıkları ve gündelik yaşamlarındaki anlam arayışının parçası olarak ifade ettikleri şeylerden doğar. Bu tür pratikler her yanda heterotopik mekânlar üretir.”⁴³

Lefebvre’de biçim tabanlıdan ziyade içerik tabanlı bir yaklaşım söz konusudur. Farklılık mekânları, üretim tarzlarıyla ilişkili olarak bir yerinden olmuşluğu, planlananın ötesine geçen, norm dışına itilen, düzen karşıtı olasılıkları barındırma potansiyelindeki mekânlaşmaları tarifler. Homojenleştirilmiş, kamusal alanlarla, parsellerle düzenlenip türdeşleştirilen, bir taraftan metalaştırılırken diğer yandan denetlenen mekânları “izotopi” (aynı olanın yerleri ve dolayısıyla aynı yerler, yakın düzen) olarak tanımlar.

“Mekânın onları birbirine yaklaştıracak şekilde (planlar üzerinde, güzergâhlarda, şu veya bu düzeyde “özneler” tarafından oluşturulan imgelerde) birbirleriyle konuşan ve birbirlerini okuyan karşılaştırılabilir unsurlarını izotopiler olarak adlandırmıştık. Örneğin Devlet rasyonalizmi tarafından şekillendirilen mekânlarda dikkat çeken bir izotopi vardır. Büyük düz çizgiler, geniş, boş caddeler, çok açık perspektifler...”⁴⁴

“Heterotopi” ise “hem dışlanmış hem de iç içe girmiş olan, öteki yer, ötekinin yeridir.”⁴⁵ Baskın olmayan, farklılığa işaret eden biçimsiz mekânlardır. Sürekli değişim potansiyelini barındırır. Sıradan insanlarla ve gündelik hayatla ilişkili, ani değişimlere sahne olabilecek mekân olarak tanımlanabilir⁴⁶ Soja, Lefebvre’in mekân üçlemesindeki temsil mekânı ve heterotopi kavramıyla, Foucault’nun heterotopya kavramının benzerlikler

⁴² Foucault, *Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2*, s. 302.

⁴³ David Harvey, *Asi şehirler*, Çev. A. D. Temiz, Metis Yayınevi, İstanbul 2013, s. 38.

⁴⁴ Henri Lefebvre, *Kentsel Devrim*, Çev. S. Sezer, Sel Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 122

⁴⁵ Lefebvre, *Kentsel Devrim*, s. 123.

⁴⁶ Rabia Ç. Çavdar, “Farklılığın Mekânı: Foucault ve Lefebvre’deki Heterotopya ve Heterotopi Ayrımı”, *İdealkent Dergisi*, Sayı: 9 (25), 2018, s. 941-959.

barındırdığını ileri sürmektedir. Her iki düşünürdeki yaklaşımlar, mekân düşüncesindeki konvansiyonel biçimine bir karşı çıkış olarak yorumlanabilir. Lefebvre ve Foucault'da söz konusu kavramsallaştırmalar, öteki mekânları coğrafi düşünceye eklemekten fazlasını yapmaktadır; kurulu mekân düşüncesinin “ötekisini” ortaya koymaktadır.⁴⁷

1.4. Kavramsal Çerçeve

Çalışmada ortaya konulacak tarihsel süreçler ve mekân dönüşümleri bağlamında, tartışmayı kurgularken sıklıkla başvurulmuş kavramları açıklamak gerekli görülmüştür. Anahtar kavramlar olarak kullandığım modernite, modernleşme, modernleştirme, modernizm birbirinden farklı süreçlere, olgulara, eylemlere ve coğrafyalara işaret edebilmektedir. Bunlarla birlikte çalışmanın bağlamının anlaşılması bakımından; oryantalizm, postmodernite ve nostalji kavramlarına ve bu kavramların çalışmadaki anlamsal içeriklerine ilişkin açıklamalar getirilmiştir.

1.4.1. Modernite

Modernite ve bu kavramla yakından ilişkili olan ancak farklılıkları da barındıran modernleşme kavramını izah edebilmek için ilk olarak “modern” kelimesinin etimolojik kökenini incelemek gerekmektedir. Modern sözcüğü bir sıfat olarak, Latince modernus kelimesinden türetilmekle birlikte, bir terim olarak 16. yüzyıl sonlarında “şimdi” sözcüğüyle eşanlamlı olarak kullanılmıştır ve bu haliyle Orta Çağ ve eski zamanlarla kendi dönemini ayırma işlevi görmüştür. Modernite ise en temel tanımıyla eskinin değer ve kalıplarından ayrılarak bireysel ve toplumsal hayatın ussal paradigmalara inşasına işaret eden bir dünya görüşüdür.⁴⁸

Modernite, batı kaynaklı bir kavram olmakla birlikte her ne kadar toplumsal bağlamda bir başlangıç ve bitiş vermek mümkün olmasa da Rönesans ve Reform hareketlerinden 21. yüzyıla uzanan bir süreç olarak ele alınabilir.

⁴⁷ Soja'dan aktaran; Şerif Toka, *Diyarbakır Üzerine İmge/Anlam Üretimi*, Mardin Artuklu Üniversitesi Doktora Tezi, Mardin, 2017, s. 57.

⁴⁸ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Standford University Press, Standford, 1990, s. 4.

“Modern çağ her şeyden önce öznel özgürlük işaretiyle var olmuştu. Öznel özgürlük, toplumda sivil hukukun kişinin kendi çıkarlarını rasyonel tarzda kollayabilmesi için sağladığı uzam olarak; devlette siyasal iradenin oluşumuna katılmada ilke olarak eşit haklar şeklinde; özel alanda etik özerklik ve kendini gerçekleştirme olarak ve nihayet, bu özel dünyayla ilişkili kamusal alanda, düşünsel hâle gelmiş bir kültürün temellük edilmesi aracılığıyla cereyan eden oluşturuca süreç olarak gerçekleştirildi.”⁴⁹

Bu süreç tek boyutlu olmayıp felsefi açıdan Descartes’ın kuşkuculuğu, Bacon’ın doğa üzerinde tahakküm kurarak elde edilen bilgiyi güç olarak niteleyen yaklaşımı, Hobbes ve Machiavelli’nin politik açılımları, Kopernik, Galileo ve Newton’ın kuramlarıyla yaşanan bilimsel devrimlerin gerçekleşmesi ve bu gelişmelere zemin hazırlayan iklimin etkisi ile şekillenen modernite kavramının, çok boyutlu ve farklı kökenlere referans verebilecek dayanakları olduğu söylenebilir.⁵⁰ Mekânsal olarak bakıldığında ise paradoksal şekilde Fransız Devrimi’nin yarattığı yıkım ile ilişkilendirilebilir.

Dönemselleştirmelere bakıldığında ise Alain Touraine, Rönesans’tan Endüstri Devrimi’ne kadarki süreci Klasik Modernlik, Endüstri Devrimi’nden 1970’lere kadar olan süreci Orta Modernlik, 1970 sonrası dönemi ise Geç Modernlik olarak ayırmaktadır.⁵¹ Berman ise 16. yüzyıldan 18. yüzyıla uzanan süreci insanların modern hayatı kavramaya çalıştıkları ve maruz kaldıkları duruma uygun sözcükleri üretmeye çalıştıkları bir dönem olarak yorumlar. İkinci evre, Fransız Devrimi’nin oluşturduğu dalgalarla siyasal ve toplumsal çalkantıların içinde gerçekleşir. Toplum, modern olmayan dünyanın neye benzediğini hâlâ hatırlamaktadır. İkilik duygusu içinde geçen bir dönemle üçüncü evreye girilir. Bu son evre, 20. yüzyılda tüm dünyaya yayılan bir tarzda kültür ve düşünce alanında hâkimiyet kurmaktadır.⁵²

⁴⁹ Jürgen Habermas, *Postmoderniteye Giriş: Bir Dönüm Noktası Olarak Nietzsche*, Çev. ve Der. Mehmet Küçük, Vadi Yayınları, Ankara, 2000, s. 55-71.

⁵⁰ Robert Holliner, *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler-Tematik Bir Yaklaşım*, Çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005, s.38.

⁵¹ Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. Hülya Tufan, YKY, İstanbul 2002, s.11-17.

⁵² Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, Çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 27.

Modernite her ne kadar kökenini özgürleşme düşüncelerinden alsa da farklı toplumsal yapıların belirli bir modernleşme çizgisi içerisinde değerlendirilip düzenlenmesi olarak uygulamaya girmektedir. İlerlemeci zaman algısı nedeniyle geleneksel toplumdan modern topluma doğru işleyen tek yönlü bir süreç olarak tanımlanmakta ve homojen bir toplumsal ve mekânsal yapıyı imlemektedir. Modernite, ekonomik, teknolojik gelişmeler ve sanayileşmenin etkisiyle kent yaşamıyla özdeşleşmektedir ve iletişim, ulaşım imkânlarının artmasıyla bütün dünyayı dönüşüme açmaktadır. Dünyayı anlamlandırmak adına eski dualitelerin yerine yenilerini koyan modern düşünce; rasyonellik, aklın egemenliği, bilimsellik, mantık, pozitivizm gibi olumladığı kavramların karşısına eskiye referans veren kültürel ve özellikle de geleneksel kavramları koymaktadır. Bu hâliyle toplumsal hayatı ve kenti de nesneleştiren, pozitivizmin etkisiyle bilimsel ve rasyonel temeller üzerinden standartlaştıran bir görünüme kavuşmaktadır.⁵³

Modernleşme ise teknolojik yeniliklerin, sanayileşmenin, kentleşmenin, ulus devletin etkileriyle ortaya çıkan ekonomik ve sosyal değişimlerin çeşitliliklerinden oluşan birlik olarak açıklanabilir. Modern yapıları işaret eden bu çeşitlilik içerisinde iktidar belirli bir rasyonelleşme şeması içerisinde varlığını sürdürür.⁵⁴ Modernleşme, bir kalıp olarak ele alınarak, projelendirilen ve geri kaldığı düşünülen toplumlara uygulanan bir program olarak düşünülebilir. Kısacası modernleşme, modernitenin çeşitli aygıtlarla bireylerin bilincine ve toplumsal yaşantıya yerleştirilmesini amaçlayan bir proje olarak ele alınabilir. Hâliyle modernite, Batı ile ilgili bir süreç iken modernleşme ve modernleştirme Batı ile bağlantılıdır ancak doğuda deneyimlenen bir süreçtir ve oryantalizm kavramıyla da ilişkilidir. Modernite bağlamında, batının doğuyu dönüştürmesi gerekmektedir. Siyasi ve askeri güçle ya da gönüllü olarak yaşanan modernleşme süreçleri sadece doğuda değil küresel ölçekte de etkili olmuştur.

⁵³ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 21.

⁵⁴ Karaçizmeli A., Dedeoğlu A. Ö. ve Erten, E. Ü., “Giyim Tüketimi ve Mahremin Eril İnşası: İş Yaşamında Eril Giyim Kodları Üzerine Bir Araştırma.” *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (16. ÜİK Özel Sayısı), 2017, s. 425-442.

Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet Dönemlerinde, Şanlıurfa Kentinde yaşanan modernleşme süreçleri çeşitli stratejilerle yürürlüğe konulmuştur. Bu stratejilerin üretilmesi ve kullanılması mekân üretimiyle de yakından alakalıdır. Kentteki kurumsal yapının değişmesi; eğitim, sağlık, kentleşme ve ekonomi alanlarındaki düzenlemeler, doğrudan mekânsal uzanımlar içermektedir. Bununla birlikte inşa edilmeye çalışılan modern kimlikleri ve ulus devlet bilincini pekiştirecek anlatılara, ritüellere ve bu ritüellerin gerçekleştirileceği mekanlara ihtiyaç vardır. Kentteki modernleşme süreci, bu türden mekân üretimleri üzerinden (tasarlanan mekân) incelenmiştir. Bu üretimler mimari, medya araçları (gazete, dergi), roman, türkü, fotoğraf, resim, sinema filmi, gravür, harita gibi mekân temsillerinden oluşmakta ve toplum-mekân arasındaki karşılıklı etkileşim sürecine katılmaktadır. Ayrıca bu süreçlere karşı gelişen dirençler ve yabancılaşma hissi üretilen temsillerde bulunabilir.

1.4.2. Oryantalizm

Oryantalizm başlangıçta Batılıların Doğu kültürüne bakışı anlamında ortaya çıksa da Edward Said'in getirdiği yorumlarla bu kavramın kapsamı genişlemiştir. Bu bağlamda oryantalizm, Doğu'yu ele almaya yarayan ya da ötekine otorite kurma adına kullanılan bir düşünce ve uygulama biçimi olarak da kavramsallaştırılabilir. Batılı ve Batılı olmayan ayrımına dayanan, kültürel ve coğrafi farklılıkları mutlak olarak gören bir tutumla şekillenen Oryantalizm, coğrafi keşifler ve deniz ticaretinin gelişimi ile de bağlantılı olarak, insanların ve kentlerin incelenmesi, kategorize edilmesi ve gözlemlenmesi ile gelişmiştir. Bu bakışa göre Doğulu, mantıksız, tembel ve aşağı kişilik özellikleri gösterirken Batılı, erdemli ve akli başındadır. Avrupalı'nın yönetme hakkı; Doğulu halkı insana, bilinmeyen toprakları ise Batı'nın bir uzamına dönüştürmesi hakkı olarak ele alınabilir.⁵⁵ Ayrıca Said'in "Hayalî Coğrafyalar" diye kavramlaştırdığı batılı bakış ile kurgulanan, varlığını bu bakışa borçluymuş hissini dayatan ve söylemlerle üretilen Doğu temsili, Lefebvre'nin tasarlanan mekân kavramının içinde düşünülebilir.⁵⁶ Bir Doğu kenti

⁵⁵ Edward W. Said, *Kültür ve Emperyalizm*. Çev. N. Alpay Hil Yayıncılık, İstanbul 1993 s. 145.

⁵⁶ Pınar Yurdadön ve Nuri Yavan, "Edward Said'in 'Mekânsal Dönüş'e Katkısı", *Posseible Düşünme Dergisi*, Sayı: 14, 2018, s. 114-135.

hüviyetindeki Şanlıurfa, tarihsel süreçte çeşitli amaçlarla kente gelen batılıların bilgi üretiminde yer almıştır. Dahası, bu bilgi üretimleri kent mekanını da etkileyecek şekilde gerçekleşmiştir. Çalışmadaki tarihsel verilerin, özellikle de kent haritalarının incelendiği bölümde görünürlük kazanan benzeşimler dikkat çekicidir. Kentteki yerel ressamların günümüzde ürettiği Urfa temsilleri ile oryantalist ressamların doğu kentlerini ele alış şekillerinde de benzerlikler bulunmaktadır.

Bununla birlikte oryantalizm çağrışımları yapan bakış türleri; kentte, mikro düzeyde, gündelik hayat bağlamında da kendine yer bulabilmektedir. Hâkim gruplar çeşitli temsillerle kendinden daha az medeni ve “geri” bulduğu ötekilerin temsillerini üretip oryantalist çağrışımlar yapan edimler gerçekleştirebilmektedir. Bu bilgi üretimleri, kanonik kent tarihinin yorumlanması ve ötekinin ne şekilde görünür kılındığı bağlamında önemli görülmüş ve incelenmiştir.

1.4.3. Postmodernite

Postmodern anlayış genel itibariyle “izm”lerin temel ilke ve doğrularının yadsındığı bir durum olarak ifade edilebilir. Postmodernitenin mekân kavramsallaştırılmasındaki etkilerinin, Henri Lefebvre’in de öncülerinin içinde sayılabileceği 68 entelektüel ikliminden beslenen anlayışın sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Postmodern durum belirtileri üzerinden yorumlanabilir. Belirsizlik, parçalılık, kuralların yitirilmesi, ironi, melezleşme, geçicilik gibi belirtiler üzerinden kendini gösterir. Sarup, postmodernizmin özelliklerinden bahsederken, büyük anlatılardan ve evrensel felsefe biçiminden duyulan kuşkudan söz eder.⁵⁷ Lyotard, postmodern durumu büyük anlatıların yerini küçük hikâyelere bırakması olarak açıklamaktadır. Ona göre postmodernite, doğru-yanlış ikiliğini kaldırıp büyük-küçük ayrımını ortaya koyar. Büyük anlatıları, hâkim diskurlarının kendini inşa etmek için kullandığı bir araç olarak ele almakta, küçük anlatıları ise yerel yaratıcılık ve farklılıklarla

⁵⁷ Madan Sarup, *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*, Çev. A. B. Güçlü, Ark Yayınları, Ankara 1995, s.174.

özdeşleştirmektedir.⁵⁸ Postmodernizm ister toplumsal ister siyasi ister dinsel olsun bütün kapsayıcı görüşlere kuşkuyla yaklaşmaktadır. Var olan düşünce akımlarını aydınlanmanın mirası olarak niteler ve hepsini totaliter, tahakküm kurucu ve aşkın anlatılar olarak görüp reddetmektedir. Özgürlük, adalet, ussallık, evrim gibi ideallerin metalaştığını ve geçerliliğini yitirdiğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda Lyotard “gelin bütünlüğe karşı bir savaş başlatalım, gelin sunulamayana tanıklık edelim, farklılıkları etkin kılalım”⁵⁹ şeklinde bir davette bulunmaktadır.

Postmodernite, bir durumu veya koşulu açıklarken ya da kurumlar ve toplumsal koşullardaki değişimlerle ilgiliyken, postmodernizm kültürel ve felsefi bir fenomen olarak değerlendirilebilir. Postmodernite bu paradigmanın toplumdaki sosyal ve siyasi tezahürüne odaklanmaktadır.⁶⁰

Postmodernizmin modernizm ile ilişkisini bir kopma olarak değerlendirenler olmakla birlikte postmodernizmi modernizmin içinde bir eleştiri olarak değerlendirenler de vardır. Son üç yüzyılın epistemolojisini eleştiriye tabi tutan ve onunla hesaplaşan postmodernizm, bununla birlikte kültürel söylemin yeniden inşasında, heterojenliği ve farklılığı öne çıkarmaktadır.⁶¹

Tarih yazımı ve mekânı ele alış şekli bağlamında; heterojenliği, parçalılığı ve norm dışını görünür kılma eğilimini içeren, postmodern dönemin öncülleri arasında sayılabilecek düşünürlerin (Benjamin, Lefebvre, Foucault, Said) kuramları, bu çalışmada; tarih yazımı, iktidar-özne-mekân yorumlamaları ve veri inceleme teknikleri bağlamında kullanılmıştır. Bununla birlikte son yirmi yılda gerçekleştirilen kentteki bilgi ve mekân üretimlerinin analizi “Haleplibahçe’deki postmodern temsiller” bölümünde ele alınmıştır. Burada kastedilen postmodernin tanımı, geçmişe referans veriyor olsa da aslında geçmiş parçalayarak, işe yarar bulduğu temsilleri günümüze çeken, taklit eden, simüle eden ancak

⁵⁸ Jean F. Lyotard, *Postmodern Durum*, Çev. Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s.39.

⁵⁹ Lyotard, *Postmodern Durum*, s.159.

⁶⁰ Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, s.45.

⁶¹ Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, s.21.

dikkatlice incelendiğinde dağılan bir edim olduğudur. İçine doğduğu modernitenin temsil boyutundaki bütünselliğini parçalamaya yönelik bir enstrüman olarak kullanılmaktadır ve modernite gibi sermaye ilişkileriyle yakından bağlantılıdır. Bu haliyle nostalji kavramıyla da ilişkilidir.

Bu noktada Hassan'ın modernizm ve postmodernizm olgularını tartışmaya açtığı çalışmasında oluşturduğu tabloya bakmakta yarar vardır. Tabloda modernizm ışığındaki kullanımlarına ve tercih edilişine şahit olduğumuz bazı kavramların, postmodernizm etkisiyle yerlerini bıraktıkları veya dönüştükleri kavramlara işaret edilmektedir.

Modernizm	Postmodernizm
Niyet	Oyun
Tasarım	Şans
Hiyerarşi	Anarşi
Hâkimiyet / Akıl	Tükenmişlik / Sessizlik
Sanat Nesnesi / Bitmiş Çalışma	Süreç / Performans / Oluş
Mesafe	Katılım
Üretim / Bütünsellik / Sentez	Bozma / Yapı söküm/ Antitez
Varlık	Yokluk
Merkeziyetçilik	Çözülme
Semantik	Retorik
İlişkiselik	İlişkisizlik
Metafor	Mecaz
Seçim	Kombinasyon
Köken / Derinlik	Rizom / Yüzeysellik
Yorum / Okuma	Karşı yorum / Yanlış okuma
Gösterilen	Gösteren
Anlatı / Makro tarih	Anti-anlatı / Mikro tarih
Evrensel kod	Bireysel kod
Semptom	Arzu
Tip	Mutant
Genital / Fallik	Çok biçimlilik / Androjenlik
Paranoya	Şizofreni
Orjinalite / Neden	Ayrımsallık / İz
Metafizik	İroni
Kesinlik	Belirsizlik
Aşkınlık	İçkinlik

Tablo 1: İhab Hassan'ın modernizm ve postmodernizm Tablosu

1.4.4. Nostalji

Nostalji Boym’a göre “bir kaybolmuşluk ve yerinden edilmişlik hissi, fakat aynı zamanda kişinin kendi fantezisiyle kurduğu bir aşk ilişkisidir.”⁶² 17. yüzyılda bir hastalık olarak değerlendirilen ve çeşitli tedavi yöntemleri belirlenen nostalji, postmodern paradigma ile 21. yüzyılda kavramsallaştırılmakta ve modernite tarafından parçalanan dünyaya karşın bir sürekliliğe, bütünlüğe duyulan özlem duygusu olarak açıklanmaktadır. Boym, nostalji kavramına “hızlandırılmış hayat ritimleri ve tarihsel altüst oluşlar çağında bir savunma mekanizması” şeklinde bakmayı önermektedir.⁶³ Postmodernitenin eleştirel ve yıkıcı yaklaşımıyla çöken büyük anlatıların oluşturduğu enkaza karşın toplumun tümleyici bir üst anlam arayışının bir sonucu olarak kullanışlı, geçmiş güzel günler tahayyülüne dayanan ve kolay sahiplenilebilir bir yaklaşım olarak görülebilir. Bu kurgunun örüntüleriyle inşa edilen ideal kentteki ideal ev, eleştirel bir bakıştan uzaklaşma tehlikesini de güçlü bir şekilde barındırmaktadır. Bu bakış gerçek ev ile hayali evin birbirine karıştırılmasıyla sonuçlanabilir. Buradaki problem hayal kurmak değil hayalin gerçek sanılması olarak da düşünülebilir. Nostaljinin çeşitliğini görmek için “ulusal semboller, mitlere dönüş, bazen de bir komplo teorisinin yerine yenisini koymak yoluyla tüm dünya çapında modern karşıtı tarihsel mit üretimine girişen ve bütün dünyada görülen milli ve milliyetçi uyanışların bir karakteristiğine”⁶⁴ bakmak gerekir. Aslında var olmayan ve hiçbir zaman var olmamış “başka bir yer” ihtiyacı olan nostalji, Bauman’ a göre modernitenin dayattığı küresel ilerleme çılgınlığına karşı gelişmiştir. Postmodern süreç, darmadağın olan toplumsal anlam dünyasına karşın ortaya çıkan bir “küresel nostalji salgını” yaratmıştır.

Uğur Tanyeli’nin deyiimiyle nostalji alternatif bir bugün düşletir ancak düşündürmez ve bugünün sorunu olarak karşımıza çıkar, dünün değil. Nostalji, mevcut gerçekliğin dışında güncel bir varoluş hayali kurulmasına yaramaktadır. Tarih yazımının geçmişin bağlamlarını yerli yerine koyup bakan, yorumlayan ve bugüne çeken tavrına

⁶² Svetlena Boym, *Nostaljinin Geleceği*, Metis yayıncılık, İstanbul 2001, s. 13.

⁶³ Zygmunt Bauman, *Retrotopya*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 10.

⁶⁴ Bauman, *Retrotopya*, s.11.

karşın, nostaljik tarih yazımı büyüü bozulmuş seçili bir geçmişı, tekrardan gizem parantezine alma girişimi olarak okunabilir. Asla ulaşlamayacak ideal bir geçmiş tahayyülü, nostaljik özenin gerçekdışı düşlerine bir dayanak sağlaması açısından kullanışlıdır ve bir doğrulama aracı olarak çalışır.⁶⁵

Nostalji kavramı sadece tarih yazımında değil, kentteki mekân üretimlerinde de etkili olabilmektedir. Erkin kendini meşrulaştırması anlamına gelen tekrarlı edimlerde, mimari yapıt üretimlerinde, sanat ve söylem üretimlerinde seçili bir tarihsel aralığa referanslar bulunmaktadır. Kent mekânında görünür olan bu temsiller eski görünümlü olsa da bunun bir illüzyon olduğu iddia edilerek, postmodern üretimler bağlamında ele alınmıştır.

⁶⁵ Uğur Tanyeli, *Rüya, İnşa, İtiraz: Mimari Eleştiri Metinleri*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2013, s.79-82.

BÖLÜM 2: METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Önemi

Şanlıurfa'ya ilişkin kent temsilleri incelendiğinde, bu çalışmaların⁶⁶ birçoğunun var olan yapıları zamandan bağımsızmış gibi betimleyen ya da bu oluşumların altında yatan tarihsel ve toplumsal nedenleri genellikle hâkim kalıplarla lineer tarih algısıyla ele alan yapılar da oldukları görülmüştür. Bu çalışma bağlamında mekân üretimlerinin Benjamin'in tarihsel araştırma yöntemiyle tekrar okunması Şanlıurfa Kent Tarihi çalışmalarında alternatif bir yolu takip etmek anlamına gelmektedir. Benjamin'in yaklaşımı çalışmada iki yönden ele alınmıştır.

Bunlardan birincisi kentte yaşanan modernleşme ve postmodernite süreçlerinin kentte üretilen bilgi ve mekanlar bağlamında ne gibi krizlere neden olduğunu göstermek üzerine kurgulanmıştır. Paris'te 19. Yüzyılda yaşanan mekânsal dönüşüm ve paradigma değişiminin mimari, edebiyat ve resim gibi sanat dalları üzerinden yorumlandığı “Pasajlar” adlı metninde, bir taraftan da bu değişimlerin kent sakinleri üzerindeki etkilerini anlatmaktadır. Buna paralel şekilde bu çalışmada Şanlıurfa Kenti'ne ilişkin sanat üretimlerindeki alt metinler modernite ve postmodernite süreçleriyle ele alınmıştır. Ancak bu üretimlerin sadece gösterdiğinden ibaret olmadığı varsayılarak, sakladığı, görünmez kılmaya çalıştığı olgular ve sosyal gruplar da tarih yazımına dahil edilmiş, en azından bir ölçüde görünür kılınmıştır.

Benjamin'nin mekâna yaklaşımının ikinci yönü olarak, flanörün kent mekânında yürüyerek, yorumlar yaparak ve çözümleyerek var olan krizlere; zamanın ve mekânın değişimine kendince yorumlar getirme çabasından esinlenilmiştir. Kent mekânında yürümek, kent araştırmalarında başlı başına bir alan olmakla birlikte Avrupa kentlerinde

⁶⁶ Urfa Kent temsilleri üçüncü bölümde anlatıldığı üzere yazılı ve görsel medya aracılığıyla daha çok; Peygamberler Şehri, Tarihin Sıfır Noktası, Sabır Şehri, Ensar Şehir, Maneviyat Şehri olarak görünürlük kazanmaktadır.

bu yöntem kullanılarak yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır.⁶⁷ Literatürde çoğunluğu İstanbul ve genellikle büyük kentler üzerinden gerçekleşen tartışmalara⁶⁸, kendine özgü kültürel yapısıyla küreselleşme süreçlerine dahil olan Şanlıurfa Kenti üzerinden katkı yapılmıştır.

Kent mekânına dair tartışma boyunca elde tutulan bu iki yönteme ek olarak, mekâna ilişkin yaklaşımlarda ise, kuramsal tartışmaların bulunduğu bölümde anlatılan Lefebvre'in "mekân üçlemesinin" Haleplibahçe'deki izleri tarihsel süreçte aranmıştır. Bu üçlemenin "mekân temsili" boyutu bölgede inşa edilen mimari yapıtlar, etkinlikler, bilgi üretimleri ve yazılı medya verileri üzerinden incelenmiştir. Üçlemenin diğer ayağı olan "temsil mekânlarının imkanları ise gecekondü mahallesinde gündelik yaşam pratikleri içinde aranmıştır. Bölgedeki mekân üretimleri sosyal, ekonomik ve tarihsel uzamlarıyla ele alınmış ve mevcut durum yapı bozumuna uğratarak tekrardan üretilmiştir.

2.1. Literatür Tarama: Lefebvre'in Mekân Kuramı ve Mekân Kuramıyla İlişkili Çalışmalar

Mekân ile ilgili çalışmalara bakıldığında, Lefebvre'in kuramsallaştırmalarının hem mekânın deneyimlenmesinde hem de üretilmesinde yapılan çalışmalar bağlamında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Gündelik yaşamla ilgili çalışmalarının yanı sıra 1968 yılında kaleme aldığı "Şehir Hakkı", 1970 yılında yayımlanan "Kentsel Devrim", 1974 yılında yayımlanan "Mekânın Üretimi" isimli kitapları ile Lefebvre, mekân kuramsallaştırmalarına önemli katkılar yapmıştır. Lefebvre mekân ve mekân üzerindeki karmaşık hâkimiyet ilişkilerini Marx'ın emek kavramından (somut-soyut emek) yola

⁶⁷ Shortell Timothy, and Evrick Brown. *Walking in the European city: quotidian mobility and urban ethnography*. Routledge, 2016. s.13-18

Eserde Geçen Makaleler: Nuvolati Giampaolo, Maria Quvang Harck, Mette Olesen, Mattioli Giulio, Sideri Eleni, Shortell Timothy ve Evrick Brown.

⁶⁸ Duygu Yarımbaş, "Kentin Yürüyerek Deneyimlenmesi: İletişim Elemanları." *Mimarlık Dergisi*, İstanbul, 2017, s. 393-404.

Buna ek olarak Simser'in, "Pasajların Düşüşü ve Flanörün Sürgünü, Ankara'da Bir Pasaj" ve Sönmez ve Doğu'nun "Kenti Yeniden Deneyimlemek: Zaman-Mekân Kesişiminde Yeni Kent Anlatıları" isimli makalelerde Ankara ve İzmir kentleri haritalama teknikleriyle analiz edilmektedir.

çıkarak, gündelik yaşamın ve mekân üretiminin analizlerini yapmıştır. Farklı dönemlerde ve toplumlarda mekânın nasıl kavramsallaştırıldığını ve kullanıldığını inceleyen Lefebvre kapitalist mekânın birikim, homojenleştirme, programlanma, tasarlanma süreçlerini de açıklamaktadır. Lefebvre, mekânı bir ürün olarak ele alarak; ekonomi, iş bölümü, toplum ve politika ile ilişkili olarak üretimle birlikte tüketim özelliği de taşıdığını, bu nedenle çelişkiler barındırdığını anlatmaktadır.⁶⁹ Lefebvre'nin ortaya koyduğu görüşler, mekânı toplumsal ilişkilerle çözümlemesinin yanı sıra üretilen mekânın toplumsal ilişkilere müdahale aracı olarak ortaya koyması bağlamında da büyük önem taşımaktadır.

David Harvey, 1973 yılında yayımlanan “Sosyal Adalet ve Şehir” çalışmasında Marksist kuramı, mekânsal olgu ve süreçlerle değerlendirmektedir. Bu eserde Harvey politik, ekonomik ve tarihi gelişmeleri sermaye ilişkileriyle ele alarak kent mekânına dair incelemeler yapmaktadır. 2008 tarihli “Kent Hakkı” çalışması Harvey'nin çalışmalarını özetler niteliktedir ve sermayenin örgütlenişi ile kent mekânının örgütlenişi arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir.⁷⁰ Buna göre kent mekânı, kapitalist üretimin devamlılığını sağlama rolündedir. Harvey'e göre kent, mekânsal ayrışmalar dikkate alınarak, kapitalizmin sermayesi olarak incelenip analiz edilebilir. Ona göre fabrikalar, okullar, kamusal alanlar, gecekondu yerleşimleri, alışveriş merkezleri kapitalizmin emrine göre konumlanmaktadır.⁷¹ Dönemin bir diğer önemli kuramcısı Manuel Castells ise kent mekânını toplumsal yapının yansıması olarak ele almak gerektiğini savunmaktadır. Kent mekânının üretim süreçlerine ek olarak, bu mekânın tüketim süreçlerinin de önemine dikkat çekmektedir. Mekân teorisine kattığı “kolektif tüketim” kavramının devlet tarafından sağlanan kamusal hizmetlerle sermaye birikimlerinin devamlılığını sağlayarak, kentin mekânsal formunun temelini oluşturduğunu ileri sürmektedir.⁷²

⁶⁹ Lefebvre, *Kentsel Devrim*, s. 60.

⁷⁰ David Harvey, *Sosyal Adalet ve Şehir*, Çev. M. Moralı, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 272.

⁷¹ David Harvey, *Limits to Capital*, Basil Blackwell, 1982, s. 373.

⁷² Manuel Castells, *Kent, Sınıf, İktidar*, Çev. A. Erendil, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara, 1997, s. 32.

Soja'nın çalışmaları⁷³, Lefebvre'nin mekânsal üçlüsünü açıklamakla beraber modernite sonrası kent mekânının, dönüşen toplumsal yapının ve sermaye ilişkilerinin durumunu tartışmaktadır. Brenner, Elden ve Schmid,⁷⁴ devlet mekânlarını ve ileri kapitalizmin mekânsal ölçek meselesini Lefebvre'nin kuramı üzerinden temellendirmektedir. Ayrıca buradan yola çıkarak neoliberalleşme, soylulaştırma, kentsel dönüşüm, yaratıcı kentler, mimarlık ile siyasi iktidar ilişkisi, kent hakkı gibi konularda da yeni analizler ortaya koymaktadırlar.⁷⁵

Neil Smith'in 2010 yılında yayımlanan "Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space" kitabında tartışmaya açtığı doğa, sermaye ve mekân ilişkisi, Henri Lefebvre'in Mekânın Üretimi'nde değindiği konuları, küreselleşme politikaları bağlamında incelemektedir. Smith, mutlak mekânın yani doğanın pazar, sermaye ve emekle ilişkilendirilerek göreceli mekânı (mekân temsilleri) oluşturmaya, sonrasında ise göreceli mekânların hammadde olarak doğayı kullanmaya yönelmesi sürecini kapitalizm bağlamında açıklamaktadır.⁷⁶

John Urry "The Tourist Gaze" (1990), "Economics of Signs and Space" (1994, Scott Lash ile) ve "Consuming Places" (1999) adlı çalışmalarında kentlerin batılı tüketim koşullarına göre kendini nasıl dönüştürdüğü ve turistik bir bakışa indirgenen imajları nasıl üretim-tüketim ilişkilerine kattığıyla ilgili tartışmalara yer verir. Metnin girişinde Benjamin, Bachelard ve Lefebvre'de mekân düşüncesinin nasıl ele alındığını incelediği "Mekânın Tüketimi" adlı çalışmasının sonraki bölümlerinde toplum-mekân arası ilişkileri, mekânın tüketim biçimi olarak "modernlik, kimlik ve seyahat" üzerinden yorumlamaktadır.⁷⁷

⁷³ Soja, Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places, s.76.

⁷⁴ Neil Brenner ve Stuart Elden, "Henri Lefebvre on State, Space, Territory", *International Political Sociology*, Cilt. 3, Sayı 4, 2009, s. 353-377.

⁷⁵ Neil Brenner, Peter Marcuse, Margit Mayer, *Kar İçin Değil Halk İçin, Eleştirel Kent Teorisi ve Kent Hakkı*, Çev: Ali Yağız Öz-Kübra Kelebekoğlu, Sel Yayıncılık, Ankara 2014.

⁷⁶ Neil Smith, *Uneven Development: Nature, Capital And The Production Of Space*, Athens: University Of Georgia Press, Athens, 2008, s. 113.

⁷⁷ John Urry, *Mekânları Tüketmek*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999, s. 53.

2.2. Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Türkiye’de Lefebvre’nin mekân üretimine ilişkin üçlemesini konu alan çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmaların genel olarak İstanbul, Ankara ve İzmir gibi gelişmiş kentler bağlamında ele alındığı görülmüştür.⁷⁸ Erkin kendini mekân üretimi yoluyla nasıl meşru kıldığı konusunun daha periferik ve muhafazakâr toplumlarda da ele alınması, farklı toplumların mekânla ilişkisine yeni anlamlar ve imgesel değerler katar. Bu düşünceden hareketle bu çalışmanın amacı, Lefebvre’in mekân üçlemesi kuramı ile tarihsel süreçte, Şanlıurfa Haleplibahçe Mahallesi’nde algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekanların nasıl dönüştüğü ve bu dönüşüm esnasında ortaya çıkan gerilimlerin kent mekânında ve toplumsal bellekte ne tür izler bıraktığını görünür kılmaktır. Bu bağlamda, çalışmanın araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

- 1- Walter Benjamin’in montaj tekniği kullanılarak, Lefebvre’nin mekâna dair düşünceleri, çalışmanın alanını oluşturan Haleplibahçe’deki verilerle ele alınabilir mi?
- 2- Bu üçlemedeki mekân temsilleri, Şanlıurfa’da tarihsel bağlamda nasıl üretilmiştir?
- 3- Söz konusu toplumlarda bu üçlemede, toplumun mekân temsillerine gösterdiği dirence karşılık gelen temsil mekânları (yaşanan mekân) nasıl ortaya çıkar ve deneyimlenir?
- 4- Lefebvre’nin mekân üretimine dair üçlemesinde, erkin kullandığı araçlardan biri olan mekân temsili (tasarlanan mekân) Haleplibahçe’de nasıl yürürlüğe girmiştir?

⁷⁸ Husik Ghulyan Lefebvre’in mekân kuramını Ankara’daki mekân temsilleri üzerinden ele almıştır. Durmuş Durukan İstanbul’da yeme-içme mekanları üzerinden tartışmış, Bülent Batuman ise gezi olayları bağlamında incelemiştir. Cevahir Efe Akçelik ise Lefebvre’in mekân kuramı ve dönemselleştirmelerini İstanbul’da dört döneme ayırarak açıklamış ve 1980 sonrası süreci Taksim Meydanı üzerinden ele almıştır.

2.3. Araştırmanın Bağlamı ve Kuramsal Çerçevenin Oluşturulması

Bu çalışmanın temel odağı, eleştirel sosyal teorideki “mekânsal dönüş” döneminin yarattığı tartışmalardır. Bu tartışmalar, 1960-70’li yıllardaki kapitalist düzenle birlikte ortaya çıkan büyük bir bunalım neticesinde mekân meselesini ve mekân-kapitalist gelişme ilişkilerini yeniden masaya yatırma ihtiyacının bir sonucu olmuştur. Lefebvre’nin mekân dönemselleştirilmesinde, belirli üretim tarzlarının uygulandığı toplumlarda mekâna dair belirli bir kodun ortaya çıkıp yerleşmesinden, çöküp parçalanmasına kadar olan durumları incelemenin yanında söz konusu toplumun tarih ve kurumları da hesaba katılır⁷⁹. Bu noktadan hareketle bu çalışmada iktidar yapılarının toplumsal ve mekânsal etkilerinin mekân üretimi üzerinden bir okuması yapılmış, bunun için Şanlıurfa’daki Haleplibahçe Bölgesi tarihsel çerçevede parçalanmış, birleştirilmiş ve bu mekânın üretilmesinde etkili olan unsurlar, Lefebvre’nin mekân üçlemesindeki mekânsal pratikler, mekân temsilleri ve temsil mekânları kavramları altında incelenmiştir.

Bu çalışmanın teorik çerçevesi, araştırmanın bağlamıyla önemli bir ilişki içerisindedir. Haleplibahçe Bölgesi, yüzyıllar boyunca çok farklı din ve etnisiteden topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Bölgenin bulunduğu konum, kültürel kaynaklardan elde edilen veriler, arkeolojik kazılarda çıkarılan eserler ve yakın tarihte ev sahipliğini yaptığı toplumsal olaylara bakıldığında oldukça dikkat çekici bir bölge olduğu söylenebilir. Bu açıdan mekân üretimi konusunda mekânsal pratikler, mekân temsilleri ve temsil mekânları unsurlarının hepsine birden cevap verebilecek özellikte, gerilimli bir mekân olması sebebiyle bu bölgenin Lefebvre’nin üçlemesi ve mekân üretimi tartışmalarına konu edilmesi gerekli görülmüştür.

⁷⁹ Ghulyan, “Lefebvre’nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma”, s. 1-29.

Çalışmanın teorik çerçevesinin oluşturulması veri toplama aşamasında da sürdürülmüş, sahadan gelen yeni veriler ışığında veri-kuram döngüsü yoluyla dinamik bir araştırma süreci tesis edilmeye çalışılmıştır.

2.4. Araştırma Alanı

Bu çalışma, belirli bir mekânın tarihsel süreçte yine mekânla, temsil üretimleri üzerinden incelenmesi, parçalanıp tekrar birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Yukarıda belirtildiği üzere araştırmanın amacı, seçilecek bir mekân üzerinden alternatif bir kent okuması yapmaktır. Bu nedenle bu amacın gerçekleştirilmesinde seçilecek çalışma alanının hangi anlamları barındırdığı oldukça önemlidir. Çalışmada, Haleplibahçe Bölgesi'nin seçilmesinin temel nedeni, tarihsel süreçte farklı anlamlar yüklense de yakın geçmişten itibaren farklı görüntüdeki iktidar yapılarının bu bölgeyi prestij alanı olarak ele alması ve bu bölgenin, mekân temsillerinin fiziksel ya da zihinsel olarak sıkça üretildiği ve dönüştüğü bir alan olmasıdır. Bu üretim ve uygulanan güç aynı zamanda dirence de işaret etmektedir. Tüm bu özellikleriyle Haleplibahçe'nin, araştırma amacı için zengin bir veri setine sahip olduğu düşünülmüştür.

Şanlıurfa kenti, Eyyübiye İlçesi, Halil'ürrahman ve Ayn'zeliha göllerinin yer aldığı su havzasının devamı niteliğinde olan Haleplibahçe mahallesi, sahip olduğu heterojen ve dinamik toplumsal yapısı, konumu ve içinde barındırdığı farklı tarihsel dönemlere referans veren kültür varlıkları nedeniyle hâkim iktidar ağlarının güç gösterisi yaptığı bir alan olarak ele alınabilir. Şanlıurfa'da 1950'lerden itibaren Atatürk Barajı'nın yapımıyla birlikte tarlası sular altında kalan insanlar istimlâk bedelleriyle kent merkezine göç etmiştir. Ayrıca ilçe ve köylerdeki toprak sahipleri de merkezde yaşamayı tercih etmiştir. Bütün bu sebeplerle kent merkezi, bütün bu homojenleştirme politikalarına rağmen yoğun bir iç göç dalgasına maruz kalarak heterojen bir hâle gelmiştir. Kent merkezi 15 Mart 2011 tarihinde Suriye'de başlayan rejim karşıtı protestolar ve ardından ortaya çıkan savaş sonucunda ise göç etmek zorunda kalan insanların yerleşmesiyle daha da karmaşık bir demografik yapıya bürünmüştür. Önce iç, ardından dış göçle birlikte yaşanan sosyo-

kültürel dönüşüm, mekân üretimi bağlamında krizleri, çatlakları, ritimleri, öngörülemeyen kırılmaları, boşlukları ve direnişi barındırmaktadır.

Araştırma alanı olan Haleplibahçe ve çevresi, Balıklıgöl'ün (Halil'ür Rahman) kuzeyinde yer almaktadır. Bölgede arkeolojik alanlar, sosyal tesisler, iç ve dış göç ile oluşmuş sivil yerleşim alanları, konuk evleri, çarşılar, müzeler, otel, alışveriş merkezi ve mezarlık bulunmaktadır. Son yarım yüzyılda geçirdiği değişimlerle mahalle ve kent bağlamında, ulusal ve uluslararası tartışmalara konu olmuş bu alan, bugün hâlâ önemini korumaktadır. Haleplibahçe Mahallesi'ni çevrelemesi ve tanımlaması nedeniyle Balıklıgöl Platosu, Kızılkoyun Deresi, Batı Nekropol Alanı ve hemen yanındaki Müslüman Mezarlığı da veri toplama ve yorumlama süreçlerine dâhil edilmiştir. Çalışma alanı, hâkim söylemlerin, mekân üretim süreçlerinin, kent imgelerinin ve toplumsal dönüşümlerin okunaklı olması nedeniyle seçilmiştir.

2.5. Araştırma Deseni ve Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada araştırma deseni olarak nitel araştırma deseni kullanılması uygun görülmüştür. Bunun sebepleri şöyle ifade edilebilir; nitel araştırma deseninde araştırmacıya metodolojik olarak sınırlar koymayan bir stil söz konusudur. Oysa nicel araştırma deseninde araştırmacı olgulara ve olaylara karşı objektif bir tutuma sahip olmak zorundadır. Nitel araştırmada araştırmacı söz konusu olay veya olguları katılımcı bir şekilde, yakından izleyen bir pozisyonda olmaktadır.⁸⁰ Nitel araştırma deseni, öncelikle araştırmacıya tanıdığı yorumsamacı yaklaşım olanağından ötürü tercih edilmiştir.

Nitel araştırma, “belli bir olayı, durumu ya da olguyu, kendi bütünlüğü içerisinde ve doğal ortamında, tümüyle, en ince ayrıntısına kadar ve en somut biçimde kavrayabilmek ve bu tür bir kavrayışın ve onun sağlayacağı açıklama, keşif ve tanıya

⁸⁰ Marie C. Hoepfl, “Choosing Qualitative Research: A Primer for Technology Education Researchers.” *Journal of Technology Education*, Volume:9 No:1. 1997, s. 47-55.

ulaşabilmek için kullanılan bir yöntemdir”.⁸¹ Bu nedenle bu çalışma için nitel yöntemin, nicel yöntemlere göre daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Çalışmanın araştırma soruları bağlamında değerlendirildiğinde, bu tezin nicel yöntemlerin öngördüğü nesnellik kriteri ile bağdaşmayacak yapıda olduğu görülmüştür. Bununla birlikte çalışmada nitel araştırma deseninin imkanları ağırlıklı olarak kullanılsa da Şurkav Dergisi’nin kent mekanıyla ilgili kültür üretimlerini iterasyon tekniğiyle analiz etmek ve yirmi yıllık süreçte dergideki metinlerde hangi kelimenin kaç kere tekrar ettiğini tespit etmek, nicel araştırma deseni kapsamına girmektedir.

Bölgedeki aktörlerin, çalışma alanındaki mekân üretimi süreçlerine nasıl katıldıkları, mekânı nasıl algıladıkları ve deneyimledikleri araştırılırken nitel araştırma deseninden faydalanılırken, mekân temsillerinin üretim süreçlerinde etkili olduğu düşünülen yazılı belgelerde söylem analizi yapmanın araştırmanın derinliği arttıracığı düşünülmüştür. Sonuç olarak bu çalışmada nitel araştırma yönteminin, aşağıda detaylarına yer verilen teknikleri kullanılmıştır.

2.6. Veri İnceleme Teknikleri

Bu çalışmada Benjamin’in “Pasajlar” yapıtıyla belirginleşen veri işleme üslubu kullanılarak, görünürde ayrı düzlemlere ait gibi duran görsel ve düşünsel kesitler kolaj ya da montaj teknikleriyle bir araya getirilmiştir. Benjamin’in edebiyatı, resmi, mimariyi, tarihsel olay, olgu ve belgeleri, hayatın içinden kesitleri altlık olarak belirleyerek, montajlayarak, üst üste getirerek, diyalektik ilişkiler kurarak ürettiği titreşimlerin yankılarını -lineer ya da ardışık değil mesiyani zaman algısı⁸² içinde- dinleyerek

⁸¹ Güliz Ger, “Tüketici Araştırmalarında Nitel Yöntemler Kullanmanın İncelik ve Zorlukları.” *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, Cilt I, Sayı I Haziran 2009, s. 1-17.

⁸² Benjamin’in mesiyani zamanı, sıralanmış anların oluşturduğu zincirleme zaman algısı değil; farklı zaman kesitlerinin montajıyla oluşan eşleşmelerde kendini gösteren, parıldayan gerçeklik olarak düşünülebilir. Mesiyani zaman, tarihsel zamanın iç içe girip titreşmesiyle, şimdinin zamanında ortaya çıkmaktadır. “Geçmiş, gizli bir zaman dizini taşır; ona kurtulma kapısını açan budur. Eskileri kuşatmış

oluşturduğu metinler, tarih yazımında ve anlam üretiminde yöntem olarak kullanılmıştır. Bir taraftan bu bağlamda bir dil ve biçim oluşturma çabası ile verileri bir araya getirip okurken, diğer taraftan Henri Lefebvre'in ve Michel Foucault'nun mekâna ilişkin düşüncelerini seçilen alan üzerinden tarihsel ve mekânsal kesintilere uğratarak yorumlamanın yolları aranmıştır.

Mekân üretimi süreçleri, mimari yapılar (yer temsilleri), tarihi belgeler, sosyal davranışlar, kültürel metalar, yoldan gelip geçen bir insan; kısacası araştırma sürecinde alınan her bir kesit montajlandığında günümüzün toplumsal yapısıyla ilgili gerçekliği tam anlamıyla göstermeyecek ancak sezdirecektir. Benjamin'in söz ettiği bu anlam parıltıları günümüzün toplumsal yapısıyla ve çalışma alanı olarak seçilen Haleplibahçe Mahallesi'nde oluşturulmaya çalışılmıştır. Geçmişin şimdi içerisinde yankılanması zamanın temel özelliğidir ve Benjamin'in kurduğu diyalektik imajların işlevi farklı anların ve kesitlerin soluklarını bir araya getirmek olarak açıklanabilir. Benjamin'in Tarih Meleği kavramı bu yöntemi şöyle tarifler: “Bize bir olaylar zinciri gibi görünenleri, o tek bir felaket olarak görür.”⁸³

Benjamin yöntemiyle tarih yazımında düşüncelerin bir tırat gibi akıp gitmesi değil, yer yer kesintilere uğratarak belirli gerçekliklerin açığa çıkarılması amaçlanmaktadır. Toplumsal duruma dair gerçekler bu gerilimlerin bir anda kesintiye uğratılmasıyla aşılır ve yine aşılabılır olan yeni bir gerçeklik kendini bir anlığına görünür kılar. Bu sayede tarih akışı hem korunmuş hem de yadsınarak aşılmış olur.

“Historisizm, tarihin çeşitli anları arasında bir nedensellik ilişkisi kurmakla yetinir. Ama hiçbir olgu sırf bir neden oluşturduğu için tarihsel sayılmaz. Bir olgu ancak sonradan, binlerce yıl uzağındaki olaylar aracılığıyla tarihsellik kazanır. Bundan yola çıkan tarihçi, olaylar dizisini tespih çeker gibi peş peşe sıralamaktan vazgeçecektir. Bunun yerine, yaşadığı dönemin çok belli bir dönemle oluşturduğu kümenin farkına varır. Böylece kurulan bugün kavramı, içinde Mesihanik zamanın kırıntılarının uçtuğu “şimdi”nin zamanıdır... Geçmiş tarihsel olarak kurmak, onu gerçekten olmuş olduğu gibi tanımak değil, tehlike anında birden parıldayıveren anıyı ele geçirmektir. Tarihçinin

olan havanın soluğu bize değip geçmez mi? Kulak verdiğimiz seslerde, artık susmuş olanların yankısı yok mudur?”

Benjamin, *Son Bakışta Aşk*, s. 40.

⁸³ Benjamin, *Son Bakışta Aşk*, s. 43.

mesele, tehlike anında tarihsel öznenin karşısında beklenmedik şekilde beliriveren geçmiş imgesini alıkoymaktır.”⁸⁴

Bu bağlamda ilk bölümlerde seyahatname, salname, gazete, dergi gibi yazılı veriler, kent haritaları, gravür, resim, elde edilen kent fotoğrafları gibi veriler ve bu temsilleri ortaya çıkaran sosyokültürel durumu açıklamaya yönelik görüşmeler çeşitli kavramlarla montajlanarak bir araya getirilmiştir. Bu sayede gösterileni ve gösterilenin arkasındaki örüntüleri diyalektik olarak okumanın imkânları aranmıştır.

Çalışmada, kurumların ve planlamacıların ürettiği temsillerin hangi iklimde ve hangi amaçla üretildiği araştırılmıştır. Yerel gazete (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi, Ajans Urfa İnternet Gazetesi) ve dergilerde (Şurkav Yayınları) kent ve mekânla ilgili algının hangi söylemleri barındırdığı incelenmiş, kente ve kent mekânına dair hâkim söylemler ortaya konmuş ve sorgulanmıştır.

Bunlarla birlikte Haleplibahçe’deki gecekondü bölgesi gündelik hayat pratikleri bağlamında ele alınmıştır. Çalışmanın oluşturulduğu iki yıllık süreç boyunca mahalle sakinlerinin pratikleri gözlemlenmiş, katılımcı deneyimlerle tecrübe edilmiş, görüşmeler yapılmış ve yorumlanmıştır. “Gecekondü Bölgesi” başlıklı metin, “mekân temsillerinin” gündelik hayat bağlamında bozuma uğratıldığı bir mekân olarak ele alınması nedeniyle deneyime dayanan çözümlemelerle bu “temsili mekânın” daha kapsamlı bir şekilde yorumlanabileceği öngörülmüştür.

⁸⁴ Benjamin, *Son Bakışta Aşk*, s.44.

2.7. Veri Toplama

Bu çalışmada amaç, evrensel birtakım bulgular ortaya koymaktan ziyade, araştırma alanındaki özgün yapıları ortaya koymaktır. Bu nedenle bu araştırmada verilerin toplanmasında amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Toplanan verilerin incelenmesiyle ortaya konulacak analizler özellikle son yetmiş yılda kent mekânında önemli bir konuma sahip olan Haleplibahçe Bölgesi'nde yaşanan dönüşüme dair bir kesit sunma amacıyla gerçekleştirilecektir. İç ve dış göçler ile farklı toplumsal katmanları ve dirençleri barındıran, yaşanan dönüşüm ve kültürleşmenin genel bir değerlendirmesi için özel bir araştırma alanı sunan mekân ile ilgili ulaşılan veri toplama teknikleri sıralanmıştır:

- Yerel bir gazete olan Şanlıurfa Hizmet Gazetesi'nin araştırma sorularına veri sağlayabilecek haberlerin tarihsel metodoloji kapsamında taranması.
- Urfa'nın sosyo-kültürel yapısını ortaya koyan haber ve makaleleri içeren yerel bir dergi olan Şurkav Dergisi'ndeki yayınların iterasyon tekniğiyle taranması ve söylem analizine tabi tutulması.
- Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Arşivi'nde bulunan; haritalar, çizimler, koruma planları, gravürler ve bu temsillerin yorumlanması.
- Kentte çalışmalar yapan sanat tarihçilerinin, mimarların ve amatör tarihçilerin kent mekânıyla ilgili arşivlerinin yorumlanması: Cihat Kürkçüoğlu, Mustafa Topalan, Cevher İlhan, Yasin Küçük, Yasin Taş (Urfa Kadı Sicilleri), Arşivleri.
- Salt Online Arşivi: Urfa haritalarının incelenmesi.
- Resmi kent tarihi bağlamında 1927 Urfa Salnamesi'nin (yıllık) incelenmesi.
- Belediye arşivlerinin incelenmesi.
- Yerel ressamların resimlerinin ve yerel fotoğrafçıların fotoğraflarının incelenmesi.

- Kent efsaneleri, mitler ve hikâyelerin analiz edilmesi⁸⁵.
- TRT Arşivi'nden halk türkülerinin analiz edilmesi.
- Şanlıurfa'yı konu alan sinema filmlerinin⁸⁶ incelenmesi.
- Haleplibahçe Mahallesi'nde katılımcı yaklaşımla yapılacak gözlemler, görüşmeler, pratikler ve bunların yorumlanması.

Toplanan veriler ile kurgulanan anlam akışı parça parça bir araya getirilerek toplum-iktidar-mekân ilişkileriyle ilgili kesitlerin görünür kılınması amaçlanmıştır. İncelenen tarihi belgeler birer temsil olarak ele alınıp montajlanarak güncel bir tartışma üretilmiştir.

⁸⁵ Abdullah Ekinci, *Harran Mitolojisi ve Tarihi*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Yayınları, Şanlıurfa, 2008, s.14-119.

⁸⁶ Mehmet Kurtoğlu, *Türk Sinemasında Urfa*, Eyyübiye Belediyesi Yayını, Şanlıurfa, 2015, s.30-125.

BÖLÜM 3: BULGULAR

3.1. Araştırma Bağlamının Genel Görünümü

3.1.1. Şanlıurfa Kenti'nin Resmî Tarih Verileri

Şanlıurfa Kenti, tarihsel süreçte “Orhai”, “El-Ruha”, “Edessa”, “Urfa” ve “Şanlıurfa” isimlerini almıştır. Güncel arkeolojik veriler incelendiğinde kentte Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı'na ait kalıntılara rastlanmaktadır. 1996 yılında Haleplibahçe'nin kuzeyinde bulunan arkeolojik malzemeler 13.500 sene öncesine uzanmaktadır. Göbeklitepe Kazısı'nda bulunan insan ve hayvan heykelleri -T- şeklindeki steller 11.500 yıl öncesine tarihlendirilmektedir. Kentin Hilvan ilçesinde bulunan ve sular altında kalan Nevalı Çori'de yapılan kazılar 11.500 yılına uzanan yerleşim yerlerini ortaya çıkarmıştır. Harran, Şuayb Şehri, Soğmatar antik ören yerleri, Haleplibahçe ve Eyüp Nebi'de yoğunlaşan kültür varlıkları, kent mekânındaki insan izlerinin günümüzden yaklaşık 10-11 bin yıl öncesine dayandığını ortaya çıkarmıştır. M.Ö. 1000'den itibaren Ebla Krallığı, Akkad Krallığı, Sümerler, Babiller, Hititler, Hurri-Mitanniler, Aramiler, Asurlular, Medler, Persler, Makedonyalılar, Abgarlar, Sasani, Roma, Bizans, Emeviler, Abbâsiler, Nûmeyroğulları ve Mervânîler, Büyük Selçuklular, Suriye-Filistin Selçukluları, Musul Atabeyliği, Akkoyunlular, Dulkadiroğullar ve Safeviler hâkimiyetine giren kent 1517 yılında Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına alınmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrası İngilizlerce kuşatılan kent 1919 yılında Fransızlara devredilmiştir. 1920'de işgalden kurtarılan kent, Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde il statüsü kazanmıştır. Kentteki Fransız işgaline karşı yaşanan direnişten dolayı Urfa, 1984 yılında TBMM kararıyla “Şanlı” ünvanını almıştır.⁸⁷

⁸⁷ Cihat Kürkçüoğlu ve Sabri Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa Çarşıları-Hanları ve El Sanatları*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2011, s. 69.

3.1.2. Kentin Nüfus Yapısı

Şanlıurfa kent merkezinde, neolitik dönemden itibaren yerleşim olmakla birlikte bilinen ilk nüfus sayımı Osmanlı Dönemi'nde 1518 yılında yapılmış olup, hane sayısı esas alınarak, dinî ve etnik özelliklere göre tasnif edilmiştir. Müslümanların ikamet ettiği 782 hane, gayrimüslimlerim ikamet ettiği 300 hane olmak üzere toplam 1082 hane tespit edilmiştir.⁸⁸ 1525 yılında yapılan sayımda hane sayısı 1535 olarak görülmektedir.⁸⁹ Aradan geçen 7 yıllık süreçte kentte bu denli bir nüfus artışı ve inşa faaliyetin olamayacağı göz önünde alındığında aradaki fark ilk sayımda vergiden muaf tutulan hanelerin hesaba katılmamasıyla ilişkilidir. 1566 yılında yapılan sayımda ise toplam 2590 hane bulunmaktadır. 16. yüzyıl sonlarına gelindiğinde başlayan iç karışıklıklar ve uzun süreli savaşlar nedeniyle ekonomik sorunlar baş göstermiştir. Celali ve Levendler olarak adlandırılan isyancı gruplar özellikle kırsaldaki halkın kentlere göç etmesinde etkili olmuştur. Boşalan kırsal bölgelerdeki tarım faaliyetlerini canlandırmak için iskân politikalarıyla sahipsiz yerlere oymaklar yerleştirilmiştir.⁹⁰ 17. yüzyılda kent Halep ve Rakka eyaletlerinde isyan hareketlerine karışmış aşiretlerin sürgün yeri olması nedeniyle göç almıştır. 1646 yılında kente gelen Evliya Çelebi, kent merkezinde 2600 adet ev olduğunu aktarmıştır. 17. yüzyılda da devam eden iskân politikaları daha çok kırsal bölgeleri kapsadığı için kent merkezinde 100 yıl boyunca kayda değer bir nüfus değişimi olmamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde kentteki hane sayısı 2380 olarak belirlenmiştir. Bu hanelerin 1377'si Müslümanlara, 1003'ü gayrimüslimlere aittir. Urfa'da, bu dönemlerde Müslüman nüfusun ağırlıklı olarak Türkler, Araplar ve Kürtlerden, Gayr-ı Müslim nüfusun ise Gregoryen Ermeniler, Protestanlar, Süryani Yakubiler, Rum Ortodokslar ve Yahudilerden oluştuğu görülmüştür.⁹¹

⁸⁸ Cihat Kürkçüoğlu ve Sabri Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa Çarşıları-Hanları ve El Sanatları*, s. 70.

⁸⁹ Cihat Kürkçüoğlu ve Sabri Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa Çarşıları-Hanları ve El Sanatları*, s. 71.

⁹⁰ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Sayı 92, Ankara 1997, s. 28-37.

⁹¹ Mehmet Sait Şahinalp, *Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara 2005, (Doktora Tezi) s. 137.

1850’lerden Cumhuriyet Dönemi’ne kadar kent hayatında, salgın hastalıklar, I. Dünya Savaşı, iç karışıklıklar, kıtlıklar, çekirge istilalarının yaşandığı zorlu süreçlere maruz kalınmıştır.⁹² TÜİK verilerine göre 1927 yılında il nüfusu 207.487 olarak belirlenmiştir. Bu tarihten günümüze Şanlıurfa nüfus değişimleri Tablo-1’ de verilmiştir.

Yıllar	Nüfus
1927	207.487
1935	229.614
1940	245.398
1945	263.855
1950	298.394
1955	348.199
1960	401.919
1965	450.798
1970	538.131
1975	597.277
1980	602.736
1985	795.034
1990	1.001.455
2000	1.443.422
2007	1.523.099
2011	1.716.254
2015	1.892.320
2017	1.985.753

Tablo 2: Yıllara Göre Şanlıurfa İli Nüfusu⁹³

Bu yıllardan itibaren kent, modernleşme hareketleriyle paralel eğitim, ekonomi, kamu binaları, altyapı çalışmaları ile yüzünü değiştirmektedir. Sosyal hayata nüfuz eden inkılaplarla da toplumsal yaşam örgütlenmeye çalışılmaktadır. Kentte Diyarbakır yönüne doğru 4-5 katlı konutlarla hacimsel bir gelişim söz konusudur. 1950’lerden itibaren kırsal alanlardan şehir merkezine gelen nüfus ile nüfus artışı ivmelenmektedir. 1980’ler itibariyle

⁹² Abdulkadir Güzel, “1927 Tarihli Urfa Salnamesinin Tarihi Coğrafya Özellikleri Bakımından Değerlendirilmesi.” Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012, s. 252.

⁹³ Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, (ADNKS) 2017, (1927-2000 yılları arasındaki veriler Genel Nüfus Sayımlarından elde edilmiştir. 2007 ve sonraki yıllara ait veriler ADNKS.’den elde edilmiştir: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=37210>. Erişim Tarihi: 20.03.2020.

GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) nedeniyle yaşanan iç göç kent merkezinde daha da yoğun şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Nüfus artışına bağlı olarak, hizmet sektörü ve kamu kuruluşları gelişmiş ve kent, kırsal kesimdeki bireyler için giderek cazip hâle gelmiştir. Atatürk Barajı'nın yapımıyla birlikte arazileri su altında kalan insanlar istimlâk bedellerini alarak kente yerleşmişlerdir. Ayrıca 1985 yılından itibaren bölgede yaşanan terör olayları nedeniyle kırsal bölgedeki insanlar kitleler hâlinde kente zorunlu olarak göç etmişlerdir.⁹⁴ 2011 tarihinde Suriye'de başlayan protestolar ve ardından ortaya çıkan savaş sonucunda göç etmek zorunda kalan insanların da yerleşmesiyle kent demografik olarak bugünkü görünümünü edinmiştir. İç ve dış göçlerle birlikte farklılaşan sosyo-kültürel yapı, kent mekânında da dönüşümlere neden olmuştur.

3.1.3. Kentin Ekonomisi

Cumhuriyet öncesi döneme bakıldığında ticaret yollarının üzerinde bulunuyor olması sebebiyle kentteki ticari yaşamın canlı olduğu söylenebilir. Kentteki ekonomik hayat, kadı sicilleri üzerinden incelendiğinde tarım, hayvancılık ve esnaflıkla ilgili ortaklıkların tescili, satış anlaşmaları, alacak-verecek ve borçlanma davaları dikkat çekmektedir. Kentteki Müslüman ve Gayrimüslim cemaatler arasında da çok sayıda ortaklığın, borçlanmanın ve satış anlaşmalarının olduğu görülmektedir. Tuz, ekmek, ecza, tütün, kömür, marangozluk eşyaları, canlı hayvan, tahıl ürünleri, yağ, deri, çadır, kumaş ve gayrimenkullerin alınıp satıldığı, ancak kimi yıllarda kuraklıklar ve çekirge istilalarının yaşandığı ve borç tahsilatı yapılamamasından dolayı anlaşmazlıklar çıktığı görülmektedir. 1850'lerden itibaren sıkça kayıtlara geçen çekirge istilaları ve kıtlıklar, yetersiz beslenmeye ve çeşitli salgın hastalıklara neden olmuştur.⁹⁵ 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması ile değişen ticaret yollarının uzağında kalması ve yaşanan doğal afetler nedeniyle kentin ekonomisinin oldukça gerilediği görülmektedir. 19. yüzyılda

⁹⁴ Ayşe Karaçizmeli, *Etnik Grupların Tüketim Alanında Konumlanma Mücadelelerinin Kadın Toplanmaları Üzerinden Analizi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2018, (Doktora Tezi), s.82.

⁹⁵ Hilmi Bayraktar, *Tazimattan Cumhuriyete Urfa Sancağı*, Fırat Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları no:14 Tarih şubesi yayınları no:12 Elâzığ, 2007, s.198.

ticari ilişkinin yoğun olduğu Halep'in, Cumhuriyet döneminde sınır dışında kalması ve buna ek olarak Urfa Kenti'nin Nusaybin-Yenice demiryolunun uzağında kalması da ticaret çevre illerle sınırlı kalmış ve ciddi şekilde küçülmüştür.⁹⁶

Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde kentteki en önemli geçim kaynağının tarım olduğu görülmektedir. Kent çevresindeki su kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle alınacak verim, yıl içinde yağın yağmur miktarına bağlıdır. Dolayısıyla yağış olmayan yıllarda çok düşük miktarda ürün alınabilmektedir. Kent merkezindeki basit üretim atölyeleri dışında herhangi bir sanayi üretimi bulunmamaktadır. İstihdam durumuna bakıldığında ise halkın %71'inin düzenli bir işte çalışmadığı görülmektedir. 1927'lerdeki bu oran 1937 yılına gelindiğinde %74 oranına ulaşmaktadır. Çalışmakta olan halkın %12'si hizmet sektöründe, %9'u dokumacılık, maden işlemeciliği, dericilik ve giyim sektöründe, %5'i ise tarım ve hayvancılık sektöründe istihdam edilmektedir.⁹⁷

1960'lı yıllar itibariyle Şanlıurfa'daki sanayi sektörü hem özel sektör hem de kamu eliyle yapılan yatırımlarla hareketlenmiştir. 1986 yılında Atatürk Barajı ve açılacak olan sulama tünel ve kanalları için bölgenin çimento ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan tesis önemli yatırımlar arasındadır. 1990 yılında ilde 26 adet sanayi tesisi bulunurken 2000'lere gelindiğinde bu sayı 75'i bulmuştur. Tekstil sektörü tarımsal sulamanın yaygınlaşmasıyla birlikte üretilen pamuk miktarıyla doğru orantılı şekilde büyümüştür.⁹⁸

Şanlıurfa'da işgücünün sektörel dağılımına bakıldığında en büyük oranın tarım sektöründe olduğu görülmektedir. Ağırlıklı olarak hububat, baklagiller ve tahıl üretimi gerçekleştirilirken GAP sonrası sulu tarımın yaygınlaşmasıyla pamuk üretiminde büyük bir artış olmuştur. Hayvancılık ise yoğun olarak küçükbaş hayvan üretimi şeklinde gerçekleşmektedir. İl genelinde durum böyleyken kent merkezinde %78'lik bir oranla hizmet sektörünün başı çektiği gözlemlenmektedir. Çeşitli kamu kurum ve kuruluşlar

⁹⁶ Bayraktar, *Tazimattan Cumhuriyete Urfa Sancağı*, s. 202.

⁹⁷Şahinalp, *Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi*, s. 138.

⁹⁸Şahinalp, *Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi*, s. 76.

aracılığıyla sosyal ve kişisel hizmetlere ek olarak toptan-perakende ticaret, otel vb. faaliyetler hizmet sektörünün ilk sıralarını oluşturmaktadır.⁹⁹

Kentleşmeye bağlı olarak hızlı bir gelişim gösteren inşaat sektörü, il merkezindeki nüfusun istihdamı açısından yaklaşık %10'luk bir paya sahiptir. Nüfus artış oranının yüksekliği nedeniyle de inşaat sektörü üretiminin %80'lik bölümünü konut üretimleri oluşturmaktadır.¹⁰⁰

Kentteki ekonomiye etki eden bir diğer faaliyet alanı turizm sektörüdür. İnanc turizmi söylemiyle geliştirilmeye çalışılan sektör, son yıllarda çevre bölgelerdeki güvenlik sorunları nedeniyle olumsuz etkilenmiş olsa da Göbeklitepe Ören Yeri'ndeki buluntular yeni bir potansiyel olarak ortaya çıkmıştır ve son yıllarda turizmi hareketlendirmiştir. Göbeklitepe'nin ortaya çıkması ulusal ve uluslararası düzeyde büyük ilgi uyandırmıştır. Bu nedenle "Peygamberler Şehri" söyleminin arka plana atıldığı ve Göbeklitepe'ye referans veren "Tarihin Sıfır Noktası" söyleminin temsiliyet açısından görünürlük kazandığı söylenebilir.

3.1.4. Politik ve İdari Yapı

Osmanlı kayıtlarında geçen adıyla Ruha'nın ve çevresindeki bölgenin kontrolü sağlandıktan sonra kent 1518 yılında bir sancak olarak Diyarbakır eyaletine bağlanmıştır. Osmanlı Devleti idaresi altında geçen 406 yıllık uzun süreç boyunca Ruha kenti, sancak olma özelliğini korumuştur. 1586 yılında yeni bir idari yapılanma ile Rakka eyaletine bağlanan kent XVII. yüzyılda doğuda İran ile meydana gelen siyasi mücadeleler nedeniyle eyalet merkezi olarak işlev görmüştür.¹⁰¹ Sonrasındaki süreçte 1865 yılında yapılan idarî düzenleme ile Halep Eyaleti'ne bağlanan Ruha, 20. yüzyılda Halep eyaletinin sınırlar

⁹⁹TUİK. (Tarihsiz). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik>. Erişim Tarihi: 25.09.2020.

¹⁰⁰TUİK. (Tarihsiz). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik>. Erişim Tarihi: 25.09.2020.

¹⁰¹ İbrahim Şahin, *Osmanlı Klasik Dönemi Urfası, Uygarlıklar Kapısı* Urfa, Yapı Kredi Yayınları-1732, İstanbul, 2001, s. 69.

dışında kalmasıyla bağımsız bir sancak hâline gelmiştir. Bu süreçte kentin idaresi, kent aktörlerinin durumu, kurumsal yapılanmaların ve kentin merkezle ilişkileri, ıslahat hareketleri kapsamında dönüşüme açılmıştır. Kadı sicilleri ve salnameler bu bağlamda okunabilir. Ancak merkezden atanan devlet görevlilerinin siyasi hiyerarşiden bağımsız hareket etmediğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Yasin Taş'ın Urfa Kadı Sicilleri ile yaptığı çalışmalara bakıldığında; en eski defterin hicri 1030 (1629) tarihli 207 numaralı defter, en son defterin ise hicri 1320-1324 (1902-1906) arasındaki yıllarda tutulan 215 numaralı defter olduğu görülür. Ancak günümüze ulaşan defterler bu tarih aralığındaki defterlerin tamamını kapsamamaktadır. Çünkü Urfa'nın 1629-1845 arasındaki dönemi kapsayan kadı sicili defterleri kayıp durumdadır. Mevcut defterler 1845'ten 1906'ya uzanan döneme ait davaları içermektedir. Ancak elde bulunan defterlere bakılarak Tanzimat sonrası dönemde kentteki anlaşmazlıklar ve davaya konu olmuş sosyo-ekonomik olgular gözlemlenebilmektedir. Bu defterlerde Osmanlı mahkemelerinde görülen farklı türlerde davalar ve tutulan kayıtlar bulunmaktadır; "evlenme, boşanma, miras davaları, tereke kayıtları, alım-satım akitleri, vasi-nazır-vekil tayinleri, vakıflarla ilgili dava ve tayinler ile merkezden gönderilen emir ve fermanlar tüm defterlerde karışık bir şekilde bulunmaktadır."¹⁰² Mevcut defterler, dönemdeki sosyal hayatı yansıtmaları nedeniyle oldukça önemli verilere sahip olsa da, hepsinin incelenmesi bu çalışma bağlamında mümkün olmadığından, 222, 226 ve 228 numaralı defterlerin içerikleri aktarılmıştır.

226 numaralı defter 1882-1885 yılları arasındaki kayıtları içermektedir. 1153 adet belgenin bulunduğu defterde tutulan kayıtların konu başlıklarına göre dağılımı şu şekildedir:

"% 28 çeşitli davalar için vekil tayinleri; % 13'ü ticarî ilişkilerdeki alacak-verecek davaları; % 12'si varisler arasındaki anlaşmazlıklar ve miras davaları; % 10'u velisi bulunmayan çocuklara vasi tayinleri, nafaka takdirleri ve bu çocukların rüştlarına erdiğine dair kayıtlar; % 8'i evlenme, boşanma, mehir ve nafaka talepleri gibi aile hayatına ilişkin kayıt ve sorunlar; % 7'si ev, dükkân, bağ-bahçe, tarla gibi her türlü gayrimenkullerin satışı; % 5'i vakfiye ve vakıflara görevli tayinleri gibi kayıtlar; % 5'i vefat eden kimselerin tereke taksimleri; % 5'i kaybolan yahut gasp edilen çeşitli hayvan ve

¹⁰² Yasin Taş, "Urfa Şer'iyye Sicilleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Tarih Okulu Dergisi* 7, 2014, 453-472.

eşyanın dava edilmesi; % 4'ü merkezden gönderilen çeşitli ferman ve emirnameler; % 3'ü ise komşular arasındaki anlaşmazlıklar, diyet ve hüccet talepleri ve zimmet-i ibra konuları..."¹⁰³

228 numaralı defter ise 1871-1873 yılları arasındaki kayıtlardan oluşmaktadır ve bu defterde 1557 adet belge bulunmaktadır. Söz konusu defterin konu başlıkları ve dağılımı şu şekildedir:

"Gayrimenkul satış akitleri (% 27.8), ticarî hayata ilişkin olarak alacak talepleri (% 22.3), miras ve veraset davaları (% 7.1), tereke taksimleri (% 4.8), evlenme-boşanma kayıtları (% 4.7), kayıp hayvanlarla ilgili şikâyet ve kayıtlar (% 4.0), mülkiyet ihtilafları (% 3.4), gasp edilen veya çeşitli nedenlerle el konulan mallara ilişkin şikâyetler (% 3.4), vasi tayinleri (% 3.2), eytam borçlarının kaydı (% 2.1), ahali arasında yapılmış sulhların kaydı olarak zimmeti ibralar (% 2.1), vakıflarla ilgili kayıtlar (% 2.0), çocuklara ait mülk veya hisselerinin satışı için izin talepleri (% 2.0), kadınların vefat etmiş kocalarının terekelerinden mehir talepleri (% 1.9), çocuklara ilişkin nafaka takdirleri (% 1.5), merkezden gönderilen emir ve fermanlar (% 1.1), vekil tayinleri (% 1.1) ve diğerleri (% 2.7) diye tasnif ettiğimiz ihtida ilâmı, diyet talebi, hırsızlık olayları, komşular arası anlaşmazlıklar, nâib ve şehbender tayinleri, cenaze keşifleri, su kanallarının temizlenmesi, kız kaçırma, köle azadı..."¹⁰⁴

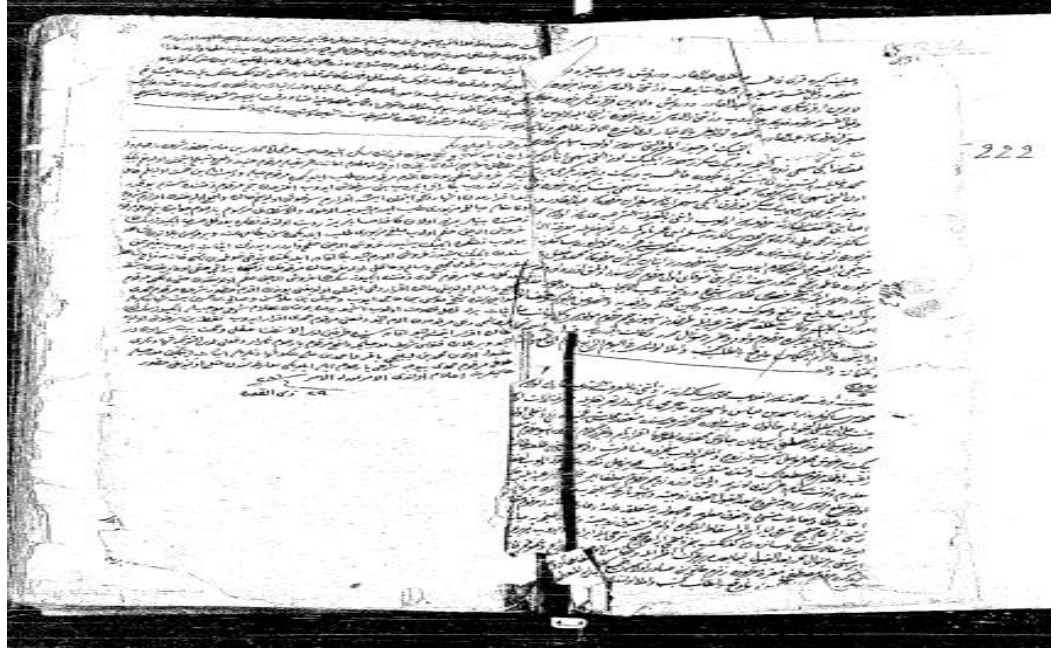
Bu defterlerin dışında, 222 numaralı defterin (1891-1892) büyük çoğunluğunun transkripsiyonu Zafer Benzer¹⁰⁵ tarafından yapılmıştır. Benzer türden davaların görüldüğü defterde dikkat çeken şey; Hristiyan halkın aralarındaki anlaşmazlıklarda sıkça kadiya başvurduğu, Müslüman halktan şahitler getirdiği, Müslümanlara şahit olduğu fakat Yahudi halkın çıkan anlaşmazlıkları kendi iç dinamikleriyle çözüme kavuşturduklarıdır.¹⁰⁶ Defterde geçen isimlerin analiziyle bu sonuca ulaşılmıştır.

¹⁰³ Taş, "Urfa Şer'iyye Sicilleri Üzerine Bir Değerlendirme", s. 453-472

¹⁰⁴ Taş, "Urfa Şer'iyye Sicilleri Üzerine Bir Değerlendirme", s. 453-472.

¹⁰⁵ Zafer Benzer, *222 numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'nin (Birinci kısım) transkripsiyonu ve değerlendirilmesi* (H. 1308-1309/M. 1891-1892). Karadeniz Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Tarih Anabilim Dalı, Trabzon, 2015. (Yüksek lisans Tezi), s.13-89.

¹⁰⁶ Benzer, *222 numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'nin (Birinci kısım) transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, s.44.

Resim 1: 222 numaralı Kadı Sicili Defterinden Bir Bölüm.¹⁰⁷

Kent tarihi araştırmalarında kadı sicil defterleri kadar salnameler de önemli bir yer tutmaktadır. Geç Osmanlı Dönemi'nde Tanzimat ilanlarıyla başlayan modernleşme hareketlerinin etkileri zamanla periferi kenti olan Urfa'da da hissedilmeye başlamıştır. Devletin çağdaş ihtiyaçlarla yeniden kurgulandığı bu süreç Cumhuriyet'ten sonra da hızlanarak devam etmiştir. Cumhuriyetle birlikte bakanlıklar ve genel müdürlükler biçiminde örgütlenen idari yapının Vilayetler Kanunu'nun oluşturulması, belediyelerin kurulması, il meclislerinin oluşturulması, yargı, eğitim ve orduda yeni sisteme geçilmesi gibi konularda, taşrayı da ilgilendiren birçok yönü bulunmaktadır. Tanzimat sonrası dönemin gelişmelerden bir tanesi de her yıl yayınlanan salnamelerdir. 1866 yılında birçok vilayet salname yayınlama başlamış, 1872'den sonra ise bütün vilayetler bu sürece dahil olmuştur. Kurulan devlet matbaaları ve resmî gazeteler toplumdaki ve kent mekanındaki yenilikleri yerel düzeyde dile getirerek merkezi bilgilendirmektedir. Resmi il yıllıkları olarak da tanımlanabilecek salnameler aracılığıyla kentlerdeki kurumlar, toplumsal-

¹⁰⁷ Benzer, 222 numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'nin (Birinci kısım) transkripsiyonu ve değerlendirilmesi, s.112.

kültürel-ekonomik faaliyetler, coğrafi yapı istatistiklerle, görsellerle desteklenerek anlatılır. Ancak Urfa Osmanlı'nın son dönemlerinde Halep'e bağlı bir vilayet olduğu için kente ilişkin bilgiler Halep Vilayet Salnamesi'nde yer almaktadır ve bu salnamelerin orijinal içeriğine ulaşılammıştır. Ancak Cumhuriyet Dönemi'nde, 1927 yılında kaleme alınan Urfa'nın elde bulunan tek müstakil salnamesinde Urfa'nın tarihi, kültürü, ekonomisi, coğrafi özellikleri, siyasi iklimi ve toplumsal yapısı Osmanlıca olarak anlatılmıştır. Kemal Kapaklı¹⁰⁸'nin yapmış olduğu çeviri üzerinden incelenen 1927 Urfa Salnamesindeki veriler o dönemin resmi tarih anlatısını gösteren bir veri olarak incelenmiştir. Dönemin Urfa Valisi Fuad tarafından yazılan mukaddime bölümünde salnamenin hazırlanış amacını şöyle anlatır:

“Büyük inkılabımızdan sonra fikren, ruhen yükselen; medeni mevcudiyetler içinde hürriyetini, hakkı hayatını sezen vilayetlerimiz halkını birbirine tanıtmak ve aralarında içtimai rabıtalari tahkime çalışmak vatan mefhumunun icap ettiği bir zarurettir.”¹⁰⁹

Birinci kısımda Urfa'nın coğrafi durumunu; ovaları, çevredeki tepelikleri, taş ocaklarını, su kaynaklarını, iklimsel verileri, bitki örtüsünü (bozkır), doğal yaşam alanlarındaki hayvanları (atları detaylandırarak), nüfus verilerini (tablo 2, 1927'de verilmiştir.) ve sağlık durumunu anlatmaktadır. Salgınlarla mücadele edildiğini, yerel bir çıban türünü ve tedavisini aktarır.¹¹⁰ Vali Fuad'ın ticari hayatı anlattığı bölümde ise Urfa'nın doğu ticaret yolları üzerinde bir geçiş alanı olma pozisyonunu yitirdiğini, yeni sınır yapısına göre, İstanbul-Mersin ve Malatya-Diyarbakır güzergahından gelen bir hat üzerinden ticaret faaliyetlerinin gerçekleştirildiğini dile getirmektedir. İhraç edilen ürünleri ise şöyle aktarır:

“Vilayet halkı ve bilhassa aşayiri ziraatla iştigal etmekle beraber ağnamda beslemekte olduklarından mahalli ihtiyaçtan başka senevi 350.000-500.000 koyun, 700-8 00 bin kilo ve bazı seneler daha fazla miktarda sade yağ ve üç dört milyon kilo yün, üzüm, kenevir, geçi kılı, koyun derisinden mamul bir nev'i kürk, mısır, nohut, susam, mercimek, fıstık, pamuk, bağırsak, av derileri de ihraç

¹⁰⁸ Urfa Vilayet Salnamesi (1927), Çev. Kapaklı, H. Kemal, İlhami Fevzi Matbaası, İstanbul, 1998.

¹⁰⁹ Urfa Vilayet Salnamesi (1927), s.8.

¹¹⁰ Urfa Vilayet Salnamesi (1927), s.9-20.

edebilmektedir. Mahaza buğday, arpa, bağ ve yün ve koyun miktar ve adedi itibariyle şayan-ı ehemmiyet olup başlıca mevcud-ı hariciyasini teşkil etmektedir.”¹¹¹

Vali Fuad, sanayi ile ilgili bölümde kentte basit dokuma atölyelerinin olduğu, kürk imal edildiği, zirai aletlere yatırım yapıldığını, mobilya atölyelerinin bulunduğunu aktarır.

Urfa tarihini anlattığı bölüm bir önceki başlık altında anlatılan resmî tarih verilerine paraleldir. Kent mekanına ilişkin anlatımlarında ise Urfa Kalesi’nden, kalede bulunan sütunlardan ve bu sütunların Abgarlar tarafından yapıldığını aktarır. Ancak halkın arasında Hz. İbrahim’in buradan ateşe atıldığıyla ilgili bir inancın olduğundan söz eder. Ulucami’nin oldukça değerli olduğunu aktaran Vali Fuad’ın anlatımlarında isim verilmeden Haleplibahçeyi anlattığı bir pasaj da tespit edilmiştir:

“Akvam-a atilenin tercüme-i hallerini yazan iyi ifade eden, abide ve kitabelerdir, Urfa dünyanın eski bir şehri olmak itibariyle tarihen mev’kii pek yüksektir. Tarihi bu şehrin etrafında ve cenub-i garbisinde uzanan dik silsilede büyük küçük yüzlerce mağara vardır. Bu mağaralardan birçoğu bir ailenin barınmasına müsaide bir şekilde tertibat ve taksimatı havidir. Bazılarında bilhassa vücuda getirilen mimari tezinat ve iki daireyi yıkdığından ayıran fasılalar vardır. Akvam-ı kadimenin kendi meskenlerini süslemek ve ibtidai zevklerini tatmin etmek için büyük gayretlerle çalışmış olduklarını bu mağaralar göstermektedir. Bu mağaraların sakinleri ölümlerini defn etmek için civarın kayalıklarından istifade ve makberlerini de me’vaları gibi tezyin etmişlerdir. Bu mağaraların bir kısmında içlerinde yaşayan akvamın kitabelerine tesadüf edilmektedir.”¹¹²

Bu bölümde ve ilerleyen bölümlerde Vali Fuad, bölgedeki kilise ve manastırlardan söz etmemektedir. Ahvâl-ı İçtimaiye adlı bölümde kent halkının sosyal davranışlarını anlatılırken evlilik merasimlerini (çeyiz, görücü usulüyle kız isteme, sakal öpme,¹¹³ subha¹¹⁴ ve hamam yemeğini) detaylı olarak anlatmaktadır. Vali Fuad anlatısını şu cümleyle sonlandırır: “Cumhuriyet-i idarenin feyizli tesirâtı ile izdivaç merasimindeki fazla külfetler, israflar ve birtakım bida’atlar günden güne bertaraf edilmekte ve medeni bir şekilde izdivaçlar vukua gelmektedir.”¹¹⁵

¹¹¹ Urfa Vilayet Salnamesi (1927), s.9-22.

¹¹² Urfa Vilayet Salnamesi (1927), s.43.

¹¹³ Teşekkür ziyareti.

¹¹⁴ Düğün yemeği.

¹¹⁵ Urfa Vilayet Salnamesi (1927), s.46.

Vali, kentteki sosyal yaşamı, aile arasındaki ilişkiler, güçlü akraba bağları, aşiretçilik (ilçeler için), ilin vatanseverlik seviyesi ve genel ahlakı (namuslu, vefalı, misafirperver) bağlamında aktarmaktadır. Bu bölümde kentteki halk manileri, deyişler, kır oyunları, musiki geceleri de açıklanarak anlatılır.¹¹⁶ Sonraki bölümde Urfa'daki Aşiretler sıralanarak, Türk, Kürt, Arap olarak tasnif edilir ve bu aşiretlerin özellikleri aktarılır. Bu anlatımdan sonra Urfa'da yetişen önemli şahıslar anlatılmakta, eğitimle ilgili bölümde ise kentteki okullar ve eğitim cemiyetleri sıralanmaktadır. Sonrasında Vali, 1883 yılından itibaren Urfa Valilerini ve Kentte yapılan işleri aktarmaktadır;

“Urfa 1300 tarihine kadar ne bir şoseye ne bir caddeye malik idi. Sokakları dar ve inhinalı olduğu gibi bir şehirden ziyade etrafı surla muhat eski bir kale manzarası göstermekte idi. Şehrin çerkabını harice akıtmak için hiçbir meclis yapılmamış, caddelere kaldırım döşenmemişti. İlk evvel 302 (1885) tarihinde Urfa-Birecik şosesine mutasarrıf Ziya Bek başlamış ve Akabe denilen beş kilometre mesafedeki derbende kadar yolu tahdit etmiştir. 305 (1887) tarihinde Mutasarrıf Hasan Paşa Gerkablari, meclisler vasıtasıyla harice akıtmak için ana lağımlar yaptırmış ve şehrin sıhhat-i umumiyesine rehber olmuştur. 310 (1892) tarihinde Naip Fazıl Efendi, Hasan Padişah Camii'ni tamir ve zarif parmaklıklarla etrafındaki bahçelere nezareti temin ederek camii'ye ihtisamlı bir manzara vermiştir. 331 (1913) tarihinde Mutasarrıf Ethem Bek, Urfa-Birecik şosesinin bazı köprü noksanlarıyla Birecik'e kadar tesviye-i turabiyesini yaptırmış, Urfa-Siverek şosesini şehrin altı kilometre şimalindeki Karaköprü karyesine kadar inşa ettirmiş, şehir dahilinde Halil-ür rahman ve Ayn Zeliha caddesini açmış, bir hastahane ile iki karakol binası yaptırmış ve Karakoyun deresi üzerinde mumalehyin delaletiyle köprüler çatılarak bazı güzel mebanı vücuda gelmiştir. 328 (1910) tarihinde mutasarrıf İsmail Paşa bir Numune mektebi ile bir darülfedris binası yaptırmıştır. 332 (1914)'de Mutasarrıf Ali Haydar Bek şimdiki yatı mektebinin birinci katını inşa ettirmiştir. 334'de (1916) Mutasarrıf Nusret Bey Köprübaşında Gazi Mustafa Kemal Paşa caddesini açmış ve caddenin ortasında bir çeşmeyi ihtiva eden Mustafa Kemal Paşa Abidesini inşa, bir numune tarlası tesis etmiş ve şimdiki yatı mektebinin ikinci katını yaptırmıştır. 339 (1921) tarihinde Urfa'nın ilk valisi İzet Bek şehre akan Kehriz suyunun şehre yakın mecrasında bazı tedhirat yaptırmış ve Hükümetten Samsat Kapısı'na giden ve kendi namına nisbet olunan caddeyi açmıştır.”¹¹⁷

Kendinden önceki valilerin kentte yaptığı icraatları anlattıktan sonra kendi döneminde yapılan şehircilik işlerini aktaran Vali Fuad, Cumhuriyet parkı adında parklar yaptırdığını, ilçelerde altyapı çalışmaları yaptırdığını, yeni caddeler açtırdığını, bir sinema ve dans salonları içeren hükümet konağının inşasına başladığını, kütüphane kurulduğunu, belediye binasının tadilatını yaptırdığını, çeşitli yol ve altyapı sorunlarını

¹¹⁶ Urfa Vilayet Salnamesi (1927), s.46-50.

¹¹⁷ Urfa Vilayet Salnamesi (1927), s.50-70.

çözdüğünü, kente elektrik gelmesi için teşebbüste bulunduğunu anlatır.¹¹⁸ Salnamenin sonraki bölümlerinde ise nüfus tabloları, kamu kuruluşları ve memurların isimleri bulunmaktadır.

اورفا والى فؤاد بك افندى

Resim 2: Cumhuriyet Dönemi, 2. Urfa Valisi Fuad Bey.¹¹⁹

Salnamede kullanılan anlatım dili ve kentte görünür kıldığı unsurlar bakımından bir yandan da resmi tarih yazımını örneklemektedir. Bununla birlikte kent tarihindeki mekânsal değişimleri görünür kılmaktadır. Bu anlatı dili Şurkav (Şanlıurfa İli Kültür

¹¹⁸ Urfa Vilayet Salnamesi (1927), s.70.

¹¹⁹ Urfa Vilayet Salnamesi (1927), s.266.

Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı) Vakfı'nın yayımladığı Şurkav Dergisi de çağrıştırmaktadır. 1982 yılından bu yana yayımlanan dergi, benzer söylemleri aradan geçen süreyi göz ardı ederek tekrarladığı için “kentteki postmodern temsillerin yorumu” başlığı altında incelenmiştir.

Ayrıca salnamenin son bölümünde Urfa Fotoğrafları bulunmaktadır. Ancak o dönem sur dışında kalan Haleplibahçe fotoğrafın sol sınırını oluşturmaktadır.

اورفا شهرىك منظره عمومي

Resim 3: Şanlıurfa Genel Görünüm¹²⁰, 1927.

Diğer taraftan da belediye teşkilatı ile ortaya çıkan kent aktörleri, yerel yönetimin güçlenmesi olarak yorumlanabilir. Kuşkusuz önceki dönemlerde farklı bağlamlarla kurulan bu ilişkiler ve karar verme süreçleri, daha kurumsal yapılara dönüşmeye başlamışsa da halk; ahilik teşkilatı, vakıflar, muhtarlar, din görevlileri, kanaat önderleri, aşiret reisleri dolanımıyla sınırlı şekilde temsil edilebilmektedir. Halk; cami, medrese, mescit, tekke ya da kilise, manastır gibi yapıların inşa süreçlerine katılarak ya da mevcut yapıları yenileyerek, muhafaza ederek, bir yandan mekânsal üretim süreçlerine katılmakta

¹²⁰ Urfa Vilayet Salnamesi (1927), s.263.

diğer yandan bir cemaat, topluluk olarak var olmaktadır. Kent merkezinde bulunan Karakoyun Köprüsü'nün tamiratlarının bir dönem vakıflar aracılığıyla yapıldığı kayıtlarda görülebilmektedir.¹²¹ Ayrıca kadı sicillerinde kaydı bulunan ferman ve beratlarla valilere, kaymakamlara ve naiblere¹²² uyarılarda bulunulduğu; rüşvet, adam kayırma gibi durumların sosyal hayata sirayet ettirilmeden ortadan kaldırılması, ehil insanların görevlere atanması, şehir merkezi ve çevresinde eşkıyalık faaliyetlerinin durdurulması gibi ikazlarla bu kişilerin zaman zaman uyarıldıkları görülmektedir.¹²³ Kayıtlar incelendiğinde, 1850-1900 yılları arasında kentte 33 farklı mutasarrıf¹²⁴ ve kaymakamın görev aldığı göz önünde bulundurulduğunda görevden almaların ve tayinlerin sık yaşandığı anlaşılmaktadır. Bölgeyi gezen seyyahların yönetim ile ilgili ifadelerinde şehrin siyasi ve idari anlamda kötü durumda olduğu ve eşkıyalık faaliyetleri karşısında başarı sağlanamadığı anlatılmaktadır.¹²⁵ Merkezi yönetimin etkisinin zayıflaması kente yeni aktörlerin girmesine de kapı aralamıştır. Misyoner okulları, hastaneler gibi yapıların da yabancı vakıflar aracılığıyla yapılıp işletilebildiği, örneğin Amerikan Board Misyonerlerinin Osmanlı'nın son dönemlerinde Urfa'da oldukça etkin oldukları görülmektedir. 1700'lerden itibaren Batılı seyyahların gözlemlerinden sonra kent sakinlerinin batılılarla kurduğu bu ilişki kent mekânına ve toplumsal yapıya dokunan bir görünüme dönüşmüştür.

¹²¹ Taş, "Urfa Şeriyce Sicilleri Üzerine Bir Değerlendirme", s. 285.

¹²² Bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir zaman için yüklenen kimse.

¹²³ Taş, "Urfa Şeriyce Sicilleri Üzerine Bir Değerlendirme", s. 31.

¹²⁴ Osmanlı döneminde, Tanzimat'tan sonra, Osmanlı yönetim örgütünde sancak yöneticisi.

¹²⁵ Taş, "Urfa Şeriyce Sicilleri Üzerine Bir Değerlendirme", s. 33.

Resim 4: Urfa'daki Misyonerler,1920.¹²⁶

Yetimhane, kadın sığınma evi, sanayi mektebi, sanat okulu ve körler okulu 1900'lü yıllarda açılmıştır. Bu faaliyetler, sosyal hizmetlerin yanı sıra kimlik bilincinin genellikle gayrimüslim halk üzerinden inşa edildiği bir süreç olarak da yorumlanabilmektedir.¹²⁷ 1895 yılında Müslüman halk ve Ermeni halk arasındaki gruplaşmaların, gerilimlerin sonucu olarak alacak-verecek kavgasıyla başlayıp büyüyen olaylar sonucu çatışmalar ve yağmalar yaşanmış olup 200 asker, can kayıplarına neden olan olayları bastırmak için görevlendirilmiştir. Bu olaylar ve ardından gelen savaşla merkezî otorite zayıflamıştır. Önce İngiltere sonra Fransa'nın kenti fiili olarak işgal etmelerinin ardından oluşan şiddet ortamı, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Sevr anlaşmasından, Fransızların şehri tamamen terk etmesine kadar devam etmiştir. 1920'lere gelindiğinde kentteki Ermeni halkın hemen hemen tamamı bugün Suriye sınırları içinde yer alan Halep ve Deyr-i Zor şehirlerine tehcir edilmiştir.¹²⁸ Bu süreçte kentteki çok kültürlü yapının giderek zayıfladığı

¹²⁶ Yusuf Sabri Dışlı Arşivi.

¹²⁷ İdris Yücel, "Bir Misyonerlik Uygulamasının Teorisi ve Pratiği: Urfa Amerikan Körler Okulu (1902-1914)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2011, s. 65-86.

¹²⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (2018),

https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanliarsiviyayinlar/osmanli_b_elgelerinde_ermenilerin_sevk_ve_iskanlari_1878_1920.pdf. Erişim Tarihi: 26.09.2020.

görülmüştür. İnanç ve etnik kimlik merkezli ayrıştırıcı politikalar kentte büyük insanî krizlere neden olmuştur.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nden 1950'lere gelene kadar uygulanan homojenleşme eğilimli politikalar ve ekonomik nedenlerle 1924'de Süryani halkın, İsrail Devleti'nin kurulmasıyla da Yahudi halkın kentten ayrıldığı ve etnik-kültürel yapının giderek tek düzeleştiği görülmektedir.¹²⁹ Ermeni halkın tehcirinden sonraki süreçte meydana gelen mekânsal tezahürlere bakıldığında ise, kentteki kiliselerin tek el binasına, camiye, ilkokula ve elektrik santraline dönüştürüldüğü, kilise vakfı olan tarlaların gecekonduya dönüştürüldüğü söylenebilir. Aziz Petrus ve Aziz Paulus Kilisesi, 1924 yılında Tekel idaresi tarafından önce tütün fabrikası sonra üzüm deposu olarak kullanılır. Kilise, halk tarafından Tekel kelimesinin Fransızca karşılığı olan *régie* (reji)'den dolayı "Reji Kilisesi" olarak isimlendirilmiştir.¹³⁰

Selahaddin Eyyubi Camii'nin (Aziz Johannes Prodromos Addai Kilisesi), 457 yılında Piskopos Nona tarafından yaptırılan Vaftizci Yahya Kilisesi'nin üzerine 19.yy. başlarında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Bu yapı, döneminin en büyük kilisesi olması nedeniyle katedral olarak da adlandırılmıştır. Yapı, uzun yıllar harap durumda kalmış ve bir ara elektrik santrali olarak kullanılmıştır. 28 Mayıs 1993'te onarımı yapıp cami olarak ibadete açılmıştır.¹³¹ Öte yandan, Fırfırlı Cami mihrabı üzerindeki kitabeden anlaşıldığına göre 1956 yılında bu yapı kiliseden camiye çevrilmiştir.¹³²

¹²⁹ İlhami Yurdakul, "Urfa'da Ermeni Olayları ve 29 Aralık Vakası (1845-1914)", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı 7, Volume 1, 2016, s. 143.

¹³⁰ ŞBB. (2017). Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi. <https://www.sanlıurfa.bel.tr/icerik/240/624/reji-kilisesi-aziz-petrus-ve-aziz-paulus-kilisesi>. Erişim Tarihi: 28.10.2020.

¹³¹ ŞBB. (2017). Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi. <https://www.sanlıurfa.bel.tr/icerik/240/624/reji-kilisesi-aziz-petrus-ve-aziz-paulus-kilisesi>. Erişim Tarihi: 28.10.2020.

¹³² *Kültür ve İnançlar Diyarı Şanlıurfa*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları Şehir Kitaplığı Dizisi:26, Ankara, s.50.

Resim 5: Fırfırlı Cami'ye çevrilen Protestan Kilisesi.¹³³

Hıdır-İlyas Kilisesinin yeraltı dehlizlerinde Hristiyan evliyasından Aziz Efraim'in mezarının bulunduğu iddia edilmektedir. 1964 yılında bu kilisenin üzerine Yakup Kalfa İlköğretim Okulu yapılmıştır.¹³⁴

Resim 6: Hıdır İlyas (Hidrellez Kilisesi) 1919.¹³⁵

¹³³ Houshamadyan Arşivi.

¹³⁴ Haber Portalı. (2020). <https://hyetert.org/2020/04/01/urhoyurfa-orpheus-mozaiginin-macerasi/>. Erişim Tarihi: 03.09.2020.

¹³⁵ Yasin Küçük Arşivi.

20. yüzyıl başında kentte yaşanan bir diğer önemli gelişme ise Rus Harbi nedeniyle Doğu Anadolu Bölgesi'nden göç etmek zorunda kalan halkın kente sığınmasıdır. 1916 yılından 1920'lere kadar kentte büyük bir bölümü iskân edilemeyen yaklaşık 48 bin mülteci bulunmuştur. Sokaklarda, bahçelerde, tarlalarda yaşamak zorunda kalan insanlar için bu durum büyük travmalara neden olmuştur.¹³⁶

Cumhuriyet Dönemi ile kentteki idarî teşkilatta değişiklikler olduğu görülmüştür. Valilik, Belediye Teşkilatı, İl Özel İdaresi, Maliye, Ma'rif (Eğitim), Nafi'a (Bayındırlık), Sıhhiye (Sağlık), Posta, Telgraf, Nüfus, Vakıflar ve Tapu Müdürlüklerinin kurulduğu ve bununla birlikte Jandarma, Emniyet Müdürlüğü gibi güvenlik birimlerinin kentte yer aldığı görülmüştür. Bu dönemde yeni kamusal yapıların kent mekânına inşa edilmesi, yine Erken Cumhuriyet Dönemi modernleşme serüveninin kurumsal ve mekânsal bir yansımasıdır.

Resim 7: Geçit Töreni. (1930'lar)¹³⁷

¹³⁶ Abdullah Ekinci, "Tarihsel Süreçte Urfa'da Değerler ve Kırılmalar", *Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi*, sayı:15, Şanlıurfa, 2013, s. 17.

¹³⁷ Cihat Kürkcüoğlu Arşivi.

Kentteki merkezi eğitim kurumları 1870’li yıllardan itibaren görünürlük kazanmakla birlikte, Cumhuriyetin ilk yıllarında kentte ancak ilköğretim düzeyinde eğitim alınabilmektedir. Kentteki eğitim kurumlarının yetersizliği nedeniyle sınırlı sayıda insan çevre illere ya da büyük şehirlere giderek yüksek eğitim alabilmiştir. Örneğin kentte lise düzeyinde eğitim 1946 yılında başlamıştır. Buradan mezun olup büyük şehirlerde üniversite eğitimi alma imkânı bulan insanlar 1960’lı yıllardan sonra kentteki sosyo-kültürel ve ekonomik hayata katılabilmektedir.

Resim 8: Vatan İlkokulu Öğrenci ve Öğretmenleri 1926.¹³⁸

1934 yılında açılan Urfa Halk Evi’nde ise dil, tarih, edebiyat şubeleri, çeşitli spor dalları, halk dershaneleri, kütüphane, köycülük şubeleri, müze ve sergi şubeleri bulunmuş, ayrıca bu kurumda eğitim veren ekip dönemsel olarak ilçe ve köylerde de görev almıştır.¹³⁹

¹³⁸ Cihat Kürkçüoğlu Arşivi.

¹³⁹Ekinci, “Tarihsel Süreçte Urfa’da Değerler ve Kırılmalar”, s.18.

Eğitim faaliyetleri, kurumlar ve merkezî inkılaplarla yeni bir ulus inşa etme projesi kentte dirençle karşılanmıştır. Sayıları az olsa da bu sürece dahil olmak istemeyen kimi aileler güney sınırından ülkeyi terk ederek başka ülkelere yerleşmişlerdir. Bunun yanında kent merkezindeki altyapı iyileştirmeleri kent sakinleri tarafından sempati ile karşılanmış, özellikle 1956 yılında Birecik Köprüsü'nün yapımı kentin ekonomik ve lojistik anlamda değer kazanmasına ve batı şehirleri ile daha güçlü ilişkiler kurmasına olanak sağlamıştır.

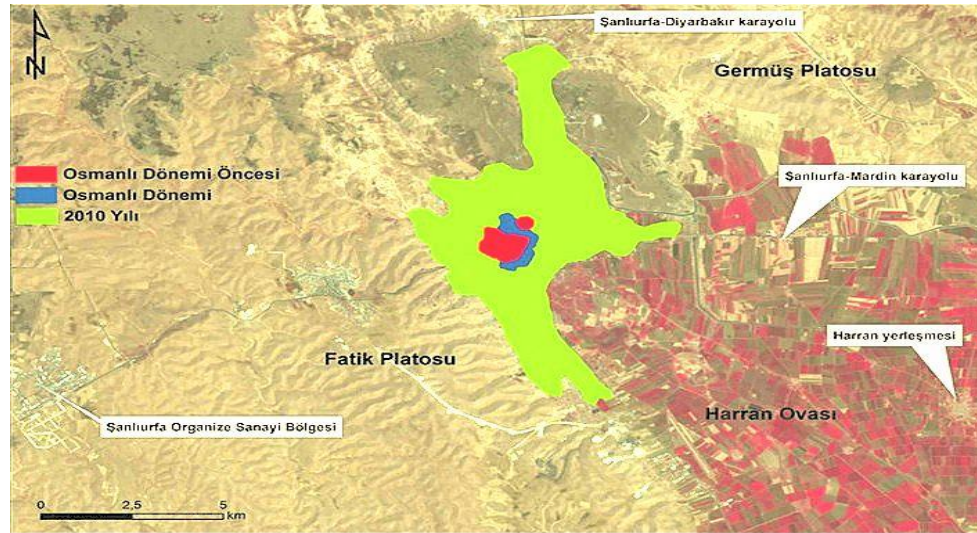
3.1.5. Şanlıurfa Kent Mekânının Tarihsel Süreçteki Değişimi

Yapılan arkeolojik araştırmalar, şehir merkezindeki en eski yerleşmenin günümüzden 11000 yıl önce, Şanlıurfa kalesinin kuzeyindeki Tılfındır Tepesi'nde Neolitik dönemde başladığını göstermektedir. MÖ. 300'lere gelene kadar çok fazla kaynak olmaması nedeniyle Makedon hâkimiyetine kadar geçen süreç karanlıkta kalmaktadır. Kentin surları Makedonlar döneminde inşa edilmiştir. Kent merkezi doğal su kaynaklarının bulunduğu Halil-ür Rahman bölgesi çevresinde gelişmiştir. Sonraki yüzyıllarda kent, Roma ve Pers devletleri arasındaki hâkimiyet mücadelesinin ortasında kalmıştır. Hristiyanlık sonrası Roma hâkimiyeti altında idarî bir merkez olan kentteki büyük ölçekteki mekânsal gelişmelerin bu dönemde görüldüğü söylenebilir. Ticari hayatın canlılığına da bağlı olarak saraylar, soyluların yaşadığı villalar, hamamlar, kiliseler, hastaneler, adliye, tiyatro binası, hipodrom, köprüler, su bentleri inşa edilmiş, su baskınlarını önlemek için Karakoyun Deresi'nin yatağı sur dışına taşınmıştır.¹⁴⁰

639 yılında İslam Devleti'nin hâkimiyeti altına giren kent, mekânsal bir dönüşüm yaşamış olmakla birlikte merkezî konumunu kaybetmiştir. 1031 yılında Bizans hâkimiyetine giren kent, garnizon şehri olarak kullanılmıştır. Haçlı seferleri, Moğol istilaları, Selçuklu ve Eyyübi Devletleri'nin mücadeleleri kentte 12-16. yüzyıllar arasında yıkım ve tahribatlara neden olmuştur.

¹⁴⁰ Şahinalp, “Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi, s.362.

16. yüzyılda kentin Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle dış saldırılara uğramadığı 400 yıllık bir süreç yaşanmıştır. Bu dönemde mahalle sayısı 6 olan kent merkezi, 19. yüzyılın sonlarında 56 mahallenin bulunduğu bir yerleşim yerine dönüşmüştür. Ancak Cumhuriyet Dönemi'ne kadar birkaç yapı dışında surların dışına taşmayan kent, nüfus artışı ve kent merkezine alınan göçlerle de paralel olarak gelişim göstermiştir. 1940 yılında büyüme şehrin kuzey ve güney yönünde oldukça sınırlı bir düzeyde kalırken 1950 sonrası ekonomik ve toplumsal gelişmelerle birlikte kentteki yapıli alan genişlemiştir. Bu tarihten itibaren gözlemlenen gecekondulaşma kentin güney ve güneybatı yönünde, daha çok bugünkü adıyla Eyyübiye İlçesi'nde gerçekleşmiştir. 2000'lerden itibaren ise kent mekânı kuzey yönünde bulunan Karaköprü İlçesi'ne doğru, çok katlı yapılarla hızlı bir şekilde yayılmıştır. Kent mekânındaki gelişime konut yapıları haricinde iş alanları, kültürel ve yeşil alanlar eşlik etmiştir. Büyüme, geçmişten gelen kentsel ve toplumsal krizleri çözmemekle birlikte, söz konusu yayılmacı süreç, arka planda farklı söylemler bulundursa da kent mekânını mimarî açıdan homojenleştirme ve sermaye ilişkilerine teslim etme eğilimi bakımından benzer üretimlere neden olmaktadır. Şekil-1, tarihsel süreçte kentin alansal yayılımını ortaya koymaktadır.

Şekil 1: Kentin Tarihsel Süreçteki Yayılımı.¹⁴¹

¹⁴¹ Emin M. Sönmez ve Veysel Akgül, “Şanlıurfa Şehrinin Alansal Gelişiminin Tarihi Yapıların Konumları ve Uydu Görüntüleri ile Belirlenmesi”, *Türk Coğrafya Dergisi*, İstanbul 2013, Sayı 61.

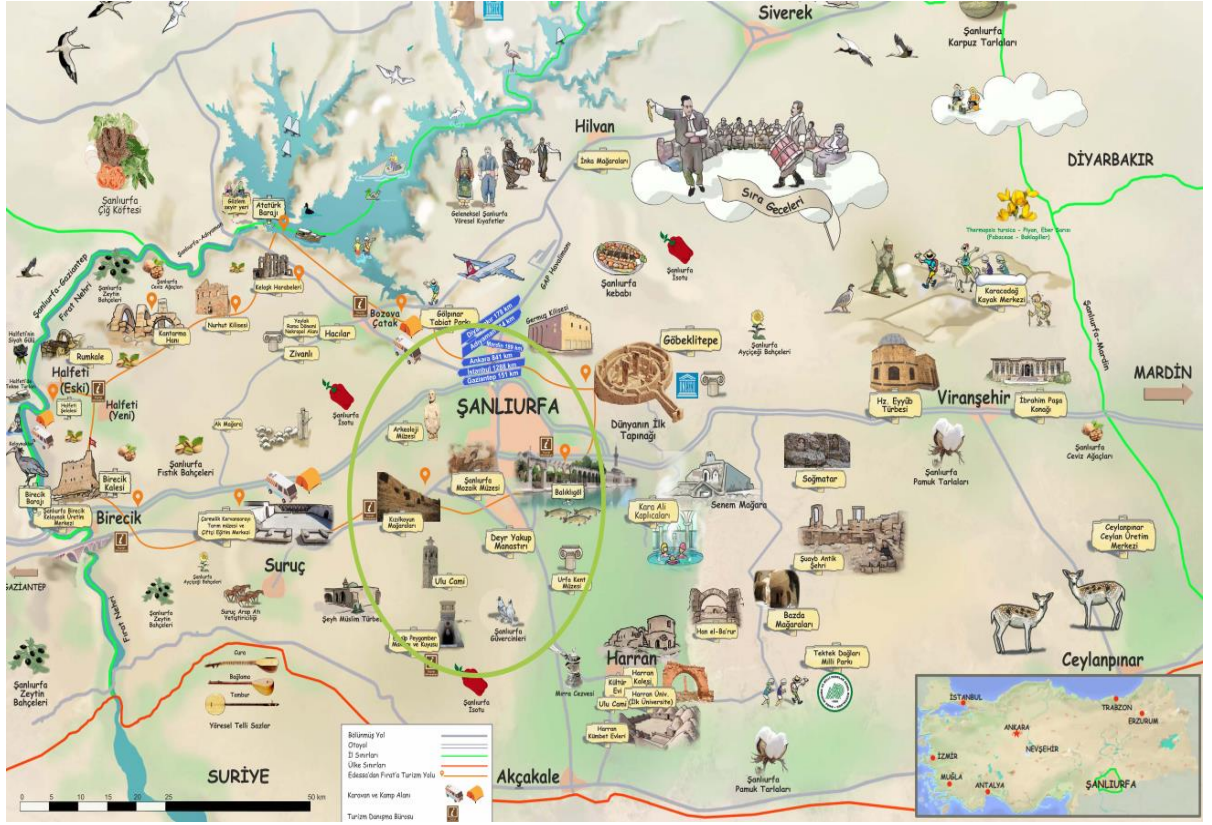
3.1.6. Eyyübiye İlçesi

Eyyübiye, Şanlıurfa merkezinin üçe bölünmesi ile oluşan üç merkez ilçeden biridir. İlçenin kuzeyinde Haliliye, Haliliye'nin kuzeyinde diğer merkez ilçe olan Karaköprü bulunmaktadır. Eyyübiye İlçesi'nin güneyinde, Akçakale ve Harran, doğusunda Ceylanpınar, batısında ise Suruç yer almaktadır. Halil'ür Rahman bölgesini (Balıklıgöl Kent Platosunu), Haleplibahçe'yi ve kentin tarihi alanlarını da kapsamakta olan Eyyübiye İlçesi'nin geri kalan alanlarının çoğunluğunu gecekondu bölgeleri oluşturmaktadır. Arkeolojik buluntulara bakıldığında kentteki ilk yerleşim yerinin bu ilçe sınırlarında geliştiği söylenebilir. 2017 verilerine göre Eyyübiye İlçesi'nin nüfusu 375,967'dir ve Şanlıurfa ilinin en çok nüfusa sahip ilçesi konumundadır. 1950'lerden itibaren ilçenin aşırı göç alması sosyal, kültürel ve kentsel sorunlara neden olmuştur. Genellikle dar gelirli sınıfın yaşamakta olduğu Eyyübiye'deki gecekondu bölgeleri, günümüzde Suriyeli sığınmacılara da ev sahipliği yapmaktadır.¹⁴²

Eyyübiye'de daha çok hizmet sektörleri ve tarımsal ekonomi üzerine gelişmiş bir yapı bulunmaktadır. İlçenin yerleşim olmayan tepelerinde bulunan mağaralarda hayvancılık yapılmaktadır. Bölgede bulunan tarlalarda ve mevsimlik işçi olarak Türkiye'nin diğer illerinde çalışmakta olan insanlar, ilçe nüfusunun azımsanamayacak bir bölümünü oluşturmaktadır. Eyyübiye eski kent merkezi olduğu için çeşitli ticari faaliyetlerin de ağırlıklı olarak yapıldığı bir bölgedir ve ilçede bulunan Balıklıgöl ve Haleplibahçe gibi çeşitli tarihi ve kültürel değerler turizm açısından önem arz etmektedir.¹⁴³

¹⁴² Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, “Balıklıgöl Alan Yönetim Planı Nihai Rapor (2019-2023)”, Şanlıurfa 2018, s. 28.

¹⁴³ Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, “Balıklıgöl Alan Yönetim Planı Nihai Rapor (2019-2023)”, s. 29.

Resim 9: Şanlıurfa Belediyesi'nin Hazırladığı Şanlıurfa Turizm Haritası, Eyyübiye'nin Haritadaki Konumu.¹⁴⁴

3.1.7. Haleplibahçe Mahallesi

Balıklığöl'ün devamı niteliğinde olan Haleplibahçe, Osmanlı Dönemi'nde sur dışında kalması, Cumhuriyet Dönemi'nde ise kentin daha çok kuzey-kuzeybatı yönüne doğru bir gelişme izlemesi nedeniyle 1950'lere kadar merkeze çok yakın olmasına rağmen bağ ve bahçelerin bulunduğu ve çevresinde nekropol alanı, sarnıçlar, antik taş ocakları, karlıklar, kaya kiliseleri, kaya yapıları; bazılarının ağızları açık durumda, bazıları kitabeli, mozaikli, freskli ve rölyefli kaya mezarlarını barındıran önemli bir arkeolojik alan görünümündedir. Ayrıca günümüzde yerinde Yakup Kalfa İlkokulu'nun bulunduğu

¹⁴⁴ ŞBB. (tarihsiz). Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi.
https://www.sanlıurfa.bel.tr/files/1/bsb_sonra/turizm_haritasi.pdf. Erişim Tarihi: 14.09.2020.

Hıdrellez (Hıdır İlyas) Kilisesi ve hâlen ayakta duran Sakıb Efendi Konağı'nın bulunduğu bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Resim 10: 1920'ler, Haleplibahçe Bölgesi, Hıdrellez Kilisesi.¹⁴⁵

Haleplibahçe, 1950'lere kadar büyük bir mekânsal değişime sahne olmamasına rağmen bu tarihten sonra iç göçle birlikte kente yerleşen insanların gecekondular yaparak yerleştiği bir bölge olmuştur. Haleplibahçe Bölgesi, 1979 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edilse de bu durum imara açılmamış bu alanlardaki satış ve yapılaşmaya engel olmamıştır. Belirtilen tarihlerde halkı bilinçlendirmek için belediye hoparlörlerinden bu alanın sit alanı olduğu ve herhangi bir yapılaşmaya izin verilmediği duyurulmuştur. Ayrıca mahalli gazetelerde manşetler atılarak konu ile ilgili haberler yapılmıştır. Ancak sonraki yıllarda belediyenin ve Milli Emlak Müdürlüğü'nün ilgisiz kalması nedeniyle Haleplibahçe çevresindeki antik kalıntıların bulunduğu mağaraları, antik taş ocaklarını ve karlıkları, ahır ve gecekondulara

¹⁴⁵ Christine Gardon Arşivi.

katan yerleşimciler kimi kaya mezarlarını ise evlerin fosseptik çukuru olarak kullanmışlardır.¹⁴⁶

Resim 11: Haleplibahçe Çevresi, 1970'ler.¹⁴⁷

1950'li yıllardan 2000'li yıllara kadarki süreçte Haleplibahçe Bölgesi'nde yaşanan koruma, imar faaliyetleri ve çevre düzenlemeleri ile ilgili olarak Sanat Tarihçisi, Akademisyen ve Koruma Kurulu Üyesi Cihat Kürkçüoğlu'nun 2007 yılında Urfa Hizmet Gazetesi'nde yayımlanan yazısı alandaki değişim ve krizlerin Koruma Kurulu perspektifinden nasıl görüldüğünün işareti olarak incelenebilir:

“...Haleplibahçe çevre düzenleme çalışmaları sırasında geçtiğimiz aylarda rastlantı sonucu dozer kepçesine takılan, Şanlıurfa Müze Müdürlüğü tarafından yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkartılan “Amazon Kraliçeleri Mozaigi” dikkatleri üzerine çekti. [...] Oysa Şanlıurfa'nın mozaik zenginliği zaten bilinen bir gerçektir. Bilhassa Haleplibahçe'nin batısındaki Mance Deresi, Kırk Mağara, Yakubiye, mahalleleri ile Eyyubiye ve Şehitlik mahallelerinde yer alan M.S. I.-III. yüzyıllara ait

¹⁴⁶Cihat Kürkçüoğlu, (2007), “Edessa Mozaikleri (Haleplibahçe Mozaikleri'nin Düşündürdükleri)” Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi, Haziran, 5, s. 2.

¹⁴⁷Cihat Kürkçüoğlu Arşivi.

yüzlerce kaya mezarındaki döşeme mozaikleri yeterli önlem alınmadığından gecekondular altında kalarak günden güne kaybolup gitti. Buralardaki kaya mezarları hazır fosseptik çukurlarına dönüştürülerek mozaikler, freskler, rölyefler tahrip edildi. Bazıları da eski eser kaçakçıları tarafından sökülerek yurt dışına kaçırıldı. Mance Deresi, Kırk Mağara, Kanlı Mağara Deresi, Kalkan, Molla Ömer Dağı, Çakmak Dağı, Melik'in Eyvanı, Şeyh Mes'ut Deresi, Eyyübiye, Ehber Deresi gibi çok geniş bir alanda tarama yapmış, saptayabildiğimiz yüzlerce kaya mezarı, rölyef ve mozaiklerin korunabilmesi amacıyla bu alanın birinci derece arkeolojik sit alanı olarak tescil edilmesini sağlamıştık. [...] Kısacası kültür mirasımız Belediyelerin ve siyasi partilerin oy hesapları uğruna gecekondulara feda edildi.”¹⁴⁸

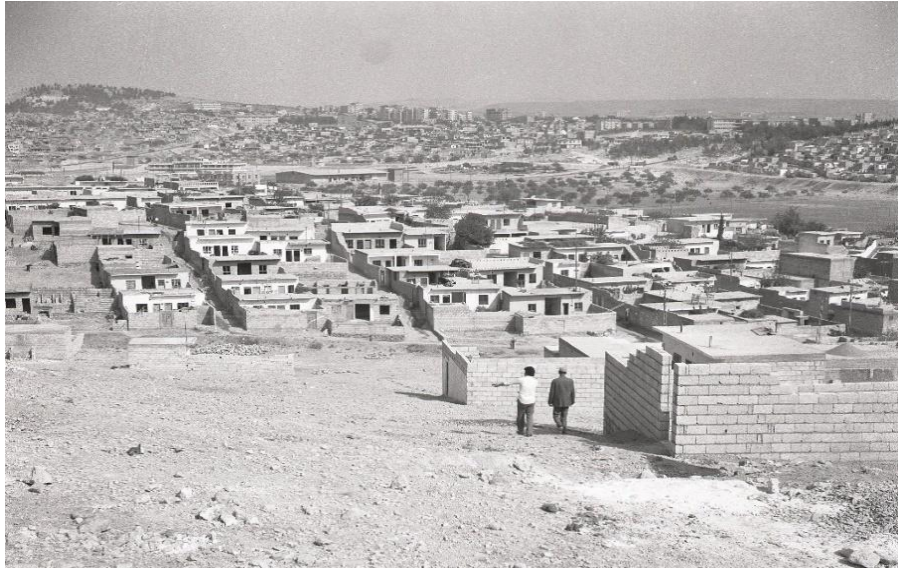
Resim 12: Kaya Mezarları: Kutsal Mekânın Parsellenmesi, 1970'ler.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Kürkçüoğlu, “Edessa Mozaikleri (Haleplibahçe Mozaikleri'nin Düşündürdükleri)” Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi, s. 3.

¹⁴⁹ Cihat Kürkçüoğlu Arşivi.

Resim 13: Haleplibahçe Çevresinde Gecekondulaşma, 1970’li Yıllar.¹⁵⁰

Resim 14: Haleplibahçe’de Gecekondulaşma, 1970’lerin Sonları.¹⁵¹

¹⁵⁰ Cihat Kürkçüoğlu Arşivi.

¹⁵¹ Cihat Kürkçüoğlu Arşivi.

Görüldüğü gibi arkeolojik açıdan oldukça zengin bir alan olan Haleplibahçe Mahallesi geçmiş yıllarda korunamamıştır. Sonraki dönemlerde üretilen, takip eden bölümlerde daha detaylı açıklanacak olan “Dinler Bahçesi Projesi” gibi “sansasyonel projeler” için kepçe vurulan alanlardan çıkan eserler bugün koruma altına alındıysa da özellikle Mance Deresi mahallesinde, geçmişte kayıt altına alınmış birçok kültürel miras hâlen açığa çıkacağı zamanı beklemektedir.

Haleplibahçe’nin daha sonraki bölümlerde anlatılacak inşa süreçleriyle heterotopyadan, izotopyaya doğru dönüşmekte olduğu görünmektedir. Bu değişim “Haleplibahçe’de Yürümek” başlıklı bölümde mekân ve gündelik hayat pratikleri aracılığıyla izah edilmiştir. Ancak Haleplibahçe’deki değişimin anlatılabilmesi için tartışmanın; kent mekanını, kentteki bilgi üretimini ve yaşanan tarihsel süreçlerin kentteki algılanışını kapsayacak bir alana yayılması gerekli görülmüştür. Son kertede erkin mekân temsili üretimleri ve mekânsal ayrışmaya neden olan stratejilerle bölgedeki baskısını artırdığı söylenebilir. Kent mekanını kapsayacak şekilde ancak daha çok Haleplibahçe ve Balıklıgöl bölgeleri üzerinden gerçekleşen temsil üretimlerinin incelenmesi için kentteki bilgi üretiminin de hesaba katılması gerekmektedir.

3.2. Şanlıurfa’da Mekân Temsillerinin İnşa Süreci

Farklı dönemselleştirme ve değerlendirmeler yapılabilmekle beraber modernleşme sürecinin etkileri Geç Osmanlı Dönemi’nde başlayarak, Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte modern bir ulus inşa etme projesine dönüşmüştür. Eski dünyanın barındırdığı kültürel kodlar, toplumsal yaşam ve mekân algısı, rasyonalite ve bilim ile yeniden üretime açılmıştır. Modernleşme hareketleri; gelişim, yenilik, kalkınma, reform, üretim ve homojenleşmeyi dayatırken, paradoksal biçimde bireysel özgürlük söylemlerini de dolaşıma sokmuştur.¹⁵²

¹⁵² Berman, *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor*, s.27.

Doğu'nun dönüşüme açılmasının, Avrupa ülkeleri tarafından açılan okullar, hastaneler, yetimhaneler gibi kurumlarla, doğrudan ya da merkezde üretilip periferiye yayılan reformist kurumsallaşma hareketleri, yasa, ferman ve söylemler aracılığıyla gerçekleştiği söylenebilir. Bu sürecin Osmanlı Devleti'nin özellikle ekonomik ve askerî koşullarının, yeni düzen karşısında yetersiz kalması nedeniyle bir kurtuluş reçetesi olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Buradaki problematik, ithal edilecek modernleşmenin miktarıdır. Batının bilim ve teknolojisini alıp kendi geleneklerimizi de muhafaza ettiğimiz bir modernite söylemi o dönemki krizlerle bağlantılı olarak üretilmiştir. Modernitenin arka planındaki düşünce dünyası, hayat tarzı ve diğer dinamikler genellikle temsil düzeyinde Doğu'ya devşirilmiş, idari teşkilatlar, eğitim kurumları, ordu ve gündelik hayat pratikleri tekrar düzenlenmiştir. Geç Osmanlı döneminde merkezden başlayarak periferiye yayılan, Cumhuriyet Dönemi'nde ise daha organize bir proje olarak dayatılan yeni hayat tarzının, 1980 sonrası liberal ve neoliberal politikalarla dönüşümü ve birçok krize neden olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Bu süreçlerle birlikte Urfa'da kent ve sosyal yaşamı imleyen temsillerin üretimi, dönüşümü ve bugün sıkça tekrarlanan, muhafazakâr şehir, maneviyat şehri, peygamberler şehri, sabır şehri, ensar şehir gibi söylemlerin arka planı araştırılmıştır. Dinî referanslarla kurulan dilin, mitin ve söylemlerin mekâna ve gündelik hayata ne denli etki ettiği incelenmiştir. Bu noktada, kentteki kutsiyet atfedilen mekânlar ve arkeolojik bulgular araçsallaştırılarak söylemlerin pekiştirildiği görülmüştür.

Şanlıurfa, Lefebvre'nin söz ettiği mekânın trialektik yapısını incelemek bağlamında elverişli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde tarihsel kaynaklarla bir yandan kentin durumu okunmaya çalışılmış, diğer yandan modernite, oryantalizm ve postmodernite süreçleri ile bağlantılı olarak mekânsal pratikler, algılanan mekân ve yaşanan mekânın iç içe geçmiş yapısı, Şanlıurfa kenti bağlamında incelenmiştir. Her biri farklı hesaplarla tasarlanmış bir temsil olarak değerlendirilecek belgeler (salname, kadı sicilleri, seyahatname, gazete gibi yazılı temsiller, harita, gravür, resim, plan gibi

görsel temsiller, kentle ilgili türkü, efsane, mit, söylem gibi dile dayalı temsiller) incelenmiştir. Bu çalışma Benjamin'in tarihsel araştırma yöntemiyle, zamansal ve mekânsal parçalar toplayarak, bu parçaları bir araya getirerek ve aslında yeni bir yamalı temsil üretiyor olduğumu da göz ardı etmeyerek, bugünü anlamlandırmak için yapılan bir çaba olarak da yorumlanabilir.

3.2.1. Seyahatnameler Yoluyla Mekân Üretimi

Kent mekânını yorumlamak, kentle ilgili izleri, yazılı, görsel ve söyleme dayalı temsilleri yorumlamakla başlamaktadır. Geçmiş yüzyıllara uzanan kültürel kodlar, parçalanmış hâlde, yazılı ve sözlü anlatımlarla, görsel ve mekânsal temsillerle oluşturulmaktadır. Benjamin'in araştırma yönteminde bu parçalar toplanır ve yeni bir anlam üretimi gerçekleştirilir. Bu bağlamda kent sadece yaşanılan yer değil sürekli melezleşen kültürel üretimlerin sergilendiği bir işlevsel alan olarak yorumlanabilir. Temsillerin arkasında hâkim düşünce kalıpları, yaşam tarzı, tarih ve sosyo-ekonomik yapının izleri yer almaktadır. Günümüzde anlam aktarıcısı olarak söz konusu temsillerin, üretim ve dolaşıma sokulma şekli farklılaşsa da seyahatnameler, geçmişte seyyahları, seyyahların geldiği kültürel dünyayı, tamamen objektif bir kaynak olarak ele alınamayacak olsa da yorumladıkları kent mekânını yansıtmaktadır.

Şanlıurfa kentiyle ilgili temsillerin batıya ulaşmasını sağlayan ilk seyyahlardan biri Jean Baptiste Tavernier'dir. "Les Six Voyages De M. J. B. Tavernier" adlı seyahatnamesine göre kente 1644 yılında gelmiştir. Tavernier, ülkesi Fransa'da tüccar ve gezgin olarak tanınmaktadır. Kentle ilgili anlatımlarında kentteki coğrafi yapıyı Paris yakınlarındaki Montmartre tepesine benzetmektedir. Kesme taşlarla inşa edilmiş surlardan, kaleden ve mimarî yapıdan bahsederken Fransız ölçü birimleri ile (toise) konuşmaktadır. Kentte bulunan sivil yerleşimleri küçük ve kötü yapıları olarak anlatmaktadır. Harabelerden ve sur içindeki büyük boşluklardan söz etmektedir.¹⁵³

¹⁵³ Baptiste J. Tavernier. *Les Six Voyages de M.J.B. Javernier Seyahatnamesi* [Stefanus Yerasimos' un Anısına), Çev. T. Tunçdoğan, İstanbul, 2006, s. 63.

Resim 15: Les Six Voyages De M. J. B. Tavernier-I Kapağı¹⁵⁴

Bir tüccar ve seyyah olan Tavernier, doğuyu gidilmesi gereken gizemli bir yer olarak anlatmaktadır. Müslümanların Hristiyanlar üzerinde kurduğu tahakküm ilişkisinden bahsederek Müslüman'ları barbarlıkla suçlamaktadır. Hz. İbrahim'in yaşadığı mağaradan ve Halül'ür Rahman gölünden bahsederken bu alanlara kutsiyet attığı görülmüştür. Tavernier'nin aktardıkları, Urfa temsili kutsiyet söylemlerinin ne kadar eskiye gittiğini ortaya koyan bir yazılı kaynak olması açısından önemlidir.

Evliya Çelebi seyahatnamesinde kentten “Şehri Halil-ür Rahman” (Rahman'ın Dostu'nun Şehri) olarak bahsetmiştir. Kenti, kadim bir inanç merkezi olarak nitelendirmiştir. Evliya Çelebi'nin, kent için daha çok dinî referansları kullanarak bir doğu kenti temsili oluşturduğu söylenebilir. Kendini Tanrı ilan eden Nemrut'un İbrahim

¹⁵⁴Tavernier, *Les Six Voyages*, Kapak.

Peygamber'i ateşe attığı yer olarak Balıklıgöl'ü anlatmıştır. Kentin dinî önemini vurgulayan seyyah, kentin mekânsal özelliklerini de aktarmıştır:

“Şehir surlarla çevrilidir ve şehir surlarında Bey Kapısı, Samsat Kapısı ve Harran Kapısı olmak üzere toplam üç şehir kapısı bulunmaktadır. Şehrin başlıca mahalleleri Bey Kapısı Mahallesi, Tatlık Mahallesi, Caygirli Mahallesi, Kala Boynu Mahallesi, Tılıfdır (Tılfindır) Mahallesi, Kara Meydan Mahallesi ve Bağ Safa Mahallesi'dir. Urfa kalesi içinde tamamen askerlerin kaldığı toplam 21 ev bulunmaktadır. Bu evlerin yanında ayrıca bir cami, cephane, buğday ambarı ve sarnıçlar bulunmaktadır. Kalede ve şehir surları içinde toplam 2600 ev vardır. Bu evlerin tamamına yakını kireç ve toprak örtülüdür. Şehirde bunlar dışında birçok saray da yer almaktadır. Şehirdeki üst düzey asker ve yöneticilerin ikamet ettikleri bu sarayların başlıcaları, Tayyar Ahmet Paşa, Ahmet Paşa, Paşa Molla, Gezer Paşa, Celâli Kadı, Sarıdzade Mustafa Paşa, Arap Ali Paşa saraylarıdır. Şehirde 22 cami ve 67 mahalle mescidi bulunmaktadır.”¹⁵⁵

1766'da kente gelen Alman gezgin ve asker Carsten Niebuhr, kentteki ilk işinin, kentin coğrafi konumunu incelemek ve ondan bir kent planı çıkarmak olduğunu belirtmiştir. Urfa kalesi ve kentin bulunduğu korunaklı alan nedeniyle işgal edilmesinin zor olduğunu izah etmiştir. Kentin taştan yapılmış surlarla çevrili olduğunu ve kale içinde eski, tahrip olmuş yapıların bulunmakta olduğunu anlatmıştır. Niebuhr da Tavernier gibi göl ve balıkların, Hz. İbrahim'in vakfiyesi içinde yer aldığını ve mekânın kutsal olarak kabul edildiğini aktarmıştır.¹⁵⁶

Fransız seyyah Rolin Olivier Fransız ihtilalinden sonraki yıllarda doğuya gelmiş ve kentle ilgili gözlemlerini yazıya dökmüştür. Önceki seyyahların söylemlerine benzer bir dille kenti tanımlayan Olivier, buna ek olarak kentte bulunan değerli antika eşyalardan, Roma kalıntılarından ve günümüzde Topdağı olarak bilinen ve gecekondularla kaplı alanlarda Mısır'dakilere benzer kaya mezarlarından bahsetmiştir.¹⁵⁷

1816 yılında kente gelen Buckingham, kentin dokusu, sosyo-kültürel yapısı, ekonomisi, yönetim şekli, askerî varlıkları, nüfusu, etnik yapısı ve ahalinin giyim kuşamı

¹⁵⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Çev. Zillioğlu, M., Cilt 3-4, Üç Dal Neşriyat, İstanbul, 1982, s.813-814.

¹⁵⁶ Carsten Niebuhr, *Reisebeschreibung Nach Arabien und Anderen Ländren 1761-1767*, (II), Horst Erdman Verlag, Tübingen, 1975, s. 374.

¹⁵⁷ Rolin Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi, 1790 Yıllarında Türkiye (Yaşam, Tarım, Ticaret ve Sanayi)*, Çev. Oğuz Gökmen, İstanbul, 1991, s. 116-125.

ve gündelik yaşamına dair geniş bilgiler vermiştir. Topladığı kapsamlı bilgiler istihbarat raporu niteliğindedir. İlk gözlemleri kentin genel görünümü ve yerleşimi ile ilgilidir. Urfa'nın bir tepenin doğu yamacında kurulduğunu, batıdan doğuya doğru eğimin azaldığını ve genel olarak düz olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁸ Şehir surlarıyla ilgili olarak şunları aktarmıştır:

“Şehri çevreleyen surlar üç ila dört mil uzunluğunda düzensiz, üçgen şeklindedir. Surların batı kısmı kuzey ve güney yönlerinde ilerlemekte, güney kısmı ise doğu-güneydoğu ve batı-kuzeybatı yönlerinde ilerlemektedir. Kuzeydoğu yönünde bulunan üçüncü ya da en uzun kısmı olan bölüm kuzey batı ve güneybatı yönünden diğer iki kısmı birbirine bağlamaktadır. Bu kısımların en kısası bir mil uzunluğunda olmakla beraber içindeki alan iyi doldurulmuştur.”¹⁵⁹

Kentin batı tarafında (Haleplibahçe), bağlar, bahçeler, mezarlıklar, kuzey tarafında vadiler, doğu tarafında verimli bir ova, güney tarafında ise yüksek bir tepe ve tepayı taçlandıran yıkık surlar bulunduğunu anlatan seyyah, kentsel doku ve yapım tekniklerine de değinmiştir;

“...evlerin tamamı taştan ve ustalıklı inşa edilmiştir. Evlerin inşasında Halep şehri benzeri süslemeler mevcuttur. Evlere çoğunlukla sokaktan küçük bir kapı ile girilmekte olup kapılar bir avluya açılmaktadır. Üst katlarda bulunan odalar şaşalı bir şekilde dekore edilmiştir. Üst katların üzerinde teras bulunmakta olup divan tarzı yataklar bulunmaktadır. Yaz mevsiminde tüm gece burada geçirilmektedir. Urfa'da sokaklar dar olmakla beraber sokakların her iki kenarında taştan yapılmış su kanalları bulunmaktadır. Eğimli olan bu su kanalları genelde temizdir.”¹⁶⁰

Ticari hayat ve pazar yerleri ile ilgili aktarımlarda bulunan Buckingham, kentte çok sayıda ticari mekân olduğunu, ürün çeşidinin bol olduğunu, dükkanların organizasyonunun ise satılan ürün kollarına göre düzenlendiğini belirtmiştir. Pazarların birçoğunun üzerinin yağmur ve güneşten korunmak amacıyla kapatıldığını ve bu mekânların İzmir, Şam, Halep ve Kahire'deki pazar yerleriyle eşdeğer olduğunu

¹⁵⁸ James S. Buckingham, *Travels in Mesopotamia, Including a Journey From Aleppo to Bagdad by the Rote of Orfah, Diarbekr*, London 1827, s.78.

¹⁵⁹ Buckingham, *Travels in Mesopotamia, Including a Journey From Aleppo to Bagdad by the Rote of Orfah, Diarbekr*, s.79.

¹⁶⁰ Buckingham, *Travels in Mesopotamia, Including a Journey From Aleppo to Bagdad by the Rote of Orfah, Diarbekr*, s.79.

aktarmıştır. Kentteki imalathaneler ve zanaatlar için de gözlemlerini aktaran Buckingham, halı dokumacılığı, kumaş imalatı, demircilik, semercilik, duvar ustalığı açısından kaliteli bir işçilik olduğunu, marangozluğun diğer büyük kentlere denk şekilde icra edildiğini anlatmıştır.¹⁶¹ Kentte on beş adet cami bulunduğunu, en güzel caminin ise çok büyük olmamasına rağmen Halilü'r-Rahman Camisi olduğunu belirtmiştir. Merkez cami niteliğindeki caminin külliyesinde bulunan Balıklıgöl ve balıklarla ilgili olarak ise şunları aktarmıştır:

“Hz. İbrahim saygısına binaen korunmaktadır. Şehir ahalisi balıklar tutulsa bile hiçbir pişirme işlemi vücutları üzerinde herhangi bir etki yaratmaz inancına sahiptir. Ben bu inancın sadece bir batıl inanç olduğuna inanıyorum ve bu inanç sadece alt sınıfa mensup ahali üzerinde bu kaynağın bozulmaması için etkilidir...”¹⁶²

Seyyah, Hristiyan tebaanın balıkları akşam yemeğinde yediğini de ilave etmiştir.¹⁶³ Buckingham, yemek kültürü için kentte çok sayıda lokanta ve kahvehane olduğunu, bu mekânlarda kebab ve nargile tüketiminin yaygın olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴

Urfa'nın etnik ve demografik yapısı ile ilgili olarak da önemli bilgiler veren Buckingham, kent nüfusunun yaklaşık 50.000 olduğunu, bu nüfusun 2000 kadarının Hristiyan, 500'ünün Musevi, geri kalanların Müslüman ahaliden oluştuğunu anlatmıştır. Hristiyan Cemaati'nin Ermeniler ve Süryaniler'den oluştuğunu ve bu grupların farklı kiliselerde ibadet yaptığını, Ermenilerin Türkçe, Süryanilerin ise Arapça olmak üzere farklı dillerde ibadet ettiklerini ve farklı mahallelerde oturduklarını aktarmıştır. Hristiyan

¹⁶¹ Buckingham, *Travels in Mesopotamia, Including a Journey From Aleppo to Bagdad by the Rote of Orfah, Diarbekr* s.80.

¹⁶² Buckingham, *Travels in Mesopotamia, Including a Journey From Aleppo to Bagdad by the Rote of Orfah, Diarbekr*, s.81.

¹⁶³ Buckingham, *Travels in Mesopotamia, Including a Journey From Aleppo to Bagdad by the Rote of Orfah, Diarbekr*, s.82.

¹⁶⁴ Buckingham, *Travels in Mesopotamia, Including a Journey From Aleppo to Bagdad by the Rote of Orfah, Diarbekr*, s.85.

ve Musevilerin genellikle ticaretle uğraşmakta olduğunu, Musevilerin ibadetlerini yaptığı herhangi bir ibadet yapısına rastlamadığını da belirtmiştir.¹⁶⁵

1838 yılında kente gelen batılı ziyaretçilerden biri de Alman Mareşali Helmuth von Moltke'dir. Osmanlı Padişahı II. Mahmud'un orduyu modernleşirmesi için görevlendirdiği Moltke doğu gezileri esnasında Urfa'da da bulunmuştur ve "Türkiye Mektupları" adıyla yayınlanan mektuplarında kentle ilgili gözlemlerini aktarmıştır. Urfa kent merkezinin coğrafi özelliklerini anlattıktan sonra kent mekânındaki yapıları aktarmıştır ve kentin "Müslümanların bir zamanların medeniyet, ilim ve sanatın koruyucusu oldukları dönemleri hatırlattığını" ifade etmiştir.¹⁶⁶ Kentteki Hristiyan halktan da bahseden Moltke geçmiş yüzyıllarda Kral Abgar'ın Hz. İsa'yı arayıp bulduğunu, o dönem Edessa adıyla anılan kenti Hz. İsa'ya takdim ettiğini anlatmıştır. Hikâyeye göre; bu sayede Kral Abgar hastalıklarından kurtulur ve şifa bulur. Hz. İsa yüzünün beze çıkmış izini krala hediye eder. İnanca göre Hz. İsa'nın yüzünün temsili olan bu resim şehrin düşman tarafından zapt edilemeyeceğini müjdelemektedir. Ancak kent Arap hakimiyetine geçince bu kutsal bez, 12.000 gümüş ve 200 esir karşılığında Bizans İmparatorluğu'na satılmıştır. Moltke'ye göre o tarihlerde bu resim Cenova'da bulunmaktadır. Bu ve buna benzer hikâyeler, kentin sadece Müslümanlar açısından değil, Hristiyanlar açısından da kutsal kabul edildiğini göstermektedir.

1844 yılında kente gelen Misyoner Papaz George Percy Badger şehrin ulaşım ağlarından, kentin sur kapılarından, verimli bahçelerden ve kentin batısında yer alan yazlık köşklerden bahsetmiştir. Yazılarında daha çok Hristiyanların yaşantılarıyla ilgili yorum yapan Badger, kentte gördüğü kilise ve manastırlardan, Süryani ve İbrani dilindeki yazıtlardan övgüyle bahsetmiştir. Urfa'daki piskoposun talebiyle bir kilise çizimi de yapan seyyah, sonrasında yaptığı çizimin inşa edildiğini ve bölgedeki en güzel ibadet yapılarından biri olduğu anlatmıştır. Bahsi geçen kilise 1996 yılında restore edilerek

¹⁶⁵ Buckingham, *Travels in Mesopotamia, Including a Journey From Aleppo to Bagdad by the Rote of Orfah, Diarbekr*, s.86.

¹⁶⁶ Helmuth Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev. H. Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 235-237.

“Selahaddin Eyyübi Camisi” olarak tekrardan kullanıma açılmıştır.¹⁶⁷ Bu açıdan değerlendirildiğinde yaşanan süreç batıdan gelen bir seyyahın kent mekânının fiziki yapısına somut bir şekilde dokunmasının ve iz bırakmasının ilk örneği olarak yorumlanabilir.

19. yüzyılın ortalarında Urfa’ya gelen Julius Heinrich Petermann Almanya’da Oryantal Edebiyat Profesörü unvanına sahiptir. Kentte 6000’in üzerinde konut bulunduğunu belirtmiştir. Mahallelerin etnik ve dinî gruplara göre ayrıştığını da belirten Petermann, kentteki ibadet yapılarını anlatmıştır. Ayrıca el yazması kitapları inceleyen Petermann, çevre illerdeki eski kitaplarla kıyaslamalar yaparak Urfa’daki kodeksler ile ilgili bilgiler vermiştir.¹⁶⁸

19. yüzyıl sonlarında Urfa’ya gelen ve kentle ilgili izlenimlerini aktaran Vital Cuinet, kent ile ilgili olarak, 20 cami ve medrese, 31 mescit, 4 kilise, 14 Türk hamamı, 11 han, 4 çarşı, 997 dükkân, 221 pamuklu dokuma tezgâhı, 12 boyahane, 2 sabun fabrikası, 55 kahvehane ve 2 otel bulunduğunu aktarmıştır.¹⁶⁹

1891 yılında kente gelen Barkley, kentin uzaktan güzel görüldüğünü, ancak yakından dar sokaklar, kötü durumda evler ve camiler bulunduğunu, kentte yoksulluk ve sefaletin hüküm sürdüğünü dile getirmiştir.¹⁷⁰

İngiliz gezgini, siyasi yöneticisi ve istihbarat subayı Olan E. B. Soane 1909 yılında Urfa’ya gelmiştir. Soane’un kentle ilgili notlarında dikkat çeken nokta sürekli olarak ırk temelli yaklaşımları olan bir dil kullanmış olmasıdır. Daha önceki seyahatnamelerde

¹⁶⁷ George P. Badger, *Nestorians and Their Rituals-A Mission to Mesopotamia and Kurdistan in 1842-1844*, Volume I, Darf Publishers Limited, London, 1987, s. 322-323.

¹⁶⁸ Julius H. Petermann, *Reisen im Orient*, Leipzig, 1865, s. 353.

¹⁶⁹ Vital Cuinet, *La Turquie d’Asie Geographie Administrative, Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de L’Asie Mineure*, Paris, 1891, s.255-263.

¹⁷⁰ Henry Barkley, *A Ride Through Asia Minor and Armenia*, London, 1891, s. 252-253.

genellikle din temelli bir anlatım bulunurken Soane, Türk, Kürt, Ermeni ve Arap olmak üzere ırksal kategoriler üzerinden okumalar yapmıştır:

“...bu geceyi burada geçirmemizi kabul eden Kürtler, Ermeni, Türk veya Araplardan daha iyi ev sahipleridirler. [...] Kürtler bir ırk olarak esprili ve şakacı, eşek şakalarını çok seven bir halk... [...]Her ne kadar Ortadoğu'daki ırkların en cesur, en bağımsız ve en akıllılarından biri olsalar da, sadece kan davaları ve korkunç bir eşkıyalık eğilimi kara lekeleriyle lanetlenmişler.[...]Bu imparatorlukta neredeyse bütün kentlerinde olduğu gibi, sokaklardaki nüfusun yarısı ve kahvehanelerin onda dokuzu ve köşelerde bekleyen aylaklar, tesadüfen de olsa hiçbir zaman hiçbir görevi olmayan üniformalı efendiler oluşturuyordu. Sonradan yaptıkları tek şeyin can sıkıntısı çekmek olduğunu öğrenecektim. Burada kahvehane ve tütün çubuklarının cazibesine belli ki seyyahın olası kuruşlarının cazibesine ağır basıyordu.”¹⁷¹

1911 yılında kente gelen Preusser, kentin çok büyüdüğünü, yeni yerleşimlerle artık kentin surlara sığmadığını ve sur dışına taşıtığını anlatmıştır. Preusser yapıların güzel görünümlü olduğunu, şehrin güney ve batısındaki (Haleplibahçe ve Yakubiye) bölgede Hristiyanlık döneminden kalma kaya mezarlarının olduğunu ancak bu kaya mezarlarının çoğunun tahrip edildiğini belirtmiştir.¹⁷²

Bütün bu anlatılara dayanarak kentin, 1500’lerden Cumhuriyet Dönemi’ne kadarki süreçte sur içinde geliştiği, sahip olunan inançlar ve kültürel sınırlar bağlamında mahallelerin oluştuğu, mahallelerin merkez noktasını ise ibadet yapılarının oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca uzun zamandır Balıklıgöl ve çevresinin halk tarafından kutsal mekân olarak görüldüğü ve Hz. İbrahim ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Haleplibahçe Bölgesi’nin ise mağaraların, bağların, bahçelerin olduğu, günümüzde bulunmayan Hıdrellez Kilisesi’nin ve Sektel’in Hanı’nın bulunduğu, sonraki dönemlerde sur dışında kalan birkaç köşkün bulunduğu, tekinsiz olarak addedilen bir alan olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Birbirinden farklı zamanlarda ve farklı amaçlarla kentten gelip geçen seyyahlar, kentteki fiziki mekânın üretimi ile ilgili anlatılarının yanında, kentteki sosyal yaşam, kültürel yaşam ve gündelik hayat pratikleri bağlamlarında da kesitler sunmaktadır.

¹⁷¹ Ely B.Soane, *Birecik, Urfa ve Siverek ile ilgili notları, Mezopotamya ve Kürdistan 'a Gizli Yolculuk. Kürdistan'ın Kürt Aşiretleri ve Keldani'lerine ilişkin Tarihsel Notlar*, Çev. Fahriye Adsay, Avesta Yayınları, İstanbul, 2007, s. 102.

¹⁷² Conrad Preusser, *Nordmesopotamische Baudenkmäler Altchristlicher und Islamischer Zeit*, Leipzig, 1911, s.79.

Keza kente doğrudan etki eden ve mekân üretimine katkı sağlamış örnekler de görülmektedir. Batı dünyasında doğunun, bir dönem çok okunan ve merak edilen bir konu olduğu düşünüldüğünde seyyahların kurdukları “doğu kenti imgesi”nin bir hayli yayıldığı ve tekrar tekrar üretildiği kabul edilebilir. Örneğin Montesquieu, 1721 yılında yayımladığı “İran Mektupları” adlı eserini 1644 yılında Urfa’ya da gelen seyyah Tavernier’yi okuduktan sonra, Tavernier’nin üretmiş olduğu doğuyu tekrardan üreterek yazmıştır.¹⁷³ Montesquieu eserinde bir doğu eleştirisinde bulunurken, esasında Fransa’daki monarşi ve oradaki kurumların yapısına gönderme yapmıştır. Edward Said’in oryantalizm düşüncesiyle bağlantılı olarak batıda üretilen doğu imgesinin, batının ve doğunun kendini tekrar üretmesinde etkili olduğu söylenebilir. Said’e göre mekân, doğu ve batı gibi coğrafi bölünmeler de dâhil olmak üzere insan yapımı/kurgusu/inşası olarak okunmalıdır.¹⁷⁴Said’e göre tek dünya vardır ve mekâna ilişkin mücadele, “yalnızca topla tüfekte değil, fikirler, formlar, imgeler ve imgelemlerle de ilgilidir.”¹⁷⁵ Doğası gereği yayılması gereken emperyalist anlayışın gravür, resim ve haritacılık ile de ilerlediğini öne süren Said, bu faaliyetlerin genellikle bölgede yaşayan insanları ağır, gevşek, zevk düşkün ve irrasyonel olarak temsil ettiğini anlatmıştır. Doğu’nun geçmişten devralınan, kıymeti bilinmeyen büyük miraslara sahip olduğunu dillendiren oryantalistlere göre doğu, uyandırılması ve eğitilmesi gereken toplumsal yapısıyla bir proje olarak işlenmelidir. Batılı öznel bir görev bilinciyle doğudaki irrasyoneliteyi parçalayarak, niceliklere dayanan rasyonel bir doğu üretmelidir. Bu görme biçimini hesaba katarak üretilen temsillere bakmak ve okumalar yapmak gerekmektedir. Bununla birlikte yukarıda kesitleri sunulan birçok anlatının kahramanı genellikle yazarın kendisidir. Modern bir özne olarak günlük notlar tutmak, yaşadığı tecrübeleri yazmaya değer bulmak daha çok batıda ortaya çıkmış bir pratik olarak görülebilir. Seyahatnamelerle ilgili bir başka husus da seyyahların verilen görev bilinciyle ve kişisel kültürel arka planlarıyla kente dair okumalar yaptıklarıdır. Bu sebeple seyyahların ön plana çıkardıkları kent imgeleri ve

¹⁷³ Ali Berktaş, *Jean Baptiste Tavernier, Tavernier Seyahatnamesi*, Kitap Yayınları, İstanbul, 2010, s. 343.

¹⁷⁴ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık*, Çev. B. Ülner, Metis Yayınları, İstanbul, 1978, s. 49.

¹⁷⁵ Said, *Şarkiyatçılık*, s. 14-15.

sosyal hayat farklılıklar barındırmakla birlikte, bu seyyahların ortak söyleminin kenti “kutsal mekân” olarak yeniden ürettiğini söylemek de mümkündür.

3.2.2. Harita, Gravür ve Resimler Yoluyla Mekân Üretimi

Geç Osmanlı Dönemi’nde batıdan gelen seyyahlarla başlayan doğunun imaj olarak ele geçirilme serüveni aynı zamanda bu seyyahlar tarafından yapılan çizim, resim ve gravürler aracılığıyla farklı imajlar olarak dolaşıma çıkmıştır ve çeşitli anlatımlarla doğuya has yaşam tarzı batıda tekrardan üretilmiştir.¹⁷⁶ Oryantalizm olarak da kavramsallaştırabileceğimiz bu bakışla dönüşüme açılan doğu, Geç Osmanlı Dönemi’nde askeri ve siyasi alanda, eğitim öğretim ve hukuk alanında ve mekân üretimi bağlamında doğrudan bağlantılı bir süreçle kendini inşa etmektedir. Cumhuriyetin ilanı sonrasında da doğu kentlerini dönüştürme faaliyetleri, merkezi politikalarla bir modernleşme projesi olarak daha kurumsal bir şekilde sürdürülmüştür.

Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde kent sakinlerinin ve seyyahların çizdiği haritalar, gravürler, resimler, çıkan yerel gazeteler, fotoğraflar ile kentin bir imaj olarak nasıl temsil edildiği, bu temsil etme biçiminin hâkim düşünce kalıplarına göre nasıl dönüştüğü ve bu imajların bir süre sonra kendine nasıl bir iktidar alanı bulduğu soruşturulacaktır.

Bir temsil olarak bu imajların ne işe yaradığı, neyi gösterdiği ve “dispozitif”¹⁷⁷ olarak neyi saklayarak yürürlüğe koyduğu ve bugünlere gelindiğinde bu temsillerin kendinden menkul bir gücü olup olmadığı araştırılacaktır.

Modernleşme süreciyle birlikte yaşanan algı değişiminin kökenleri, coğrafi keşiflere bağlı olarak haritalama tekniklerinin gelişmesiyle geometrinin yeniden önem kazanmasıyla oluşmaktadır. Batılıların dış dünya ile ilgili bilgileri hızlı bir biçimde değişmiştir. Haritacılık, yerin somutlaşmış bir temsilidir. Mekân artık matematiksel olarak hesaplanabilen, hayal edilebilen, mülk edinilebilen, elde edilebilen bir nesneye dönüşmektedir.

¹⁷⁶ Edward W. Said, *Kültür ve Emperyalizm*, Çev. N. Alpay, Hil Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 27.

¹⁷⁷ Foucault, *Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2*, s.292.

“Perspektife dayalı harita ve resimlerin sabitleştirilmiş bakış açısı yüceltilmiş ve mesafelidir, plastik ya da duyusal bakımdan erişilebilirliğin tamamen ötesindedir, soyut geometrik ve sistematik bir mekân duygusu yaratır; ama yine de bu insana doğa yasasıyla bir uyum duygusu vererek böylelikle Tanrı’nın geometrik biçimde düzenlenmiş evreni içinde insanın sorumluluğuna ilişkin bir duygu verir.”¹⁷⁸

Kent mekânının dik açılar ile tekrardan üretimini yorumlayabilmek için modern dünyadan gelen seyyahların çizdiği kent haritalarına bakmak yerinde olacaktır

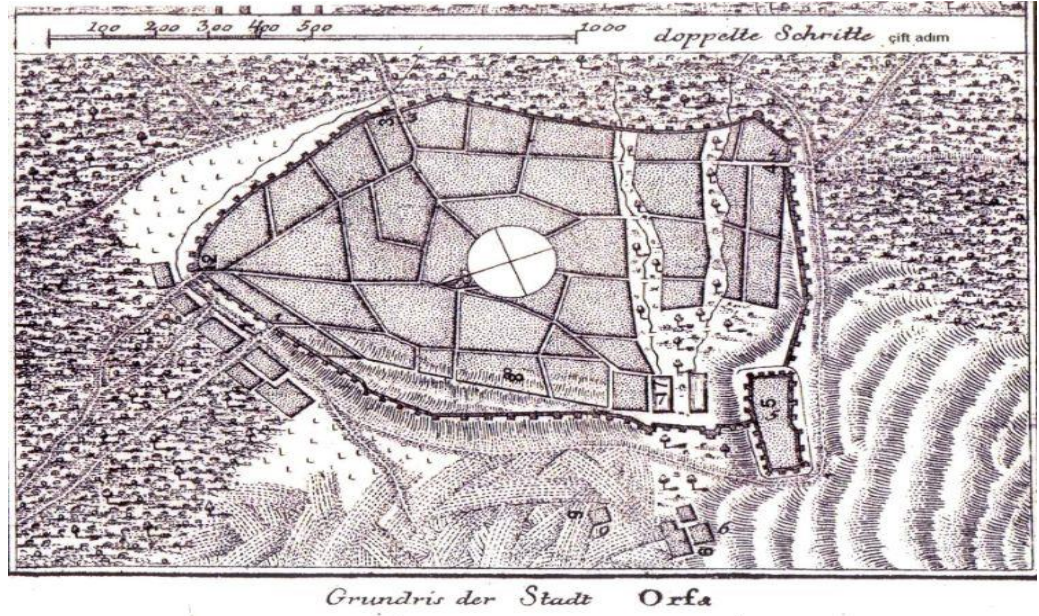
3.2.2.1. Haritalar

Mekân üretimi konusunda yapılacak analizlerde, haritacılık disiplininin mekân temsilleri bağlamında ürettikleri bilgileri incelemek önemlidir. Harita, mekânsal bilginin seçilen izdüşüm sistemi ile iki boyutlu düzlemde gösterilmesidir. Haritalama ise iki boyutlu düzleme işlenen bilginin üzerine başka bilgilerin yerleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Açık ya da kapalı biçimde bir söylemin temsilcisi olan bu üretim, sahip olduğu öznelliğe rağmen anlam inşa etmek açısından kullanışlı bir malzeme olarak ele alınabilir.¹⁷⁹ Haritalar farklı açılardan kültürel kodlara sahiptir ve bir yönüyle coğrafi alanları toplumsal adlandırmalarla görünür kılarken diğer yönüyle yapılı çevrenin öne çıkarılmak istenen bölümlerini görünür kılmaktadır. Başka bir deyişle bu temsiller, kültürün ürünü olanın ve kültür tarafından yorumlananın üst üste gelmesiyle oluşmaktadır. Haritalar, bütün mekânsal gerçekliği olduğu gibi yansıtamadıkları için kaçınılmaz şekilde seçici ve basitleştirici bir temsil olarak ele alınabilirler. Haritada neyin yer alıp neyin yer almayacağına ilişkin seçimler tarafsızlığın ortadan kalkmasına işaret eder.¹⁸⁰ 14. yüzyıl itibarıyla Urfa kentine gelen seyyahların çizdiği haritalar, bir yandan kentin fiziksel özelliklerini görünür kılan malzemeler olarak, diğer yandan da mekân temsili üretiminin örnekleri olarak incelenebilirler. Kentin üzerinde bir yerde konumlanarak kent mekânını parçalara bölmek, mekânsal hiyerarşilere işaret etmek ve niceliksel şekilde tekrar üretmek anlamına da gelmektedir.

¹⁷⁸ Harvey, *Sosyal Adalet ve Şehir*, s.274.

¹⁷⁹ Yiğit Acar, “Bilginin Haritalanması: Bilgi, İlişkilendirme”, *Temsil*, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara, 2019, s. 19.

¹⁸⁰ İlhan Tekeli, *Bir Toplumsal Yorum Olarak Haritalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 70.

Şekil 2: Carsten Niebuhr, 1766, Urfa Haritası.¹⁸¹

Bir taraftan kent planını çizen Niebuhr, diğer taraftan kentte dolaşırken gördüğü, kuyudan su çeken kadınlar üzerinden Tekvin Bab:24'ten (İncil'den bir pasaj) bir öyküyü anlatır.¹⁸² Niebbuhr'un kente bir kutsiyet atfettiği doğu anlatımlarında ayrıca yerel halkı küçümseyici bir dil kullandığı da görülmektedir. Daha çok gayrimüslimler tarafından üretilen anlatıları aktaran seyyah, kentin kale ve surlarını, giriş kapılarını ve mahallelerini görselleştirmiştir. Yapı olarak kayda değer gördüğü bir başka mekân ise 7, 8, 9 numaralı ibadet yapılarıdır.

Helmuth Von Moltke¹⁸³'nin 1838 yılında çizdiği kent planında ise çizimin sol tarafında kalan tepelik bölge eğimi anlatır şekilde taranmış, su kaynakları, kale, sur ve kapılar gösterilmektedir. Bunlara ek olarak şehir dışındaki askerî kışla ve konaklama mekânı olan hanlar gösterilmektedir.

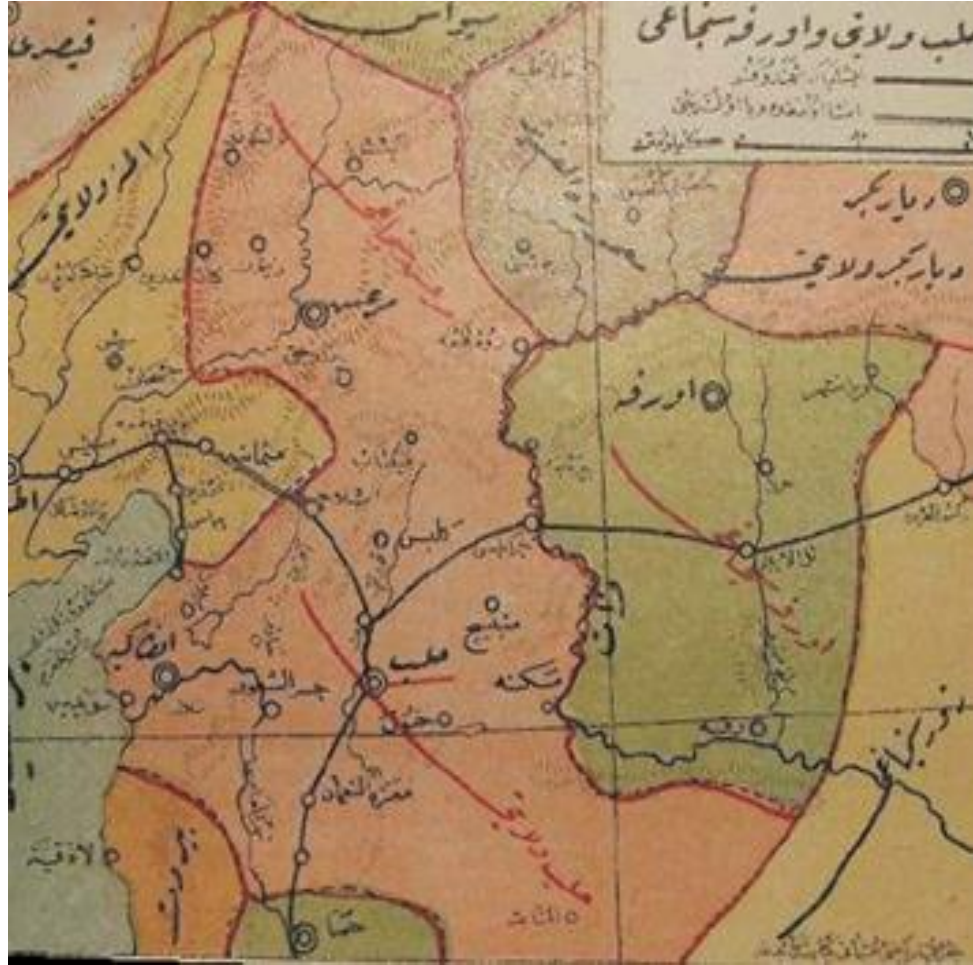
¹⁸¹ Niebuhr, C. *Travels through Arabia and other countries in the East* (Vol. 1). Librairie du Liban, 1792, s.243.

¹⁸² Mehmet Kurtoğlu, “Şehre Dışarıdan Bakmak”, *Türk Yurdu Dergisi*, Haziran, sayı. 102, Ankara, 2013, s. 18.

¹⁸³ Moltke Helmuth, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev. Örs, H., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 239.

merkezinde geçirdiği süre boyunca askerî eğitimler verdiğini anlatmıştır. Kentte yürüyüşe çıkıyor olmasının kent halkı tarafından garipsendiğini de anlatan Moltke'nin kent mekânı ve kültürel yaşam ile ilgili anlatıları, çoğunlukla askerî konular üzerinedir.¹⁸⁵

19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başında hazırlanan Osmanlı Salnamelerinde ise Halep Vilayetinin ve Urfa Sancağının haritalanışı Şekil-14 ve Şekil-15'te gösterilmektedir.

Şekil 4: 20. Yüzyıl Başlarında Urfa Sancağı Haritası¹⁸⁶

¹⁸⁵ Kurtoğlu, “Şehre Dışarıdan Bakmak”, s. 18.

¹⁸⁶ SALT. (tarihsiz). Salt Araştırma Koleksiyonları.

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/118970>. Erişim Tarihi:10.09.2020.

Şekil 5: 20. Yüzyıl Başlarında Urfa Sancağındaki Okulları Gösteren Bir Harita.¹⁸⁷

Bu temsiller haritalama dili ve tekniği açısından batılıların tekniğinden farklılaşmaktadır. Örneğin Resim-15'teki haritada sancakta bulunan okullar gösterilmektedir. Bir daire olarak temsil edilen okulların niteliksel özellikleri kırmızı ve siyah renklerle, çizgili ve çift çizgili olarak ayrıştırılmıştır. Okulların derslik kapasitesi ise yazılarla belirtilmiştir. Osmanlı Dönemi'ndeki haritalama teknikleri de kendi içinde gelişmekte, dönüşmektedir. Erken ve Orta döneme bakıldığında kent minyatürleri ve haritaları, deniz haritaları, dünya haritaları, ticaret yolu haritaları gibi temsiller her ne kadar Osmanlı'da da üretiliyor olmasına karşın özellikle 19. yüzyıl itibariyle yaşanan askeri başarısızlıklar nedeniyle Batıdaki temsil dilinin öğrenilmesi ve uygulanması için çabalandığı görülmektedir. 1895 yılında haritacılık resmi bir hüviyet kazanmış ve askeri kurumlarda (Erkan-ı Harbiye Umumiye) bu konuyla ilgili çalışmalar yapan şubeler açılmıştır. 1909 yılında harita okulu (Harita Tersimi Mektebi) kurulmuştur. Cumhuriyet

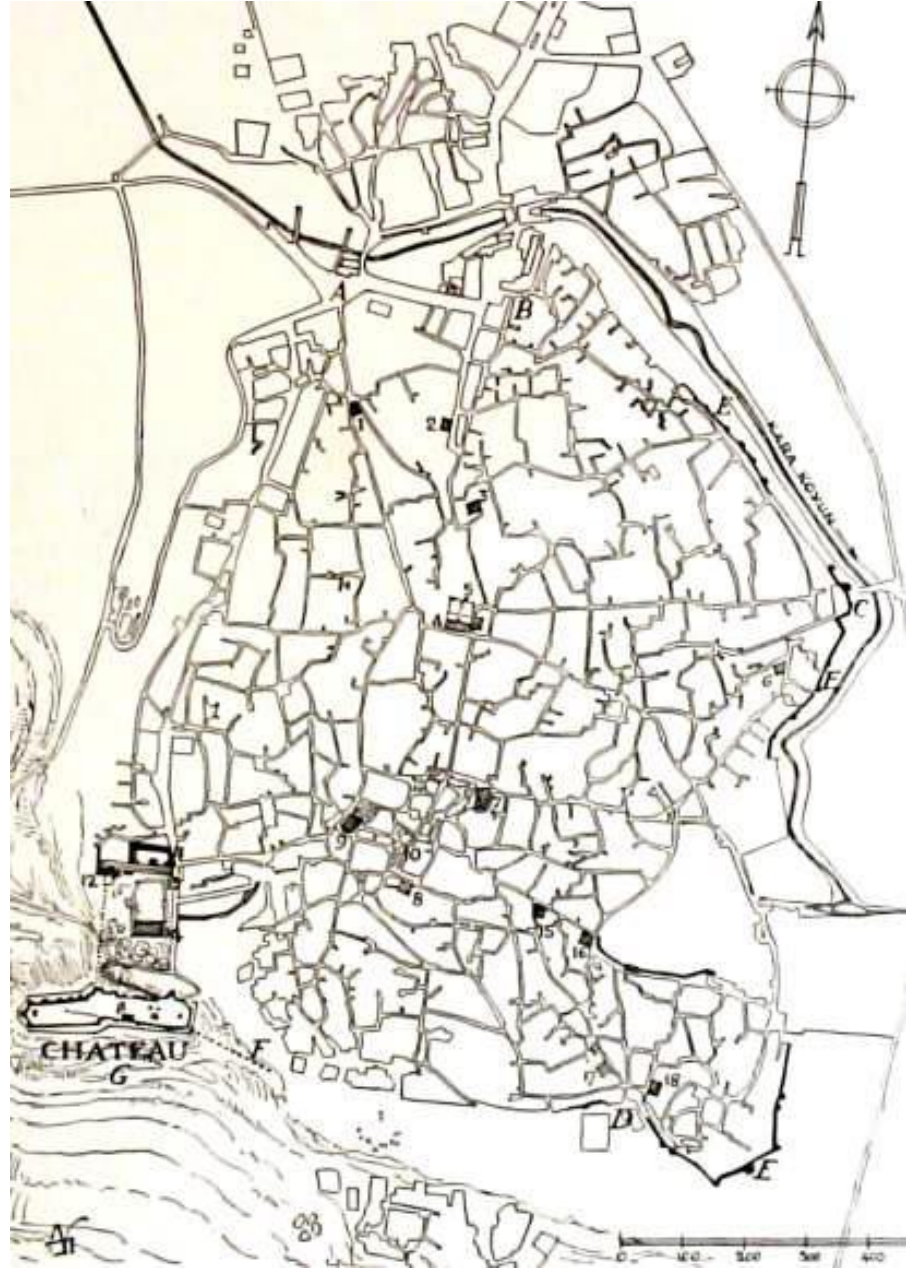
¹⁸⁷ SALT. (tarihsiz). Salt Araştırma Koleksiyonları.
<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/111039>. Erişim Tarihi:10.09.2020.

Dönemi’nde modern haritalama dili, askerî alanla kalmayıp iklim, coğrafya, jeoloji ve kent planlaması gibi konularda hızla yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁸

Yukarıda görsellerle örneklendirilen haritalama dili ile bu dilin kendi içinde değişimler göstererek dönüştüğü görülmektedir. Kent temsili üretimlerinin modernleşme süreciyle birlikte farklı bir ivme kazandığı söylenebilir. Yaşanan süreç için “toplum zaten bir ölçüde değişedururken anî ve hızlı bir değişime girilmesi söz konusudur.”¹⁸⁹ denilebilir.

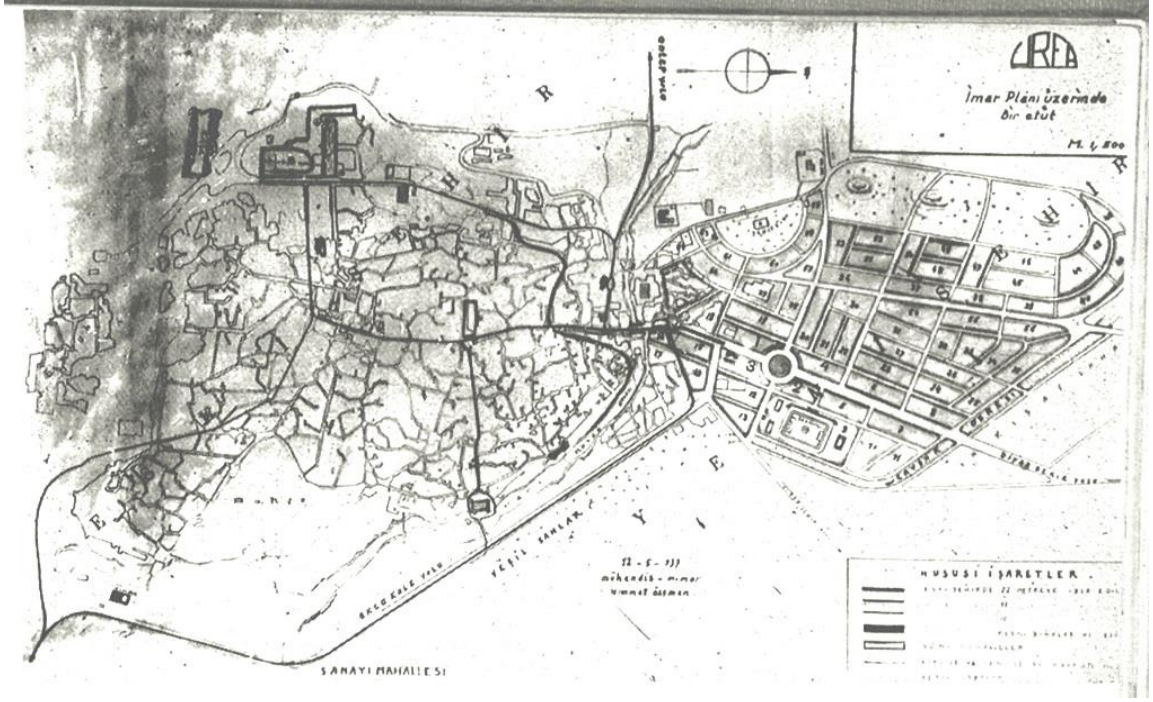
20. yüzyıl başlarında çizilen Urfa Kent Planı’nda ise misyoner okulları, gayrimüslimlere ait dükkânlar, evler, ayakta olan ve yıkıntı hâlinde olan kiliseler, inançlara göre ayrıştırılmış mahalle sınırları ön plandadır. Erken Cumhuriyet Dönemi’ne bakıldığında temsil üretme dilinin batılı bakışın hâkimiyetiyle devam ettiği görülür. Bu etkileşim sürecini daha iyi örneklemek için mimar, gezgin, arkeolog ve ressam olan Albert Gabriel’in 1932 yılında çizdiği Urfa’nın sur içi bölgesini gösteren haritasıyla, mühendis Himmet Ölçmen’in 1937 yılında çizdiği imar planı önerisini birlikte incelemek yerinde olacaktır.

¹⁸⁸ Derya Geçili, “Osmanlı Devleti’nde Harita Çizimi Mektebi”, *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2020, , s.178.

Şekil 6: Albert Gabriel'in 1932 yılında çizdiği Urfa'nın sur içi mahallelerini gösteren Şehir planı.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Albert Gabriel, *Voyages archéologiques dans la Turquie orientale*, Paris, 1940. Aktaran: Cihat Kürçüoğlu, "Türk Sanat Tarihi Araştırmalarının Babası", *Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi*, Sayı 14, Eylül, 2012, s. 16.

Şekil 7: Urfa İmar Planı Üzerinde Bir Etüt.¹⁹¹

Belediye mühendisi Himmet Ölçmen tarafından 1937 yılında çizilen bu plan, Urfa'nın Cumhuriyet döneminde çizilen ilk imar planı önerisidir. Albert Gabriel'in çizdiği kent planı ile Himmet Ölçmen'in kent planı etüdü neredeyse aynıdır. Kurumsallaşan ve kent mekânıyla ilgili karar verici pozisyonuna geçen modern kurumlar (Belediye Teşkilatı, Koruma Kurulu, Valilik) ithal ettiği dille geliştirdiği ve yürürlüğe koyduğu temsillerle, kent mekânının hangi alanlarının korunacağı, hangi alanlarının yapılaşmaya açılacağı, yeni yol akslarıyla hangi alanların değerlendirileceğine karar verir ve uygular hâle gelmiştir. Kent mekânının arsa spekülasyonlarına, tüketim ilişkilerine katılımının modern yöntemi olarak kullanılan temsiller, arkasındaki iktidar yapılarınca düzenlenmektedir.

¹⁹¹ Mimar Himmet Ölçmen tarafından hazırlanan Şanlıurfa Kent Planı, 1937, Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

Şekil 8: 1970’ler Urfa Kent Planı.¹⁹²

Erkin, çeşitli denetim yollarıyla güçlendiği, güçlendikçe üretilen temsiller yoluyla hayata daha çok nüfuz eder hâle geldiği ve kent mekânının niteliğini dönüştürdüğü söylenebilir. Örneğin 1970’li yıllarda yapılan planlamada Haleplibahçe Bölgesi’nin fuar alanı olarak düzenlendiği görülür. Sanayi yapılarının nerede olacağı, konutların kaç katlı olacağı, ticarî alanların içeriği, sağlık, eğitim, idarî yapıların yeri, askerî alanların konumu ve kamusal alan düzenlemelerinin niteliği gibi müdahalelerle erk, gündelik hayata da nüfuz eden bir yapıya bürünmektedir. Sistem gerekli olan, gerekli gördüğü, icat ettiği

¹⁹² Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.

mekânsal uzanımları kente işleyerek bir yandan gücünü pekiştirirken diğer yandan da kenti bir metaya dönüştürmekte, sermaye ilişkilerine açmakta ve toplumsal sınıfları tekrardan üretmektedir. Çevre köyler kent tarafından yutulmakta, tarlalar arsaya dönüşmekte, yapı üretiminin kent ekonomisindeki payı genişlemektedir. Bu hâliyle kent temsilleri üretildikleri erken dönem örneklerinden kopmaktadırlar. Geçmişteki temsiller, farklı bakışlarla mevcut durumu çarpıtırken ya da belgelerken, modern temsiller, iktidar yapılarının söylemlerini pekiştiren ve bu söylemleri fiziki dünyaya çeken bir hüviyete bürünmüştür.

Temsil üretiminin bir başka ve günümüzde oldukça etkili olan alanlarından biri de gravürler ve sonraki dönemlerde gravürün yerini alacak olan resimlerdir. Çalışmanın sonraki bölümünde gravürlerin bu temsili üreten kişinin mevcut arka planına göre nasıl bir belgeleme ve aynı zamanda çarpıtma aracı olarak kullanılabileceğine dikkat çekilmiştir.

3.2.2.2. Gravürler

Bu kısımda, 18, 19 ve 20. yüzyıllarda yapılmış Urfa kenti gravürlerinden bazı örnekler incelenerek kentin imgesel ve fiziksel temsillerinin yapısı yorumlanmıştır. Seyyahlar kentin kültürel kodlarını sembollerle anlatmışlardır ve bu temsiller kuşkusuz haritalarda olduğu gibi kişisel birikim, amaç ve niyetlerle şekillenmiştir. Bakan öznenin kenti anlamlandırma biçimi, gravürlerde nelere yer verip neleri dışarıda bıraktığı, bu temsillerin ortaya konulmasında gerçeğin tahrif edilmesi olasılığını da her zaman barındırır. Yine de bu gravürler kentin anıtsal yapılarını, simgelerini, gündelik yaşamını ve toplumsal yaşamını anlatan ipuçları vermektedir. Oryantalist bir bakışla üretilmiş olsun ya da olmasın, söz konusu mekân temsilleri kent tarihi açısından incelenmeye değer olduğu gibi, üretildiği andan itibaren dolaşıma çıkarak birçok defa Urfa'nın, Urfa dolayısıyla da doğunun dünyanın farklı yerlerinde yeniden üretilmesinde rol oynaması nedeniyle önemli görülmektedir.

Örneğin 1827 yılında kente gelen James Silk Buckingham'ın çizdiği gravürdeki yapılar ve yapıları çevreleyen coğrafi özellikler, Urfa'daki yapılaşma ve fiziksel çevre ile derin farklılıklar içerir. Urfa'da olmayan kubbe tipleri büyük ihtimalle gezginin daha sonradan gitmiş olduğu Hindistan ya da İran gezileriyle ilişkili olarak üretilmiş olabilir. Görünen yüksekliklerde minareler ya da çan kuleleri, konutlardaki kat adedi ve cephe süslemeleri kentin tarihi alanlarında var olan özellikler değildir.

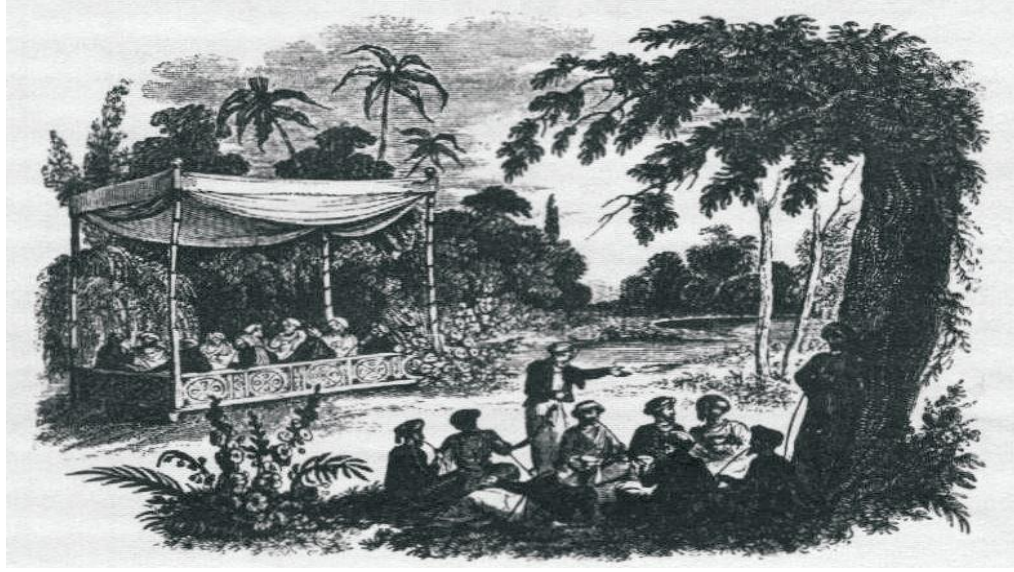

Resim 16: Buckingham'ın kurguladığı Urfa¹⁹³

Kompozisyonun sol köşesindeki çadır ve çadırın altında güneşten korunan insanlar kentin ikliminin akılda kalan özelliklerini betimler niteliktedir. Birçok yönden muhayyile yoluyla üretildiği belli olan temsil, Urfa'dan ziyade, genişletilmiş ve parçalar birleştirilerek oluşturulmuş bir Doğu tasviri gibi okunabilir. Ancak her hâlükârda genel bir bakışla sıcak iklimli, inançların kent mekânında yoğun hissedilir olduğu bir tasvir olarak ortaya çıkmaktadır.

¹⁹³ James S. Buckingham, *Travels In Mesopotamia* (Vol. 1). H. Colburn. 1827, s. 84.

J. S. Buckingham, başka bir çizimde ise kentin dışına kaçmış kentlilerin eğlencelerinden bir kesit sunmaktadır. Gölgeliklerde oturup nargile içen doğulular anlatımı oryantalist üslupta sıkça tekrarlanmaktadır.

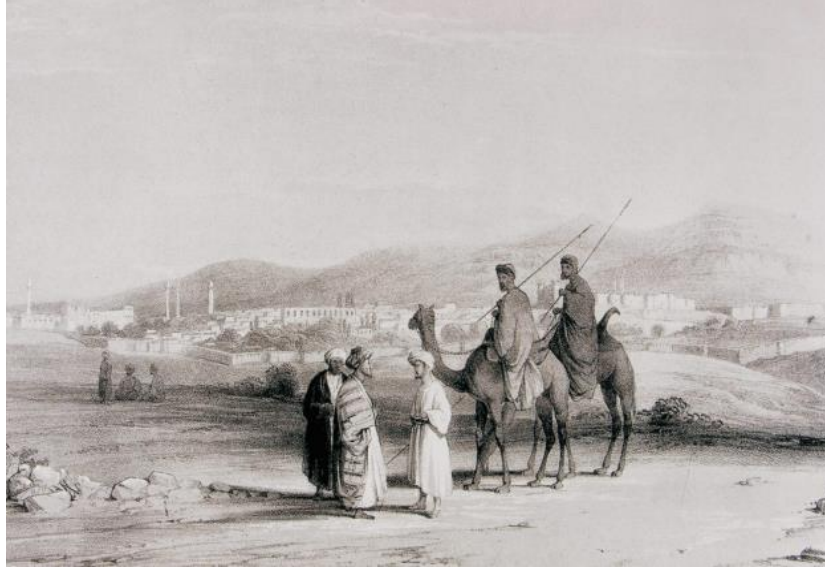

Resim 17: Urfa Bahçelerinde Eğlenen Urfalılar¹⁹⁴

F.R. Chesney¹⁹⁵, 1835 yılında Osmanlıların Rakka Valisi Rıdvan Ahmet Paşa tarafından görevlendirilerek kentin gravürlerini çizmiştir. Resim-21'deki kompozisyonda insanlar ön plana alınmış, arka planda ise kentin genel görünümü, kentin güneybatısından bakılarak çizilmiştir. Bu bölge Haleplibahçe'ye denk gelmektedir. Resim-22'de ise kentin en önemli sembolik mekânı olan Halil'ür Rahman Gölü (Balıklıgöl) ve Rıdvaniye Camisi gösterilmektedir.

¹⁹⁴ Buckingham, *Travels in mesopotamia*, s. 85.

¹⁹⁵ Rawdon, F. Chesney, *The Expedition for the Survey of the Rivers Euphrates and Tigris: Carried on by Order of the British Government in the Years 1835, 1836 and 1837; Preceded by Geographical and Historical Notices of the Regions Situated Between the Rivers Nile and Indus* Vol. 2, Greenwood Press. 1850, s.76.

Resim 18: Haleplibahçe'den Urfa Kalesi'ne Bakış¹⁹⁶

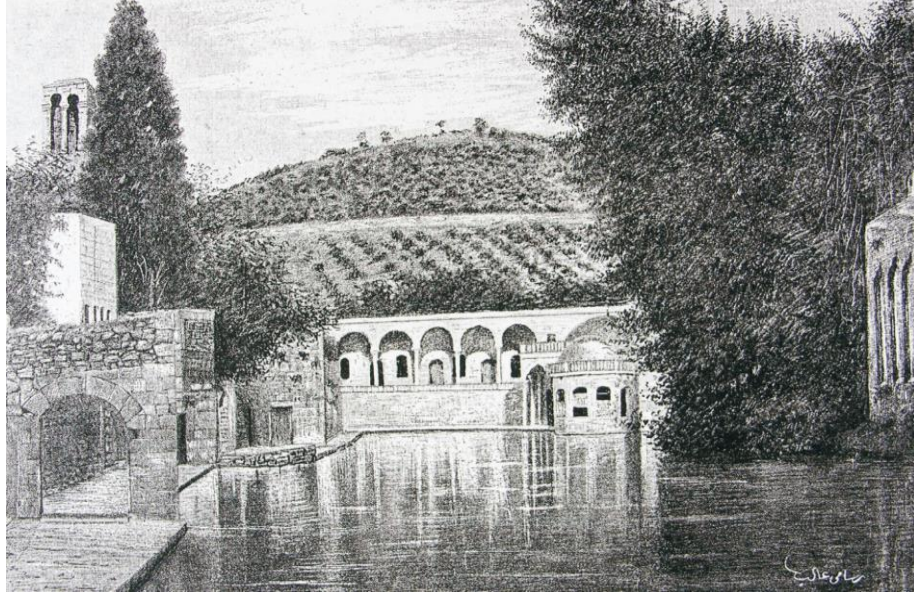

Resim 19: Balıklıgöl ve Rıdvaniye Camisi.¹⁹⁷

¹⁹⁶Chesney, *The Expedition for the Survey of the Rivers Euphrates and Tigris: Carried on by Order of the British Government in the Years 1835, 1836 and 1837; Preceded by Geographical and Historical Notices of the Regions Situated Between the Rivers Nile and Indus*, s.77.

¹⁹⁷Chesney, *The Expedition for the Survey of the Rivers Euphrates and Tigris: Carried on by Order of the British Government in the Years 1835, 1836 and 1837; Preceded by Geographical and Historical Notices of the Regions Situated Between the Rivers Nile and Indus*, s.78.

Balıkligöl ve çevresi gerek efsanelere konu olan özellikleri ve gerekse kent merkezindeki yegâne su kaynağı olmasıyla seyyahların yazdığı metinlerde, çizilen harita ve gravürlerde önemli bir temsil mekânıdır.

Resim 20: Halil'ür Rahman Gölü.¹⁹⁸

Ressam Galib imzasıyla çizilmiş gravürde bu defa başka bir bakışla yine Balıklıgöl gösterilmektedir. Çizimde ortada, solda ve kısmen sağda görünen yapılar ise medreselerdir. Medreselerin aralarında türbeler ve mezarlıklar vardır.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Ressam Galib, Servet-i Fünun Mecmuası, 1892, Aktaran: Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi

¹⁹⁹ Cihat Kürkçüoğlu, *Urfa, Fotoğraflarla Evvel Zaman İçinde*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Ankara 2011, s. 46.

Resim 21: Surp Astvatzadzin (Gregoryan) Katedrali, Yeni Mahalle ve Urfa Kalesi²⁰⁰

İncelenen gravürlerde kompozisyon, sanatçının öznel anlatımı, üslup ve anlatım dili kenti okumada farklı odaklara ve anlam kalıplarına götürebilmektedir. O dönemde Urfa'nın çok kültürlü ve çok dinli bir yapıya sahip olması, gravürleri çizen sanatçıya, ortaya koymak istediği temsili özgürce seçebilmesi imkânını vermiştir. Balıklıgöl ve Urfa Kalesi genellikle merkeze alınsa da bakanın durduğu “yer”²⁰¹e göre farklı şehir temsilleri oluşturulmuştur. Ancak yine de inançlar vasıtasıyla Hz. İbrahim ile ilişkilendirilen Halil'ür Rahman Gölü üretilen temsillerde merkez noktası olarak görülmektedir.

²⁰⁰ Rendel Harris Arşivi, Yanan Katedral ve Antik Şehir Çizimi.

²⁰¹ Burada “yer” derken hem çizerlerin kenti anlatmak açısından uygun buldukları yerden hem de kültürel bakışlarından bahsedilmektedir.

3.2.2.3. Kent Resimleri Yoluyla Mekân Üretimi

İstanbul’da 1882 yılında kurulan Sanayi-i Nefise mektebinin etkileriyle kurumsallaşan sanat eğitimi, Cumhuriyet’in ilanından sonra merkezden periferiye yayılmış ve modernleşme sürecinde önemli bir yer tutmuştur. Halkevleri ile birçok ilde sanatın çeşitli dallarında eğitimler verilmiş ve sanatsal etkinlikler düzenlenmiştir. Toplumsal hayata yerleştirilmeye çalışılan yeni yaşam tarzı, 23 Şubat 1934 tarihinde Şanlıurfa’da kurulan Halkevi ile ivme kazanmıştır. Ulusal kimlik inşası hareketiyle de ilişkili müfredat ve eğitimlerle, açılan sergilerle kentte görünürlük kazanan kurumsal sanat hayatı, Halkevlerinin kapandığı tarih olan 1954 yılında kesintiye uğramıştır.

28.07.1938 tarihinde yayımlanan Ulus Gazetesi’nde “Sanat Hayatımız İçin Müspet Kararlar Alındı.” başlıklı haberde “Yurdu Gezen Ressamlar” olarak adlandırılan bir etkinliğin detayları verilmektedir:

“...yurdun güzelliklerini yerinde tespit ettirmek ve sanatkarlarımızın memleket mevzuları üzerinde çalışmalarını kolaylaştırmak maksadı ile bu sene bir yurt içinde sanat tetkik seyahati tertiplenmiştir”²⁰²

Etkinliğe katılan ve Urfa’ya gelen Ressam Nusret Karaca, kente dair çalışmalarını 1942’de düzenlenen IV. Yurt Gezileri Sergisi’nde sunmuştur. Bu sergide kent imgesi olarak geleneksel kıyafetli bir kadın tercih edilmiştir. Bu tercih, ilerleyen dönemlerde de doğulu kadın temsili olarak diğer sanat yapıtlarında da sıkça yinelenmiştir.

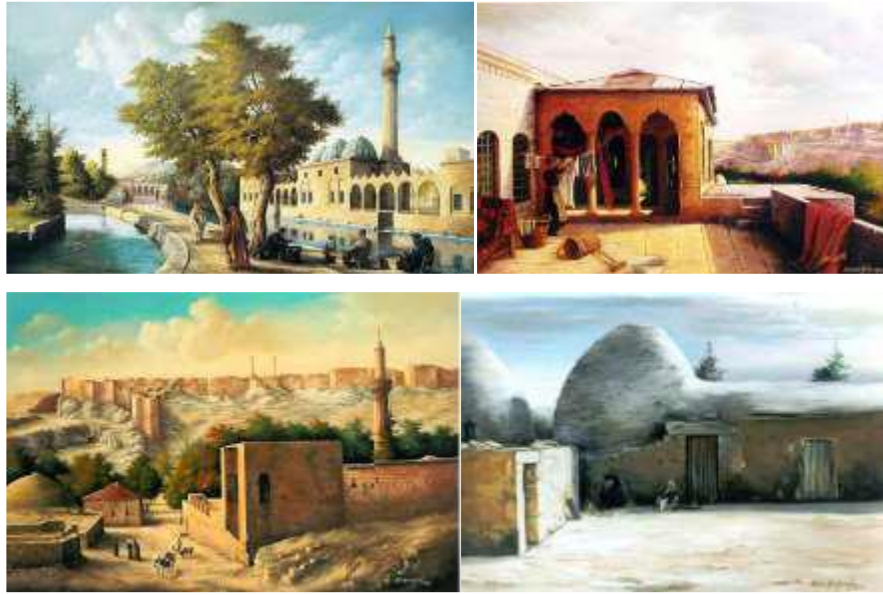
²⁰² Sait Toprak, “Urfa’da Mahallî Ressamlık Geleneğinin Biçimlenmesi ve Temsilcileri”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2019, Sonbahar, Ek Sayı 2, s. 185-205.

Resim 22: Nusret Karaca, Yeni Gelin, 1941.

1960'lı yıllardan itibaren büyük kentlere verilen göçle birlikte kentten ayrılan Urfalıların, Urfa temalı resimleri talep ettikleri, bu nedenle profesyonel ressamların yanı sıra kentin çeşitli mekânlarını resmeden amatör ressamların ve tabelacıların sayılarının arttığı ve bu resimleri bolca ürettikleri söylenebilir. “Dörtlü resim” adı verilen Harran, Balıklıgöl, Urfa Kalesi ve Ulu Cami’nin resimleri hem Urfa kent merkezinde hem de büyük kentlerdeki Urfalıların ev ve işyerlerinde kendilerine yer bulmuştur. İçsel

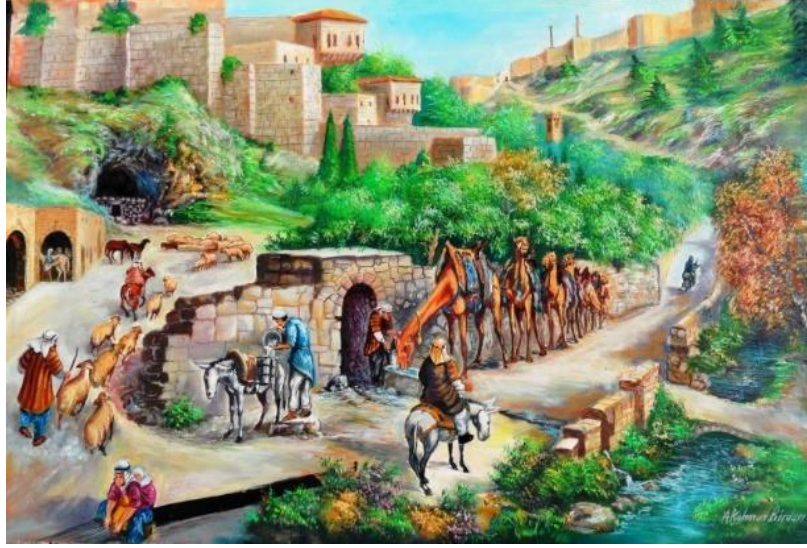
dürtüleriyle resim yapan naif ressamalar ve teknik eğitim almış mahallî ressamaların gerçekleştirdikleri üretimlerin toplumsal gereksinim ve isteklere göre dönüştüğü görülmektedir. Örneğin ilk amatör resimlerde önemli görülen manzara ya da yapı, kendi zaman aralığında resmedilirken, sonraki dönemlerde çok daha eski fotoğraflar ve gravürlerden esinlenen ve kadim şehir söylemine yaslanan bir anlatımın tercih edilmesi, üzerinde düşünmeye değer bir olgudur.

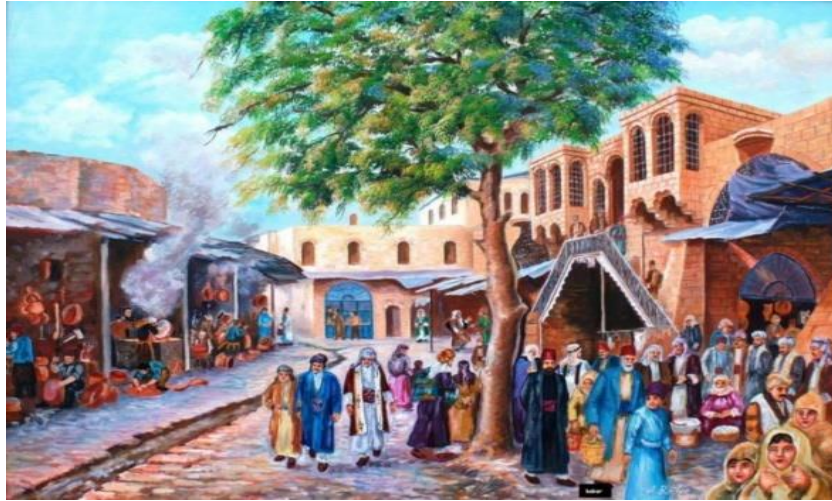
Resim 23: Balıklıgöl, Akçarlar Evi, Urfa Kalesi, Harran. Ressam: Nihat Kürkçüoğlu.

Mahallî ressamaların sanatlarını genellikle toplumun talep ve beğenilerine göre dönüştürdükleri varsayılırsa, modernleşme sürecinin dayattığı yenilik, ilerleme ve değişim baskısının ortaya çıkardığı zeminsiz kalma hissine karşı bir refleks olarak geçmişten imge devşirmek olağan bir tepki olarak görülebilir. Çünkü imge düzeyinde de olsa geçmişin temsilleri gündeliğe çekilmediği (duvara asılmadığı, ev ya da iş yerinde sergilenmediği) takdirde toplumda yabancılaşma hissi oluşacak ve modernleşen dünyaya uyum sağlamakta zorlanılacaktır.

Bir diğ er mahalli ressam olan Abdurrahman Birden'in ürettiği Urfa temsilleri mekân-zaman seçimi bağlamında, Nihat Kürkçüoğlu'nun üretimleriyle benzerlikler göstermektedir. Ancak resimlerinde görece daha çok fiğ r kullanan Birden'in ürettiği temsiller "geçmişteki gündelik hayat temsilleri" olarak incelenebilir.

Resim 24: Haleplibahçe ve Urfa Kalesi Yağlıboya tablo: Ressam Abdurrahman Birden.²⁰³

Resim 25: Urfa Kazancı Pazarı Yağlıboya tablo: Ressam Abdurrahman Birden.²⁰⁴

²⁰³ Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi, Sayı.15, Ocak, 2013, s. 28.

²⁰⁴  anlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi, Sayı.15, Ocak, 2013, s. 28.

Resim 26: Ulu Camii ve Yıldız Hamamı Yağlıboya tablo: Ressam Abdurrahman Birden.²⁰⁵

Haleplibahçe, Balıklıgöl ve tarihi çarşı bölgesine yerleştirdiği figürlere bakıldığında Birden'in büyük oranda geleneksel kıyafetli erkekleri seçtiği, çizdiği kadınları ise genellikle ya çocuklu ya da bir erkeğin himayesinde-arkasında resmettiği görülmektedir. Yerellik, gelenek ve tarihi kent mekânı temalı yaklaşımların hâkim olduğu bu yaygın anlatı diline bakıldığında, üretilen nostaljik tavrın bir yönüyle de erkek egemen toplumlara referans verdiği söylenebilir.

3.2.3.Kent Efsaneleri ve Mitler Yoluyla Mekân Üretimi

Mitler, bireyi ve toplumu dolayısıyla da mekânı etkisi altına alabilen, hayatın zorluklarına ve karşılaşılması olağan durumlara karşı geliştirilmiş sözlü ve uygulamalı bir aktarım olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte bazı mitler toplumlar tarafından muhafaza edilip ya da dönüştürülüp aktarılabilirken bazı mitler ise kullanışsız hale geldiği için rafa kaldırılıp bastırılabilir.²⁰⁶ Bu bağlamda hangi mitlerin kültürel iklimde hayatta kaldığı kadar hangilerinin unutulduğu ya da bastırıldığı da dispozitif olarak önem taşımaktadır. Her halükârda yeni dediğimiz şey, olumlama ya da yadsıma ile de olsa en az iki eskinin bir araya getirilmesi ile oluşmaktadır.²⁰⁷

²⁰⁵ Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi, Sayı.15, Ocak, 2013, s. 21.

²⁰⁶ Karl Abraham, *Rüyalar ve Mitler*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2017, s.50.

²⁰⁷ Serdar Toka, "Üç Figür Diyalektiği", *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1, (12), 2013, s. 158.

İktidar açısından yeni mitleri üretmek, eski mitleri yorumlayıp dolaşımda tutmak nasıl bir güce referans veriyorsa, bazı mitleri bastırmak için de benzer şekilde güç kullanımı gerekmektedir. Bu noktada bastırılanın geri dönme ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte kent kültürüne ve mekanına dair mit üretimleri, görünüşleri modern ya da postmodern olsa da kent mekanındaki ayrışmalara bakıldığında, kapitalizmin kullandığı bir araç olarak yorumlanabilir. Örneğin Castells, kent bilimi ya da kent sosyolojisi yapılırken, kentin kültürünün özgül kavramsal nesneler olarak üretilmesini, ideolojik bir durum olarak tanımlar. Castells bu tarz kavramsallaştırmaları liberal kapitalizmle ilişkilendirir ve modernite miti olarak nitelendirir.²⁰⁸ Bu mitler Lefebvre'e göre mekân temsili olmakla birlikte, kentteki kültür üretimleri bağlamında birçok farklı alana yayılmış şekilde bu mitlere maruz kalınmaktadır. Buradan hareketle Castells'a göre kentin yorumlamasını eksik bırakacak ancak göz ardı edilemeyecek bu mitlerin tarihsel süreçte nasıl ve ne amaçla üretildiği incelenmiştir.

Efsaneler ve mitlerin insan yaşamını anlamlandırma, kolaylaştırma ve katlanılır kılma adına işlevsel özelliklerinin olduğu çeşitli kuramlarla ifade edilmiştir.²⁰⁹ Aynı anlam arayışı kent mekânına yönelik olarak da çalışmaktadır. Mekânsal niteliklerden türetilen mitler olabileceği gibi, mitlerin tatbik alanı ya da uzamı olarak üretilen mekanlar da bulunmaktadır. Örneğin kurak ve yağışsız bir iklime sahip olan Şanlıurfa Kenti'nin bir yandan da oldukça verimli tarım alanlarına sahip olması su kaynaklarını hayatî bir konumda olduğunu göstermektedir. Tarihsel süreçte birbirinin üzerine inşa edilen mitik anlatılarda su ögesi sıkça tekrarlanmaktadır.²¹⁰ Ancak çalışmanın bu bölümünde üzerinde durduğum konu mitlerle ilgili bir köken araştırması yapmak değil, mitlerin zamansal ve mekânsal açılımlarının, modern ve postmodern süreçte nasıl ortaya konulduğuyla ilgilidir. Mit araştırmalarının geniş içeriğine karşın modernleşme süreci ve postmodern durum, mitlerin barındırdığı belli başlı özelliklerle yeniden üretilmiştir. Mitlerle ilişkili ritüelistik

²⁰⁸ Manuel Castells, *The Urban Question*, London: Edward Arnold, 1979. s. 10, 75, 115, 121.

²⁰⁹ Claude L. Strauss, *Mit ve Anlam*, İthaki Yayınları, 2013, İstanbul, 1978, s. 51.

²¹⁰ Şinasi Gündüz, *Anadolu'da Paganizm/Antik Dönemde Harran ve Urfa*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005, s.71.

zamanın yeni paradigmlarla nasıl örgütlendiği, tıpkı bu ritüellerde olduğu gibi tekrar ve yinelemelerle nasıl pekiştirildiği ortaya konulmuştur. İktidar yapıları, tıpkı eski mitlerde olduğu gibi modern ve postmodern mitlerde de mekânın araçsallaştırma yoluyla; temsil üretme ya da var olan temsiller üzerinde egemenlik kurma şeklinde tezahür eden bir eylem döngüsüyle hareket etmektedir. Balıklıgöl ve Haleplibahçe bu bağlamda incelenmiş ve elde edilen bulgular Benjamin'in tarihsel araştırma yöntemiyle ele alınmıştır. Barthes'a göre kurgulanan temsiller, gösterilenler, aslında yan anlamların²¹¹ gösterenleridir ve yan anlamlar mitler ile eşitlenmiştir.²¹² Bu bağlamda modern ve postmodern olarak dönemselleştirdiğim mitlerin, yeni bir ulus inşası süreciyle başlayarak, ardından neoliberal politikalarla çeşitlenerek ve tüketim ve sermaye ilişkilerini barındırarak, son yirmi yıllık süreçte ise muhafazakarlık söylemlerinin dozunu arttırarak söylemlerini meşrulaştırdıkları öne sürülmüştür.

3.2.3.1. Kentteki Modern Temsillerin Yorumu

Doğudaki modernleşme süreci bir yönüyle eski düzenin mit ve hurafelerinden arındırma projesi olarak ele alınsa bile mitlerin ortadan kalkmadığı yalnızca şekil değiştirdiği iddia edilebilir. İşaret edilen toplumsal ve mekânsal değişimlerin izleri, döneme ait fotoğraflar, filmler, edebi eserler ve mimari yapılar ile -her birinin niyetli bir temsil ve kurgu olabileceği de akılda tutularak- yorumlanabilir. Ayrıca temsilleri üreten ve bu temsiller üzerinden dönüşen iktidar yapıları, mit kavramıyla yorumlanabilir.

Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet dönemlerinde erk tarafından uygulamaya konulan mitlerin niteliğini değiştirdiği ve toplumun eski dünyayla olan bağıını koparmaya çalıştığı söylenebilir. Sürekli olarak ilerlemeye ve yeniliğe referans veren bir propaganda kendini göstermektedir. Yeni paradigma, bir yönüyle eski mitler ile benzerlikler (kahramanlıklar, kahramanlar, büyük savaşlar, bolluk, bereket) göstermektedir. Tanrı için

²¹¹ “Yan anlam” bir adım ileri götürülerek Foucault'un dispozitif kavramıyla ve “gösterilenin aslında gizlemek için gösterilmesi” anlamında ve bir adım daha ileri götürülerek Bülent Diken'in aktardığı şekliyle “gösterilenin her tarafı kaplayarak ve pornografikleşerek gösterdiğini yok etmesi” anlamında da ele alınmıştır.

²¹² Roland Barthes, *Çağdaş Söylenler*, Metis Yayınları, Ankara, 2003, s.73.

fedakârlık yapma teması yerini devlet için fedakârlık yapmaya, öte dünya ile ilgili temalar yerini bu dünyaya bırakmıştır.

Ölümün yerini yaşam, yaşamsal faaliyetler²¹³, ruhun yerini ise beden ve beden in yüceltilmesi almıştır. Modern bireyin inşası hem çeşitli argümanlarla zihinsel olarak hem de yinelenen ritüellerle bedensel olarak kurgulanarak yaşamın içine çekilmektedir. Dayatılan bu yeni yaşam tarzı vatandaşlara ağır yükler yüklemektedir.

Resim 27: 11 Nisan Kurtuluş Töreninden Urfalı Pehlivan, 1920'ler.²¹⁴

²¹³ Michel Foucault'ya göre, modernizm süreci, yaşamı yönetmeyi ve olumlamayı seçen yeni bir iktidar biçimi oluşmuştur. İnsan bedeninin gücünü, yeteneklerini ve becerilerini artırmayı hedeflediği, insanı biyolojik düzeyde ele aldığı için Foucault bu iktidar biçimini biyoiktidar olarak adlandırmıştır ve biyoiktidarın hedefi insanın politik yaşamı değil, çıplak hayatıdır (zoe). Bu iktidar yapısında, insan, siyasetin öznesi değil, nesnesi olarak kurgulanmaktadır. Buna neden olan süreçlerin en önemlisi belki de kapitalizmin ortaya çıkması olarak ele alınabilir. Çünkü kapitalizmin gelişmesiyle, insan da siyasal iktidar için değerli bir kaynak haline gelmiştir. "Biyoiktidar iki düzlemde işler: Bir yandan, bir makine olarak ele alınan bireysel bedenin "terbiyesi, yeteneklerinin artırılması, güçlerinin ortaya çıkarılması, yararlılığıyla itaatkârlığının koşut gelişmesi, etkili ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleşmesi" amaçlanır (...). Öte yandan, biyoiktidar insanın biyolojik niteliklerinin de denetlenmesini amaçlar. Bir canlı türü olarak insanın, yönetimi altında olan tüm insanların bedenini siyasal stratejilerine dâhil eder ve bu çerçevede doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi gibi koşulları düzenlemeyi hedefler."

Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 102-104.

²¹⁴ Cihat Kürkçüoğlu Arşivi.

Eski dünyanın zaman kavrayışı da yeniden yorumlanmalıdır. Mitlerin yerdeki ve gökteki döngüsel ritüelistik zamanı (mevsim geçişleri, ekim ve hasat zamanları, gezegenler ve yıldız takımlarının hareketleri, ekinokslar), doğrusal ve mekanik zaman dilimleri şeklinde örgütlenmiştir.²¹⁵ Günlük ve haftalık zaman mesai saatleri ve günleriyle, yıllık zaman ise çeşitli ulusal bayramlar, anma, kurtuluş törenleriyle yeniden düzenlenmiştir. Mitlerin uzanımı olan ritüellerin tekrarlanması gerekmektedir. Kendi ritüellerini icat eden süreç, halkın geniş katılımıyla, geniş meydanlarda müsamere ve geçit merasimleri gerçekleştirilmektedir.

Resim 28: Kurtuluş Töreni, (1942).²¹⁶

Ritüellerin gerçekleştirilebilmek için mekânsal bir uzanıma ihtiyacı vardır. Eskiye reddeden ve yerine modern olanı koyan düşünce kalıbının mekânsal tezahürünü, hem kentin yeni kısımlarına yaptığı anıtsal yapılarla hem de Balıklıgöl ve Haleplibahçe bölgesinde anıt yapmadan işlev değiştirme yoluyla uyguladığı görülür. Bugün halkın kutsiyet atfettiği bu alanların 1940'lı yıllarda gazino olarak kullanıldığı bilinmektedir. Keza Haleplibahçe'de, günümüzdeki muhafazakâr kent söylemi için sıra dışı sayılabilecek etkinliklerin yapıldığı da aktarılmaktadır. Geçmişte de kentte eğlence

²¹⁵ Henri Lefebvre, *Ritimanaliz, Mekân, Zaman ve Gündelik Hayat*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 99.

²¹⁶ Cihat Kürkcüoğlu Arşivi.

mekânlarının olduğu bilinmektedir. Ancak modernleşme süreciyle birlikte, erkin modernlikle ilişkilendirdiği yaşam tarzını kentin kutsiyet atfedilen alanına çektiği görülmektedir. Bu etkinlik bugün nadiren sözlü anlatılarda ve birkaç Urfa Türküsünde dikkatlice bakıldığında okunabilir.

“Kapıyı çalan kimdir?
Aç bakım gelen kimdir?
Yaram derine düştü,
Belki gelen hekimidir,
Oy desinler, desinler,
O dilleri yesinler,
Haleplibahçasında,
Nesime'm oynar desinler...”²¹⁷

1930’lu yıllarda Haleplibahçe’de müzisyenler akşam saatlerinde toplanıp şarkı söylemektedir. Bu sanatçılar içinde Nesime’nin güzelliği Urfalıların dilinden düşmemektedir. Ünlü sanatçı Mukim Tahir ve Nesime bu vesileyle tanışmıştır. Nesime’nin Halepli olduğu da söylense de aslen Mardinli olduğu da iddia edilmektedir. Nesime 20 yaşında bu eğlencelere giderek raks etmeye ve şarkılar söylemeye başlamıştır. Nesime bir süre sonra gençlerin tacizlerinden bunalarak muteber olarak bildiği Hacı Mustafa Kamiloğlu’na sığınmıştır. O süreçten sonra hizmetli olarak çalıştığı evde de kimi zaman şarkılar söylemeye devam eden Nesime, komşu evlerden yayılan dedikodular nedeniyle Hacı Mustafa Kamiloğlu’nun çevresinden bir gençle evlendirilir ve sonraki süreçte İstanbul’a taşınır. Mukim Tahir’in taş plaklarından günümüze ulaşan “Kapıyı Çalan Kimdir?” adlı Urfa Türküsü Nesime’nin üzerine yazılmıştır.²¹⁸

Ayrıca geçmişte Balıklıgöl’de de suda yüzen platformlarda şarkıcıların sahne aldığı ve kıyıda oturan izleyicilerin suda yüzen sahneyi iplerle kendilerine doğru çektiği bir gece hayatının oluşu,²¹⁹ bugün tahayyül edilen hâkim geçmiş anlayışıyla

²¹⁷ Nurer Ugurlu, *Folklor ve Etnografya- Aşk Türkülerimiz*, Örgün Yayınevi, Kültür Dizisi. Ankara, 2009. s.280.

²¹⁸ Aydın, Necati, Mehmet Sait Rızvanoğlu, Aydın Aslan. *Urfa türküleri ve öyküleri*. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2008. s. 27.

²¹⁹ Karaçizmeli, *Etnik Grupların Tüketim Alanında Konumlanma Mücadelelerinin Kadın Toplanmaları Üzerinden Analizi*, s.85.

örtüşmemektedir. Ancak modernleşme süreçleri büyük olasılıkla kentte daha öncesinde de gerçekleştirilen ancak belki de gizli tutulan aktiviteleri kent mekanının merkezine çekip görünür hale getirmektedir.

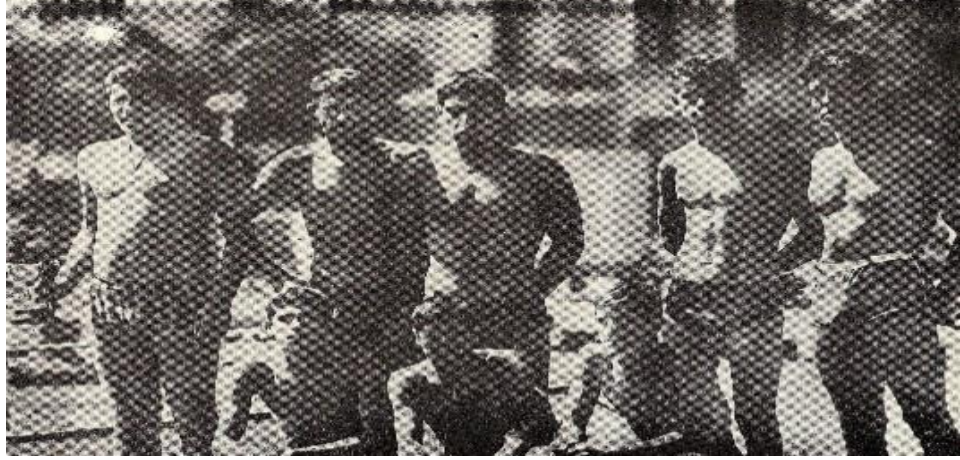
Modern söylem; çağdaş, çalışkan, idealist vatandaşlar üretmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda rekabet, takım çalışması ve uyum geliştirilmesi gereken pratiklerdir. Haleplibahçe’de Hıdır İlyas (Hıdrellez) Kilisesinin yerine yapılan Yakup Kalfa İlkokulu ve iç mahallelerde yapılan okullar ile eğitim sistemi düzenlenirken, futbol, yüzme ve benzeri sporlarla beden ve yaşamın olumlandığını söylemek mümkündür. Modern dünyada nitelikli işgücüne ihtiyaç vardır ve inşa edilen spor alanlarında zaman geçiren genç nüfus sonraki dönemlerde üretime katılmıştır. Haleplibahçe’de inşa edilen ve amatör takımların maçlarının oynandığı saha bu bağlamda değerlendirilebilir.

Resim 29: Şanlıurfaspor Futbol Takımı, 1950’ler.²²⁰

²²⁰ Cihat Kürkcüoğlu Arşivi.

Bununla birlikte “kutsal balıkların” yüzdüğü Balıklıgöl’de yüzme etkinlikleri yapılmış, sutopu takımı kurulmuş ve söz konusu sporların antrenman ve müsabakaları düzenlenmiştir.

Resim 30: 1965’te ulusal turnuvada kentin sutopu takımı Türkiye 3.’sü olmuştur.²²¹

Sonraki yıllarda rekabeti ve yarış halinde olma söylemini pekiştiren etkinlikler olan at yarışları ve teknolojinin gelişmesiyle motosiklet yarışları Haleplibahçe’deki boş alanlarda düzenlenmektedir.

Resim 31: Yarış ve Rekabet.²²²

²²¹ Cihat Kürkçüoğlu Arşivi

²²² Yasin Küçük Arşivi.

Resim 32: Lunapark, (1970'ler).²²³

Günümüzde at yarışları kent dışına yapılan bir hipodromla kurumsallaştırılmış ve kentin dışına alınmıştır. Eğlencenin ve boş zamanın metalaşmasına verilebilecek bir örnek de lunaparklardır. Haleplibahçe Mahallesi ile Balıklıgöl'ün kesiştiği noktada kurulan lunapark yine kent sakinlerinin belleğinde iz bırakan yer temsillerinden biridir.

Kendi içinde ritimlere sahip olan bu etkinlikler, yinelenen ritüeller olarak ele alınıp arkasındaki hâkim düşünce kalıplarının pekiştiricisi olarak düşünülebilir. Mekânsal pratikler hızlıca değişmiş ve bu değişimler yüzyıllardır sur içinde yaşamış bir toplum için sarsıcı krizlere neden olmuştur. Bu hız duygusu, güvenlik hissinin kaybolmasına ve yabancılaşmaya neden olmuştur. Ayrıca kentteki modernleşme sürecinin kurumsal olarak ve temsili şekilde gerçekleştiği ve zorunluluk halleri dışında tabanda ancak azınlık denebilecek bir sınıf tarafından desteklendiği söylenebilir. Kentteki muhafazakâr-modern, eski-yeni söylemleri ülkedeki siyasi iklimden de etkilenerek dalgalanmaktadır. Bu dalgalanmalar kentteki yerel basında da karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda erk ve yerel basın ilişkileriyle de gösterilebilecek kültür üretimleri, Demokrat Türkiye Gazetesi

²²³ Cihat Kürkcüoğlu Arşivi.

(Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi) örneği üzerinden tartışılabilir. 1959 yılında “Demokrat Türkiye” adıyla İsa Okutan tarafından yayın hayatına başlayan ve günümüzde internet gazetesi olarak yayınlarına devam eden “Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi” kent mekânı ve modern kültür inşası bağlamında incelenmiştir. 1960-1990 arası yayınlar her on yılda üç yıl seçilerek taranmıştır. Yıl seçimleri, Türkiye ve Şanlıurfa’daki önemli siyasi değişim dönemlerine denk gelecek şekilde yapılmıştır. Gazetede, 1961 anayasası, askeri darbeler, ekonomik krizler, çok partili döneme geçilmesiyle yaşanan gerilimler, kalkınma hamleleri, toprak reformu ve bunların kentte algılanış şekli görünmektedir.²²⁴ Gazetenin başlı başına bir “mekân temsili” olduğu elde tutarak, erkin düşünce kalıplarını doğrudan ya da kent mekânı üzerinden aktardığı haberler mercek altına alınmıştır. Örneğin 4 Şubat 1960 tarihli başyazıda (60 darbesi öncesi) “Devlet Otoritesi” başlığıyla ideal vatandaşlığın tanımları yapılmakta ve halkın kalkınma süreçlerine katılımı salık verilmektedir:

“...Gerek millet selâmeti ve gerekse (Devlet Otoritesi) yönünden elbirliği ile süfli menfaatlerini her şeyin üstünde tutan ahlaken tereddiye uğramış kimselerle mücadeleyi milli ve insani bir vazife sayalım. Sana dokunmuyor gibi görünen bu yılanlar, aslında topyekûn milletini ayakta tutan değerleri durmadan kemirmekte devletin hükümranlığını ve bunun tabîî neticesi olan (Devlet Otoritesini) sabote etmektedirler...İdeal memur, ideal esnaf, ideal siyasetçi hülâsa ideal vatandaş olmaya gayret edelim. Bir milletin kalkınması ve (Devlet Otoritesi) ancak bu ruhla kabildir...”²²⁵

²²⁴ Ebru Okutan Akalın, *İktidar ve yerel basın ilişkileri: 27 Mayıs Döneminde "Demokrat Türkiye gazetesi" (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi)*, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014. s. 122-125

²²⁵“Devlet Otoritesi”, (1960), Demokrat Türkiye Gazetesi (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi), Şubat 4. s.1.

Resim 24: "Kültür Davası" Başlıklı Haber.²²⁶

Modernleşme projesi bağlamında eğitim alanında yapılan yenilikler etkisini taşra kenti olan Şanlıurfa'da hissettirmekte, yerel gazete ise bu sürecin destekçisi olarak görünmektedir. 27 Mayıs 1960 yılındaki haberde halk, Urfa Ağız ile konuştuğu için eleştirilmektedir. Haberde ağırlıklı olarak, liseye atanmış bir edebiyat öğretmenin öğrencileri ve velilerle yaşadığı iletişim problemleri aktarılmaktadır.

Gazetede yayımlanan 25 Haziran 1963 tarihli köşe yazısında ise Belediye Reisi Reşit Akyüz kent mekânı ile ilgili yazısında Urfa'nın kültürel zenginliklerinden, tarihinden, İbrahim Peygamber'den bahsettikten sonra kente ilişkin planlarını şöyle aktarmaktadır:

"Urfa tarihi hüviyetini muhafaza etmektedir. Şehrin büyük kısmı vaktiyle 48 mahalle teşkil eden asıl Urfa, bu tarihi hüviyeti içinde biraz da harap bir manzara gösteriyor. Umumiyetle bu bölgede

²²⁶ "Kültür Davası", (1960). Demokrat Türkiye Gazetesi (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi), Mayıs 27, s.2.

sık sık rastlanan dar sokaklı, şark tipi evli bir şehir. Bunun yanında yeni bir Urfa var. İntizamlı bir şehir halinde gelişen yeni Urfa... Esasen Anadolu şehirlerinin ekserisini, mevcut kuruluşlarını muhafaza etmek suretiyle onarmaya, modern bir veçhe vermeye imkân yoktur. Urfa için de aynı durum bahis mevzuudur. Eskiye ıslah için ne kadar emek verilse ne kadar para sarf edilse neticede yeni için sarf edilen gibi olmuyor. Urfa'da iş başında bulunan belediye de bu zihniyetle hareket etmekte, eskiye belediye hizmetlerini görerek muhafaza etmekte, fakat imar ve inkişafı yeni istikamete tevcih etmektedir. Bu sebeple Eski Urfa'nın yanında şimdi Diyarbakır Yolu istikametinde yeni, modern bir Urfa doğmaktadır. Eski Urfa ne kadar kasvetli ise yenisi o kadar ferah ve iç açıcıcıdır...”²²⁷

Eski ve yeni algısına örnek olabilecek bu yazının yayınlandığı tarihlerde, kentin eski mahallelerinde oturuyor olmak düşük bir statü olarak gösterilirken, kentin yeni ve modern apartmanları idealize edilmektedir. 70'li yıllarda gazetede yerel haberlerin görünürlüğü azalmıştır. Bu dönemde Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi daha çok ulusal haberlerin bulunduğu siyasi bir gazete hüviyetine bürünmüştür. Bununla birlikte gazetede; darbe, muhtıra, sıkı yönetim gibi çalkantılı süreçlerde uygulanan baskı ve sansürler nedeniyle spor ve sanat haberlerinin görünürlüğü artmaktadır.

²²⁷ Akyüz Reşit, (1963). “Urfa'da Şehir İşleri”, Demokrat Türkiye Gazetesi (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi), Haziran 25, s.2.

Resim 33: Urfaspor'un Transfer Taarruzu Başladı.1971.²²⁸

80'li yıllara gelindiğinde Şanlıurfa'da baro başkanlığı da yapmış Avukat Adil Rastgeldi; Şanlıurfa Hizmet Gazetesi'nde yayımlanan 9 Ocak 1986 tarihli yazısında batı-doğu tartışması yaptıktan sonra konuyu kentin problemlerine bağlamaktadır:

“Dejenere olmamış bir doğulu ahlaken üstün, topluma faydalı kişi mutlaka saygıya layıktır. Ancak ahlak erozyonu ile birlikte bir kültür noksanlığından dolayı çok zararlı bir kişidir toplum için. Ancak batının kültür seviyesi, toleransı, kendini yenileme gayreti mesafenin gerçek nedenidir. Batı toplumunda fert kendisini direk ve endirekt ilgilendiren konularda mücadeleci, hak arayıcı, bu uğurda, her türlü yönteme başvurarak önleyicidir. Hatta batılı, kendisini suretle ilgilendirmeyen bozukluklar, haksızlıklar karşısında dahi devrededir. Birçok örneklerini duymuş, belki de şahit olmuşuzdur. Şu Şanlıurfa'mızın caddesinden daracık sokağına kadar, her köşesinde trafik kanununa aykırı park etmeden tutunda, batının birçok ilçesinde dahi trafikten kaldırılmış at arabaları perensenk atmaktadır. Dolmuşlar insan istifidir, apartman önleri açık garajdır, okul kapılan taksi durağıdır. 2000 yılına hazırlanan GAP'ın milyonluk şehrinde, bir il trafik komisyonu vardır, bu komisyonun muhterem üyelerinden bir ricada bulunsak, şehir merkezindeki tüm izne tabi park yerleri ile, izinsiz park yeri olarak kullanılan mahalle tespit ettirip, birde trafik kanununun ilgili maddelerin çıkarttırıp, mahallinde bir inceleme yapsalar izinli izinsiz parkların, güzergahları kanuna uygunluğunu araştırsalar... şu şehri de modern görüntüye doğru yönlendirsel...”²²⁹

²²⁸ Ali Duygun, (1971), “Urfaspor'un Transfer Taarruzu Başladı”, Demokrat Türkiye Gazetesi (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi), Şubat 12, s.2.

²²⁹ Adil Rastgeldi, (1986), “Doğu-Batı Farkı”, Demokrat Türkiye Gazetesi (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi), Şubat 4, s.2.

Aslen kentle ilgili trafik sorunlarını anlattığı yazıya batıyı överek başlamaktadır. Gazetede ki köşe yazılarının birçoğunda söylenen sözün muteber olabilmesi için doğu-batı ayrımı yapıp “iyi doğulular da var ama batı medeniyeti...” minvalinde başlangıçlara ihtiyaç duyulmaktadır.

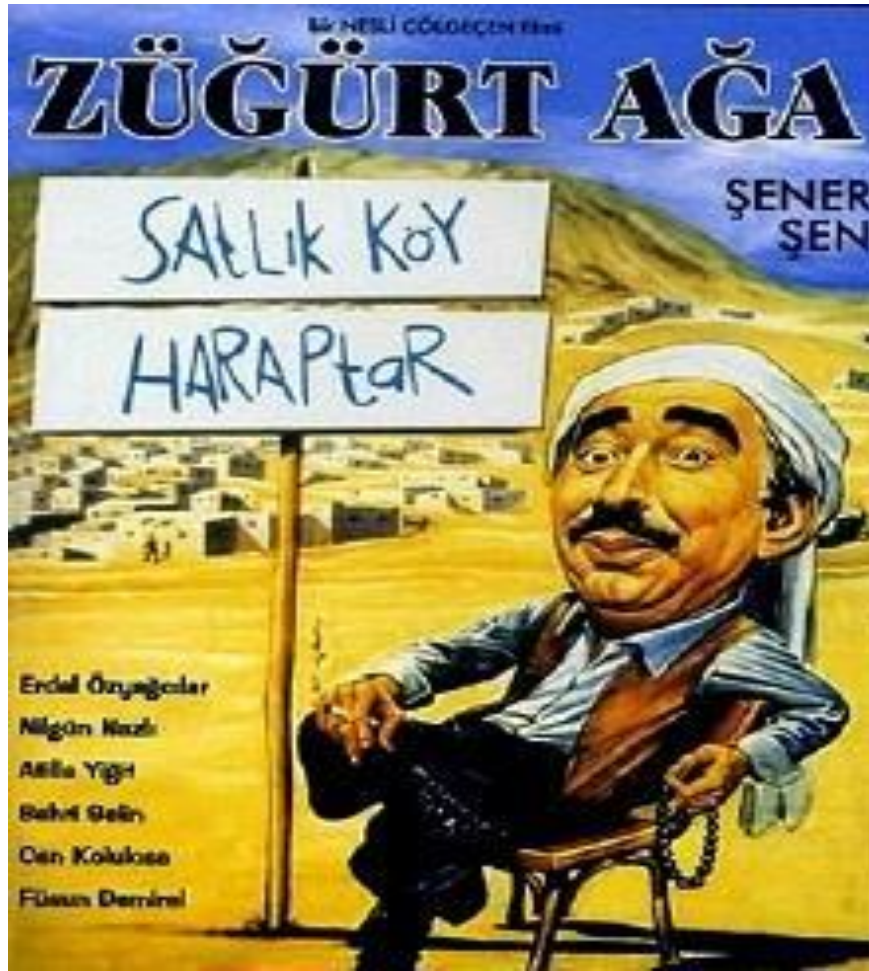
Gazetede doğrudan modernleşmeyi dayatan haberler olmakla birlikte, araya yerel figürler girdiğinde Urfa Tarihi ve Efsaneleri anlatımıyla girizgâh yapılarak “modern” tarif edilmektedir. Bu dolaylı söylem stratejisi, sürecin halk tarafından dirençle karşılandığının göstergesi olarak okunabilir. Bunun belki de en büyük nedeni Urfa’da, modernleşme sürecinin en önemli ayağı olan ekonomik örgütlenmenin başarısız olmasıdır. Örneğin yirminci yüzyılın başında da, 1980’li yıllarda da Şanlıurfa’daki tarlaların büyük bir bölümünde hâlen kuru tarım yapılmaktadır. Hızlı artan nüfus ve ekonominin aynı oranda büyümemesi nedeniyle kent, büyük şehirlere ve Almanya’ya “niteliksiz işçi” olarak ciddi oranda göç vermiştir. Modernite mekânsal açıdan kamu binaları ve birkaç mahalledeki 5-6 katlı apartmanlar dışında kent mekânında görünür olamamıştır.

Resim 34: Demokrat Türkiye Gazetesi (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi), Kolaj.²³⁰

²³⁰ Dönemin atmosferini yansıtmak amacıyla kent tarihi ve mekânı açısından önemli bulunan manşet ve haberler seçilerek kolaj çalışması yapılmıştır. Demokrat Türkiye Gazetesi (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi) 1960-1985.

Kentteki modernleşme sürecinin açıklanmasında gazetelerin yanı sıra sinema sanatındaki örnekler bakmak da yerinde olacaktır. Sinemada Urfa denildiğinde ilk akla gelen örneklerden biri olan Züğürt Ağa filmi geleneksel dünyadan çıkan-çıkarılan geleneksel insan temsilinin modern kentte kaybolması bağlamında incelenebilir.²³¹ Filmde sadece hikâyenin başladığı Haraptar Köyü değil, Urfa Kent Merkezi de taşra temsili olarak anlatılmaktadır. Kent temsili olarak ise İstanbul kullanılmaktadır.

Resim 35: Züğürt Ağa, (1986) ²³²

²³¹ Kurtoğlu, *Türk Sinemasında Urfa*, s.153.

²³² Züğürt Ağa, (Nesli Çölgeçen/Yavuz Turgul), (1985), Mine Film. Detaylar: <https://www.imdb.com/title/tt0201368/>, Erişim Tarihi: 01.11.2020.

Atatürk Barajı'nın yapıldığı tarihlerden sonraki yıllarda kentte sulu tarıma geçilmiş, ürün çeşitliliği ve alınan verim artmış, ancak yine de çevre illere nazaran sanayileşme bakımından geri kalınmıştır. Son yıllarda çiftçilerin aldığı tarım gelirleri kent ekonomisinin hâlen en büyük dilimini oluşturmaktadır. Bununla birlikte kentin dışında planlanan organize sanayi bölgeleri ve bu bölgelere yapılacak yatırımların devlet desteğine tabi olmasıyla sermaye grupları, kentte fabrikalar açmış, ucuz işçi imkânı ve teşvik paketleriyle kent ekonomisinde, inşaat sektörüyle birlikte görünürlüklerini arttırmışlardır. Kısacası modern üretim ilişkilerine katılmaksızın tüketim toplumuna geçilmiş olması nedeniyle kentte farklı bir modernleşme yaşanmıştır. İnanç Turizmi ise bütün bu süreç boyunca cepte tutulmuş ve bir şehir markası oluşturma çabasıyla birlikte son 20 yılda görünürlüğünü arttırmıştır. Ayrıca ülke genelinde merkez sağa kayan siyasi iklim ve üretilen neoliberal-muhafazakâr politikalar kentte oldukça geniş bir taban bulmuştur. Kent mekânında modernleşme süreciyle kaybedilen ütopyaları yeniden inşa etmek mümkün hale gelmiştir. Erkin halkı konsolide edebileceği bununla birlikte sermaye ve tüketim ilişkilerini yürütebileceği yeni bir mit üretimi gerekmektedir. Bu nedenle yeni mit üretimi şaşılmayacak şekilde kadim ve büyük anlatılara yönelirken bu söylemin mekân üretimlerine de okunaklı yansımaları olmuştur. Yeni mit eski mitin üzerine kurulmuş, modern mitler elverişli durumlarda kullanılmış, aksi durumlarda iste reddetme yoluyla yeniden üretilmiştir. Sıradaki alt bölümde postmodern süreç tasnifiyle olarak kente yansımalarını incelediğim mitin nasıl üretildiği ve yürürlüğe konduğuyla ilgili mekân temsilleri incelenecek, temsiller, gündelik pratikler ve temsili mekanlar bağlamında yorumlanacaktır.

3.2.3.2.Kentteki Postmodern Temsillerin Yorumu

Günümüzde Urfa Kent Mekânı ile ilgili mitlerle ilişkili bir dille inşa edilmekte olan bir kutsiyet kalkanı olduğu kabul edilebilir. Kentteki modernleşme sürecinde bastırılan söylemler farklı suretlerde geri dönmektedir. Kentteki hâkim inanç sistemi, idari yapı, hukuk sistemi ve eğitim modelleri farklılaşsa da kutsal şehir fenomeninin toplumsal belleğin bir köşesine ilişik şekilde süregeldiği söylenebilir. Toplumsal açıdan bir konfor alanı oluşturan, büyük hikayelere dahil olma güdüsüne denk gelen ve kent mekanını anlamlandırırken yaygın olarak kullanılan “en eski, en büyük, en çok” anlatılarının kökenlerini ve eleştirilerini Ahmet Arslan’ın Urfa’yı ve Urfalıları anlattığı “Urfa’nın Büyüsü ve Biricikliği”²³³ isimli makalesinde incelemek mümkündür. Ancak iktidar yapıları için de oldukça kullanışlı olan bu duruma sadece nedensellik ve köken üzerinden değil günümüzün düşünce kalıplarıyla bugün için ne şekilde üretildiğine bakmak gerekmektedir. Örneğin 1990 yılında dönemin valisi tarafından kurulmuş bir vakıf olan Şurkav’ın, kentteki bilgi ve mekân üretimine katkısı yadsınamaz. Vakıf tarih, sanat ve turizm alanında yaptığı etkinliklerle, uygulamaya koyduğu projelerle (Balıklıgöl Çevre Düzenlemesi), dört ayda bir yayımladığı kültür ve sanat dergisiyle kentin bürokrasi ve akademi çevrelerince de itibar görmektedir. Son yirmi yıllık süreçte Şurkav dergisindeki anlatı ve içeriklerin, kent mekanını, sosyal yaşamı, kent tarihini ve kültürünü ele alış şekli postmodern bir temsil oluşturması bağlamında incelenebilir. Söylem analizine tabi tutulduğunda ortaya çıkan uzam dikkat çekicidir. Örneğin 2008 yılı sonrası çıkan kırkı aşkın sayıda iterasyon²³⁴ tekniğiyle yapılan taramada “kutsal”, “gelenek”, “Halil İbrahim”, “Türk”, “peygamber”, “tarih”, “turizm”, “çiğköfte”, “sıra gecesi”, “Urfalı”, “devlet”, gibi kelimelerin oldukça yüksek oranda çıktığı görülmektedir. Özel isimlere bakıldığında erkek isimlerinin kadın isimlerine kıyasla çok daha fazla geçtiği görülmektedir. Vakfın dernek bünyesinde gerçekleştirilen eğitim, etkinlik ve yarışmalarda

²³³ Ahmet Arslan, “Urfa’nın Büyüsü ve Biricikliği”, *Şurkav Yayınları*, Sayı 3, Şanlıurfa, 2009. s.5-12.

Url:<https://surkav.org.tr/surkavdergi/surkav3.pdf>. Erişim Tarihi: 23.09.2021.

²³⁴ İlgili çalışmanın detayları ve tabloları tezin ekler bölümünde bulunmaktadır.

da aynı söylem ikliminin hâkim olduğu söylenebilir. Bu veriler tarih yazımı bağlamında kentte yapılan üretimi örnekler niteliktedir. Örneğin 1990-2007 yılları arasında derneğin organize ettiği yarışmalar; hat, beste, el sanatları, pul biber, çiğköfte, yemek, ses, halk oyunları, en güzel kuş dallarında gerçekleşmiştir. Bu dergiden örneklerle işaret etmeye çalıştığım toplumsal grubun (kent aktörlerinin) mekâna yaptıkları kurgusal ve fiziksel katkılar, mekân temsilleri parantezine alınabilir. Burada inşa edilen mekân temsillerinin ana motivasyonunun, inanç turizmine katkı sağlamak ve “yerel kültürü” bir kent markasına dönüştürmek olduğu da söylenebilir. Ancak sermaye ilişkilerine açılacak bu alanın hangi geleneği, inancı ve kimin kültürünü yansıtacağı konusunda homojen bir tavır takındığı söylenebilir. Yerlilik, yerellik, Urfalılık, kentlilik, geleneksellik söylemleri 1950 sonrası kente göç eden Arap ve Kürt nüfusu görece dışarıda bırakmakta, 2011 sonrası kente gelen geçici koruma kapsamında konumlandırılan ancak gündelik hayatta kentin önemli bir gerçeği haline gelen Suriyeli nüfusu ise görmemektedir. İnançların temsili noktasında da benzer krizler yaşanmaktadır. Oldukça gerilere giden bir tarihsel süreçte, kent mekânında, birçok farklı inancın izler bıraktığı kabul edilirse, bu konuda da bütüncül bir anlatının kurulabilmesi de oldukça zordur. Kentin dört bir yanında devam etmekte olan arkeolojik kazılarda elde edilen, birbirinden çok farklı kültürlerle ve dönemlere ait bulgular da kentin kültür üretiminde kurulmaya çalışılan büyük hikâyenin zeminini kaygan hale getirmektedir.

Urfa'nın Edessa olarak anıldığı ve çok tanrılı dinlerin kentte hâkim olduğu dönemlerde, Balıklıgöl ve balıkların oluşumunun Atargatis kültüne ait “dişil” bir mitosla açıklandığı görülür. Sonraki dönemlerde kent merkezindeki hayati öneme sahip bu su kaynağının ortaya çıkışıyla ilgili farklı inançlara referans veren anlatımlar oldukça yaygındır.

Kent mekânına açıklamalar getiren ve oluşturulan postmodern mitler bağlamda giderek erilleştiği görülen anlatılar bazen Peygamberlere, bazen bir havari ya da keşişe,

bazen de Müslüman bir evliyaya referans gösterilerek aktarılır.²³⁵ Günümüzdeki bilgi üretimine göre, Peygamberler Şehri olarak karar kılınan anlatı, Göbeklitepe Arkeolojik Kazıları'nda ortaya çıkan bulgularla bir süre kriz yaşasa da “Âdem ile Havva'nın Buluştuğu Yer” ve dolayısıyla “Tarihin Sıfır Noktası” olarak tekrar üretilmiş ve bu krizden güçlenerek çıkmıştır. Bunlardan Âdem ve Havva savına, Göbeklitepe'deki kazıları yıllarca yürütmüş olan Klaus Schmidt karşı çıksa da²³⁶ Der Spiegel dergisinde ortaya atılan bu spekülative teori, Adem'den dolayı kentin “Peygamberler Şehri” imajına uygunluğu nedeniyle oldukça hızlı bir şekilde içselleştirilmiştir.

Resim 36: Uluslararası Medyada Göbeklitepe Temsilleri²³⁷

²³⁵ Judah B. Segal, *Edessa (Urfa)-Kutsal Şehir* Çev. A. Arslan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

²³⁶ Yapı Sektörü Haber Portalı .(2006). Âdem ve Havva Miti.

http://www.yapi.com.tr/haberler/gobeklitepede-adem-ile-havva-miti_47960.html. Erişim Tarihi:24.07.2020.

²³⁷ Der Spiegel, Kapak Tasarımı Haziran, 2006, Diğer Uluslararası Dergi:Mann, Charles "The Birth of Religion: The World's first Temple, National Geographic." Washington DC June, 2011.

Bu hâliyle dişil ve eril sembollere (Âdem ve Havva) tekrardan bir araya gelme imkânı sunan “Göbeklitepe Söyleminin” temsil üretimi edebiyat, medya, akademi ve kent mekânında karşımıza çıkmaktadır. Reklam panoları, otobüs durakları, dükkân isimleri, yiyecekler kısa sürede Göbeklitepe’ye atıf yapar hâle gelmiştir.

Resim 37: Temsillerin Kente Saçılması.²³⁸

²³⁸Yerel Haber Portalı. (2020). <https://www.urfastar.com/kultur/gobeklitepe-kebabi-nda-iddiali-h44847.html>. Erişim Tarihi: 07.08.2020.aa

Kentin turizme açılması bağlamında neoliberal politikalara ve sermaye ilişkilerine hizmet eden ancak muhafazakârlık kostümünü de çıkarmak istemeyen “mekân temsilleri” modernleşme sürecinde kentlinin ortaya koyduğu direnci aşmanın etkili bir yöntemi olarak düşünülebilir. Castells, kentlerin sadece üretim süreçleriyle değil, kolektif tüketim potansiyeline göre de organize olduğunu ve ayrıcalık kazandığını ileri sürmektedir.²³⁹ Lefebvre de “Kent Hakkını Vermek” adlı yazısında; “Kent merkezleri, turistler ve alt yörelerden gelenler için yüksek kalitede bir tüketim ürünü haline gelmektedir. Kent merkezi oynadığı ikili rolden dolayı varlığını korumaktadır. Bir ‘tüketim yeri’ olarak ve tüketilen bir yer olarak”²⁴⁰ demektedir. Bu süreç kent mekanını etkilemekte, küresel pazar ekonomisine göre kenti dönüştürme adına cazibe alanları oluşturma, var olan kentsel değerleri işlevsel hale getirme ve tanıtımını yapma anlamında krizler yaşanmaktadır.

Bu süreçlerin, diğer yandan kentteki yabancılaşma hissinin son 30-40 yılda kentte nostaljik söylemleri tetiklediği ve postmodernitenin temsil üretme bağlamında yükselmeye başladığı ileri sürülebilir. Balıklıgöl ve çevresi modern inşaat teknikleriyle ancak cephelerine “Urfa Taşı kaplanarak” düzenlenmiş, Balıklıgöl tekrardan Halil’ür Rahman Gölüne dönüşmüş, gül bahçesi konseptiyle peyzaj düzenlemeleri yapılmış ve görüntüyü bozmayacak şekilde arka plana ticari mekânlar yerleştirilmiştir. Böylelikle kutsal addedilen mekânın yüzünü yenileyerek sermaye ilişkilerine katılması sağlanmıştır.

²³⁹ Manuell Castells, *Kent, Sınıf, İktidar*, Çev. A. Erendil, 1.Baskı, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara, 1997, s. 32.

²⁴⁰ Henri, Lefebvre; “*Right to the City*”, *Writings on Cities: Henri Lefebvre*, ed. E. Kofman-E. Lebas, Blackwell Publ., 1996, s. 73.

Resim 38: Balıklıgöl (Halil'ür Rahman Gölü) ve Çevre Düzenlemesi Kapsamında İnşa Edilen, Cephesi Urfa Taşı Kaplı Ticari Mekânlar.²⁴¹

Kentteki anlatımlarda, Urfa kalesindeki M.S. 200'lü yıllarda Edessa Kralı Tarafından yaptırılan burçlar, Nemrud'un Hz. İbrahim'i gerip ateşe attığı mancınığa, aşağıda yanan ateş ve odunlar tekrardan su ve kutsal balıklara dönüşmüştür. Ülke genelinde yükselen neoliberal politikaların da etkisiyle inanç turizmi neyi gerektiriyorsa o olmaya başlayan kent mekânı üretilen postmodern mitlerle yeniden düzenlenmiştir. Sıra gecesi etkinlikleriyle turistlerin kent ekonomisine sadece gündüz değil gece saatlerinde de katılması sağlanmıştır. Turizm, zamanın örgütlenmesinde başka değişimlere de neden olmaktadır ve olanaksız birliktelikler içinde tarihsel temsiller üretmektedir. Çünkü turistler

²⁴¹ Mehmet Önal Arşivi (Drone Çekimi), Kişisel Arşiv.

kentte geçirdikleri kısıtlı sürede “temsili” şekilde zaman içinde seyahat etmeyi talep ederler.²⁴²

Resim 39: Şanlıurfa Sıra Geceleri.²⁴³

²⁴² John Urry, *Mekânları Tüketmek*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.248.

²⁴³ Anadolu Ajansı. (2017). Ulusal Haber Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/sanliurfada-eglencenin-adi-sira-gecesi/1315195> Erişim Tarihi: 13.07.2020.

Kentte bu talebe karşılık gelen birçok cevap üretilmiştir. Örneğin çığköftenin bulunuşunun Hz. İbrahim’e dayandırılması gibi zamansal oyunlar oynanmaktadır. Otantik ve kolay tüketilir etkinlikler ortaya çıkmıştır. Üretilen postmodern mitin “ritüelistik mekân temsilleri” konuk evlerine, içeriği ise popüler kültüre ait imgelere dönüşmüştür.

Resim 40: Konuk evi, iç mekân düzenlemeleri.²⁴⁴

Bölgedeki nitelikli taş evlerin değeri hızla yükselmiş, kentteki Koruma Kurulu bölgedeki tarihi evlerin daha yüksek sayıda turiste hizmet edebilecek konukevlerine dönüştürülmesiyle ilgili projelerle dolmuştur. Tarihi alana ilgi artmış ve ekonomik açıdan spekülatif denebilecek bir metaya dönüşmüştür. İç mekân dekorasyonunun olabildiğince oryantalist, eklektik ve neoosmanlıcılık arasında gidip geldiği, sanatçı Murat

²⁴⁴ Kişisel Arşiv.

Morova²⁴⁵,nın daha kısa yoldan “kitsch” olarak nitelendirdiği birçok mekân son 20 yılda bölgenin görünümünü oldukça değiştirmiştir.

Konukevlerinin dışında Haleplibahçe’de ünlü bir küresel otel zincirine ait konaklama tesisi de yapılmış olup 2011 yılında hizmete açılmıştır. Bölgede bulunan yerel konukevleri için alkol satışı ruhsatı alınabilmesi için büyük zorluklar çıkarılırken, söz konusu Hilton gibi yüksek maliyetli yatırımlar olduğunda kutsallık kalkını indirilmektedir. Yerel kent markasının oluşturma sürecinin önemli bir ayağını da gastronomi turizmi oluşturmaktadır. Kentin yemeklerinin ve eski mutfak malzemelerinin sergilendiği mutfak müzesinde Urfa Yöresine özgü kıyafetler giymiş kadın mankenler aracılığıyla canlandırılmaktadır. Kentin tarihi bölümünde bulunan “Hacıbanlar Evi” olarak bilinen konak restore edilerek “Geleneksel Mutfak Müzesi” ne dönüştürülmüştür.

²⁴⁵ “Murat Morova, 1977’de Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi’ni bitirdi. İlk sergilerini 1987-1988 yıllarında açtı. 1989’da işleri İkinci İstanbul Bienali kapsamına izlendi. 2001 yılında, küratörlüğünü Beral Madra’nın üstlendiği Venedik Bienali Türkiye Pavyonu için gerçekleştirilen “İtirl Bahçe”de yer aldı. Aynı yıl Bonn Sanat Müzesi’nde açılan “Şehrin İşaretleri” sergisine, kendi suretini Yerebatan Sarayı’nın suları üzerinde gezdirdiği fotoğraflarla katıldı. Bir sonraki yıl Buenos Aires Bienali’ne davet edildi. Ardından işleri Kopenhag, Paris ve Selanik’te düzenlenen çeşitli grup sergilerinde izlendi. Bu süreç içinde Ankara ve İstanbul’daki kişisel sergileri düzenli aralıklarla devam etti. 2004’te İstanbul Galeri Nev’de sergilenen desenleri, “Ah Min’el Aşk-ı Memnu” başlıklı bir sınırlı baskı serigrafı dizisi olarak derlendi. Çalışmalarını İstanbul’da sürdürüyor.”
<https://galerinev.art/tr/muratmorova#:~:text=Murat%20Morova%2C%201977'de%20Marmara,It%C4%B1rl%C4%B1%20Bah%C3%A7e%20%80%9Dde%20yer%20ald%C4%B1>.

Resim 41: Şanlıurfa Mutfak Müzesi. (Hacıbanlar Evi).²⁴⁶

Hacıbanlar Evi'ne ek olarak Haleplibahçe'de bulunan “Sakıbın Köşkü” olarak bilinen konakta da benzer bir restorasyon işlemi yapılmaktadır. Son dönemde sosyal tesis olarak işletilen ve kente evlenecek çiftlerin düğün fotoğrafı çekmek için tercih ettiği köşkün, gastronomi müzesine dönüştürülmesi planlanmaktadır. Şanlıurfa Mutfak Müzesi'nden farklı olarak, Şanlıurfa Gastronomi Müzesi'nde yöresel yemeklerin yapım aşamaları ziyaretçilerce deneyimlenebilecektir. 1900'lerde Haleplibahçe'de bulunan iki yapıdan biri olan Sakıb'ın Köşkü'nün restorasyonu kent tarihi ve mekânı bağlamında önem arz etmektedir. Kentte bu ve bu gibi nitelikli tarihi eserlerin restorasyonu “yepyeni

²⁴⁶ Kişisel Arşiv.

tarihsel yapı” haline getirme işlemi olarak algılanmaktadır. Söylemlerinde sürekli geçmişe referans verenler, iş eylemselliğe geldiğinde kent mekânında eski bir görüntüye tahammül edememekte, yapıların patinasını kazıyarak, geçmişin izlerini silmeye çalışmaktadır. Ancak tarihsel yapı eski görüldüğü ve geçmişin kültürel mirasını koruyabildiği ölçüde değerli ve güzeldir.²⁴⁷ 1845 yılında Sakıp Efendi hat dersleri alarak, inşa ettirdiği köşkün bir odasının dört duvarında baştanbaşa bulunan ahşap kenarlıklara, kendi el yazısıyla bir şiir yazmıştır. Şiirinde Urfa’nın en güzel evlerinden birini yaptırdığı için naif bir şekilde kendini yermektedir. Günümüz diliyle çevrildiğinde;

“...Ey Sakıp, yine de bu yeni köşkü inşa eyledin.
Ne edeyim, gaflet benim basiretimi bağlamış,
Ancak bu hasta gözümü,
Allah görür hale getirsin, iyileştirsin.
Ancak Allah yardımıyla, gönlümdeki bu beraberlik nakışını,
Dünya sevgisini yok etsin.
Dünyada insan yüz tane bile yüksek köşk yaptırsa,
Ahiretini ma'mur ve bayındır etmedikçe, hiçbir faydası olmaz...”²⁴⁸

Resim 42: Sakıp Efendi köşkü iç kitabesi son beyti tarih düşürdüğü mısrası.²⁴⁹

²⁴⁷ Tanyeli, *Rüya, İnşa, İtiraz: Mimari Eleştiri Metinleri*, s.127-131.

²⁴⁸ Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, Şanlıurfa Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şehir Kitaplığı Dizisi: 22, Konya, 2012, s.331.

²⁴⁹ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, s.330-334.

Son mısırda ebcet hesabıyla yapının tarihini de düşürdüğü²⁵⁰ Sakıp Efendi, Urfa'daki önemli şair ve alimlerden biri olarak kabul edilmektedir. Ancak Sakıp efendinin hat yazıları bugün yapıda bulunmamaktadır.

Resim 43: Haleplibahçe'nin Girişinde Bulunan Sakıpın Köşkü; Said Karakaş Arşivi, (1930), Şanlıurfa Belediyesi Arşivi; Drone ve İç Mekân Görüntüsü, (2021)

Kutsal mekân söyleminin oldukça yaygın kabul edilirse, bu anlatıyı parçalara ayırıp inceleyebilmek için sözlü kültürde üretilip dolaşıma sokulan mit ve efsaneleri, mekân üretiminin triyalektik yapısıyla ilişkilendirerek kavramsallaştırmak gerekli görülmüştür. Geçmiş mitlerde bulunan örüntüler ve bu örüntülerin kurduğu temsiller, günümüzdeki söylemlerde farklı suretlerde kendini üretmektedir ve kenti “mekân temsilleri” yoluyla dönüştürmektedir. Postmodern-nostaljik tezahürler, Balıklıgöl'de olduğu gibi imajı koruyup içeriği değiştirirken, Haleplibahçe'de yeni imajlar üretmek görünürlüğüne pekiştirmekte ve sermaye ilişkileriyle örülü bir turizm aksı oluşturmaktadır.

²⁵⁰ Mahmut Karakaşın aktarımıyla: “Şair Sakıp Efendi'nin olan bu köşk, 1263 hicri (1845 miladi) tarihinde yaptırılmıştır. Son mısırda tarih düşürülmüş olup, 1262 çıkmakta ve bir ahbab geldiği dediği için de bir rakamı eklenmek suretiyle 1263 hicri tarihini vermektedir. Manzume "Mefulü-mefailü-mefailü-feulün" vezinde yazılmıştır.”

BÖLÜM 4: HALEPLİBAHÇE'DE YÜRÜMEK

Yerel yöneticiler, işçiler, taşıtlar, turistler, flanörler, dilenciler ve daha fazlası gündelik hayatlarının büyük bir parçası olarak sokağı işgal etmektedir. Kent yaşamının ve kültürünün genellikle göz ardı edilen bu parçası, her gün mahallenin sokaklarında, kamusal alanlarda, ticari alanlarda kendini göstermektedir. Her ne kadar sosyologlar bu dinamizmin kentsel yaşamın önemli bir parçası olduğuna dikkat çekse de önemli bir sosyal aktivite ve araştırma yöntemi olarak “yürümek” kent kuramında hak ettiği yerde değildir. Bu konuda var olan literatür Benjamin’in flanör üzerine yaptığı eşsiz çalışmaya çok şey borçludur.²⁵¹ Short, flanörün artık yorulduğunu, kentsel modernite tartışmalarında pek çok kişinin yükünü taşımaktan bitkin düştüğünü ifade eder. Buna rağmen bu alanda hala çokça boşluk vardır.²⁵² Ona göre, küreselleşme sürecinden geçen kentleri anlamak ve temsil edebilmek için flanör kavramı bir mercek olarak kullanılabilir.

Flanör kentsel yaşam ve mekânda meydana gelen değişikliklerin öğrencisidir ve yaşamın canlılığıyla karşılaşmanın bir yoludur. 19. yüzyılda Paris’in yaşadığı bürokratik rasyonalizm süreci, kenti büyük ölçüde değiştirmiş ve gizemden arındırmıştır. Ticari verimlilik, belediye denetimi, otomobil üstünlüğü günümüzün modern kentleri için normalleşse de o günlerde bunun kent sakinleri tarafından içselleştirilmesi kolay olamamıştır. Kapitalizm sonrası artan verimlilik ve üretkenlik ihtiyacıyla sokakların, kentsel bölgelerin ve zamanın düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu düzen, kentteki güvenlik ve denetim için de uygun görünmüştür.

Flanör kavramının bir diğer yönü ise cinsiyet rolleri üzerinedir. Bu kavram icat edildiği süreç itibarıyla erkeklerle sınırlıdır, çünkü 19. Yüzyıl’da gezinme özgürlüğü sadece erkekleri kapsamaktadır. Günümüzde kadınların kentlerde gezinmesi Benjamin’in

²⁵¹ Turner, Mark W. “Zigzagging.” *Restless Cities*, edited by Matthew Beaumont and Gregory Dart. Verso, London, 2010. s.307.

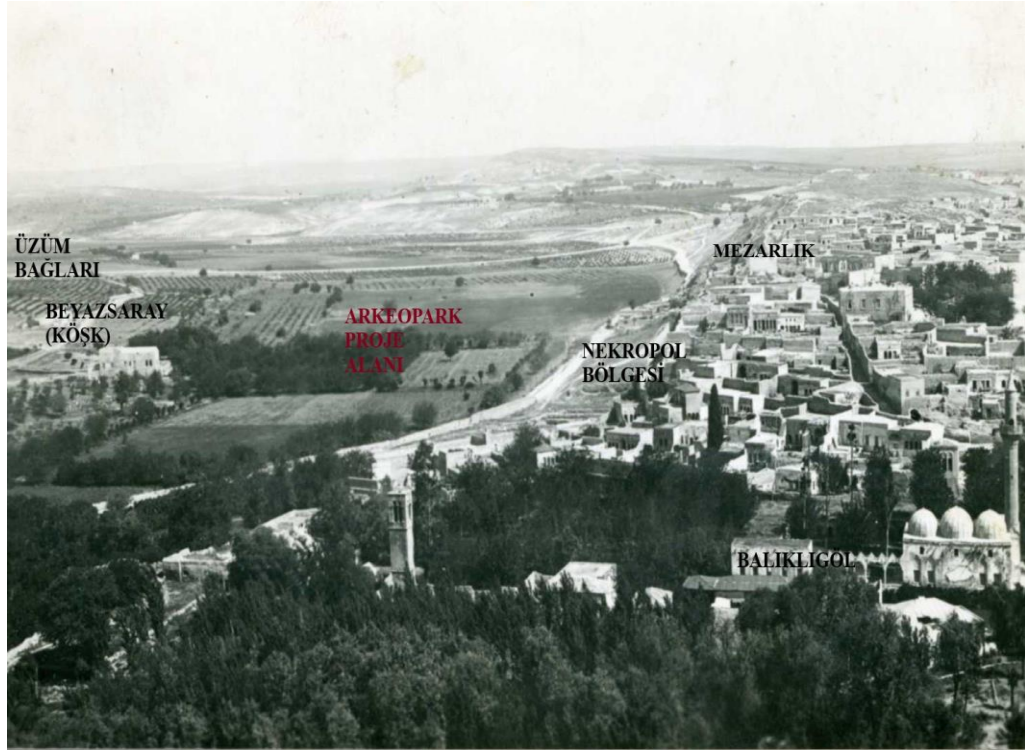
²⁵² Short, John Rennie.. *Globalization, Modernity, and the City*. Routledge, London, 2012. s.121.

yöntemi bağlamında “flâneuse” olarak nitelendirilmektedir.²⁵³ Bu çalışmanın mekân deneyimi boyutunu oluşturan; “Haleplibahçe’de bir flanör olarak gezinmek” eylemini, bir kadının “flâneuse” gerçekleştirmesi durumunda, özgür hareket etme imkânı açısından farklar olabileceğini belirtmek gerekmektedir.

Flanör, üretilmiş mekanlara girip çıkarken, mekanların yaptığı çağrışımları yorumlarken kendince bir mekân üretimi yapmaktadır. Bununla birlikte mekân aracılığıyla zamanı; tarihsel süreçleri de tekrardan üretir. Mekân üretimi tartışması bağlamında ele alınan ve Lefebvre’in mekân temsilleri kategorisinde yer alan; söylemler, tarihsel belgeler, çizimler, imajlar ve mitler zaman içerisinde ekonomik ve toplumsal üretimlere katılarak kent mekânında fiziksel temsillere dönüşmektedir. Bu noktada mekân üretiminde kent aktörleri, planlamacılar ve mimari devreye girmekte ve üretilen gelmiş bilgileri inşa faaliyetleri ile kent mekanına işlemektedirler. Nerede, hangi maksatla, ne tür bir temsilin, kim tarafından üretileceği, kent mekânında hangi alanların korunacağı, hangi alanlarının yıkılacağı sorularının cevabını verebilmek için sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda birçok veriye bir arada bakmak gerekmektedir. Harvey, değerlendirmesinde mekân üretimi ve ayrışmasında kapitalist üretim sürecinden doğan güçlerin etkili olduğunu, bireylerin ise kendilerini ifade etme hakkının kamusal alanlarda gerçekleştiğini belirtir.²⁵⁴ Haleplibahçe mahallesindeki gelişim süreci incelendiğinde bahsi geçen mekânsal ayrışmaların zamanla belirginliğini arttırdığı görülmektedir. Tarihi kentin merkezi niteliğindeki Balıklıgöl’ün (Halil’ür Rahman) kuzeyinde yer alan Haleplibahçe Mahallesi’nin tarihsel gelişim sürecine bakıldığında, 1950’lere kadar şehir surunun dışında kalması, kentin farklı bir yöne doğru büyüyor olması, yamaçlarındaki kaya mezarı ve mağaraların arkeolojik değere sahip olması, terk edilmiş bir kilise ve kilisenin vakfiyesi olan üzüm bağlarını barındırıyor olması alan hakkındaki kararların kolayca alınıp uygulanabilmesine engeller teşkil etmiştir.

²⁵³ D’Souza, Aruna and Tom McDonough. *The Invisible Flâneuse? Gender, Public Space, and Visual Culture in Nineteenth-Century Paris*. Manchester University Press, Manchester. 2006, s.133-145.

²⁵⁴ David Harvey, *Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı*, Der. ve Çev.; A. Alkan, B. Duru, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 161.

Resim 44: Kaleden Haleplibahçe'ye Bakış, 1940'lar.²⁵⁵

Geçmişte arkeolojik sit alanı ilan edilen ancak sonraki dönemlerde korunamayan, 1950'lerden sonra ise köyden kente göç eden düşük gelirli halkın imar etmesiyle gecekondu mahallesi görünümüne bürünen iki yamacın arasından uzanan, bugün müzelerin bulunduğu düz alanda ise futbol sahası, otogar, anma, tören ve geçit alanı, fidelik, lunapark gibi geçici mekanlar yapılmışsa da genel itibarıyla boş yer görünümünü son yirmi yıla kadar korumuştur.

²⁵⁵ Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Arşivi.

Resim 45: Kaleden Haleplibahçe'ye Bakış, 1980'ler.²⁵⁶

Bu yıllarda çok fazla çevre düzenlemesine tabi tutulmayan Haleplibahçe, ilçe ve köylerden, kent yaşamına dahil olma hayaliyle bölgeye gelen, düşük gelirli sınıfa mensup Kürt ve Arap nüfusun yerleşimleriyle kent mekânında görünürlük kazanmıştır. Sonraki dönemde ise arkeopark projesi ve çevre düzenlemeleriyle turizm amaçlı bir aks oluşturma amacıyla düzenlenmiştir. Gecekonduların bulunduğu ve kent merkezine dayanan yamaçtaki evler yıkılarak nekropol ortaya çıkarılmış ve bu alan da ziyarete açılmıştır. Bu alanın yanında bulunan Müslüman mezarlığı korunmuş, eski otogar şehrin dışına taşınarak yerine alışveriş merkezi ve otel yapılmıştır. Otel bölgede bir sınır oluşturmakta ve otelin devamında Mance Deresi olarak adlandırılan bölgede gecekondu başlanmaktadır.

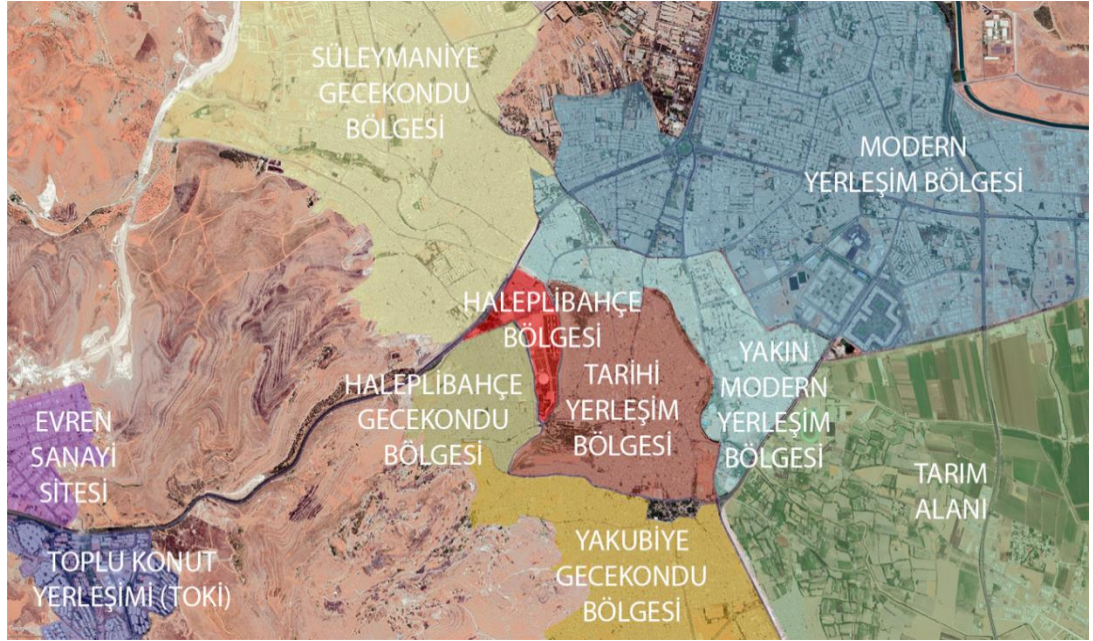
Harvey, analizlerinde kent sisteminin örgütlenişi ile sermayenin örgütlenişi arasında doğrudan ilişkiler kurmaktadır. Kentsel yapı, üretimin ve sosyal yapının

²⁵⁶ Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıları Koruma Kurulu Arşivi.

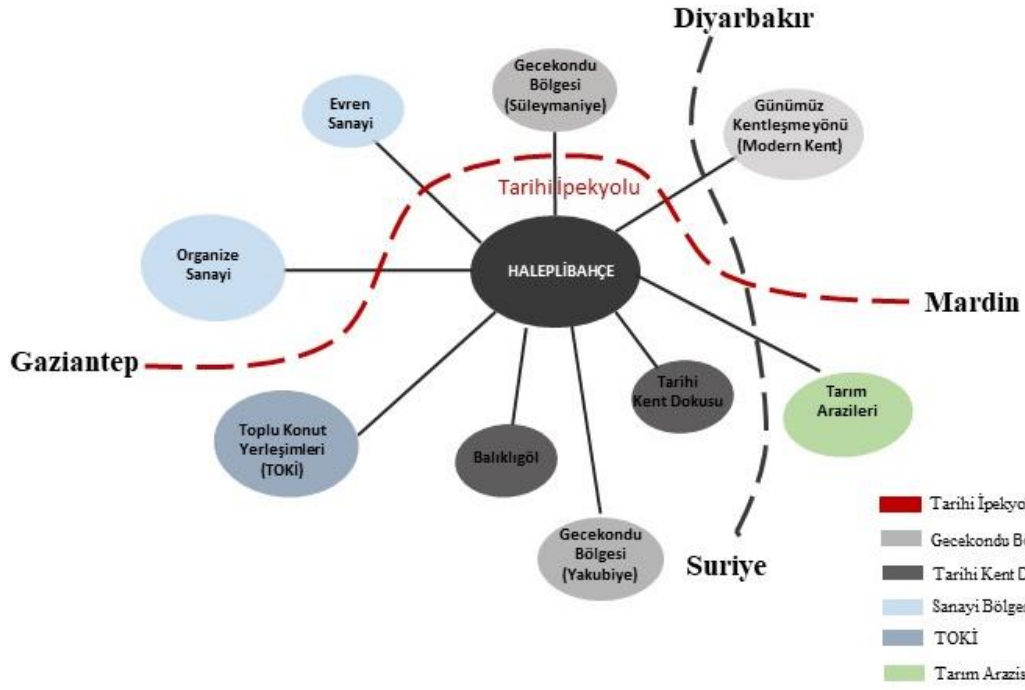
biçimlendirilmesiyle oluşmaktadır. Mekânın bu biçimlenişte ayırıcı bir rolü bulunmaktadır. Kent formunun bölgelere ayrılması (gecekondu, turizm, sanayi) gelir dağılım mekanizmalarını da doğrudan etkilemektedir. Ekonomik faaliyet alanlarının yerlerinin değişmesi, iş bulma imkanlarını da değiştirmektedir. Buna ek olarak kentin bir alanının seçilip cazibe merkezi haline getirilmesi, eski cazibe merkezlerini işlevsiz hale getirebilmektedir.²⁵⁷ Bu nedenle konut, arsa ve kira gelirlerinde değişimler yaşanır. Haleplibahçe’de yapılan çevre düzenlemeleri, otel ve AVM bu bölgedeki arsa ve ev piyasasını hızlı bir şekilde yükseltmiştir. Bununla birlikte Suriye’de yaşanan iç savaş sonrası kente gelen geçici koruma kapsamındaki insanlar doğrudan ya da kamp sonrası süreçte görece düşük kiralı bu alanda konut talebini arttırmıştır. Harvey’in küresel ekonomi ile benzer şekilde kullandığı metropolitan ekonomide kent yoksullarının önemli bir işlevi vardır. Bu işlevlerden biri sermaye için işgücü sağlamaktır. Kapitalist toplumlarda doğrudan müdahale olmadan gelir dağılımı yapılandırılmakta ve mekân aracılığıyla sınıf farkları pekiştirilmektedir.²⁵⁸

²⁵⁷ Harvey, *Sosyal Adalet ve Şehir*. s.60-63.

²⁵⁸ Harvey, *Sosyal Adalet ve Şehir*. s. 270-273.

Şekil 9: Şanlıurfa Kent Dokusunda Haleplibahçe Bölgesinin Konumu²⁵⁹

Şekil 10: Haleplibahçe, Bölgesel Fonksiyon Şeması.

²⁵⁹ Şekildeki görsel Google Earth programının halka açık ara yüzü kullanılarak hazırlanmıştır.

Çizimde yerleşimleri verilen alanlar incelendiğinde; Şanlıurfa’da kurulan organize sanayi bölgelerine en yakın yerleşim yerlerinden birinin Haleplibahçe ve çevresindeki gecekondu bölgeleri olduğu görülür. Kentteki bu yapısal örüntüler ve mekân ayrışmaları, kapitalist ekonomideki yapısal durumun coğrafyaya yansımaları olarak okunabilir. Sanayi bölgesine yakın konumda bulunan toplu konutlarda, bu bölgede çalışan orta sınıf ikamet ederken, Haleplibahçe bu bölgeyi besleyen yedek iş gücü konumundadır.

Harvey’e göre kent sistemi, kapitalizmin bitmek bilmeyen kazanç arayışının ürünüdür.²⁶⁰ Buna göre politik düzey ile mekânın örgütleniş biçimi arasında derin bir nedensellik vardır. Ekonomik sisteme göre şekillenen politik düzey (modern-postmodern söylem fark etmeksizin) bazı durumlarda izleyerek, bazen de sürece müdahil olarak mekânı dönüştürmektedir. Haleplibahçe’yi bu bağlamda özel kılan durum ise bir yandan gecekondu bölgesiyle yedek işgücü deposu olmasından kaynaklanan değerinden, diğer yandan bölgedeki turizm potansiyelinden saklanmak, dışlanmak istenen bir alan oluşundan kaynaklanan ikircikli yapısıdır. Tüm bu değişkenlerle birlikte bölgenin kendi içinde kalan ve dışarı taşan küçük sermaye grupları oluşmuştur. Yükselen kira ve mülk fiyatları sayesinde 1950’lerde bölgeye gelen yoksul halkın büyük bir bölümü sermaye edinmiş ve kentin yeni yerleşim alanlarına taşınmıştır. Ancak bölgeden çıkan bir daha buraya dönmemekte, yatırımlarını genelde kentin başka alanlarına yapmaktadır.²⁶¹ “Nöbetleşe yoksulluğa”²⁶² sahne olan bölge Haleplibahçe’nin batı yamacı boyunca uzanarak Balıklıgöl’e bağlanmaktadır. Ancak bu alan araya örülen duvarlarla sınırlandırılmış olup turizm aksına erişimi olabildiğince engellenmiştir.

²⁶⁰ Harvey, *Limits to Capital*, s. 373

²⁶¹ Mülakat No: M3.

²⁶² Işık Oğuz ve M. Melih Pınarcıoğlu. *Nöbetleşe yoksulluk: Gecekondulaşma ve kent yoksulları: Sultanbeyli örneği*. İletişim Yayınları, 2012. s.132.

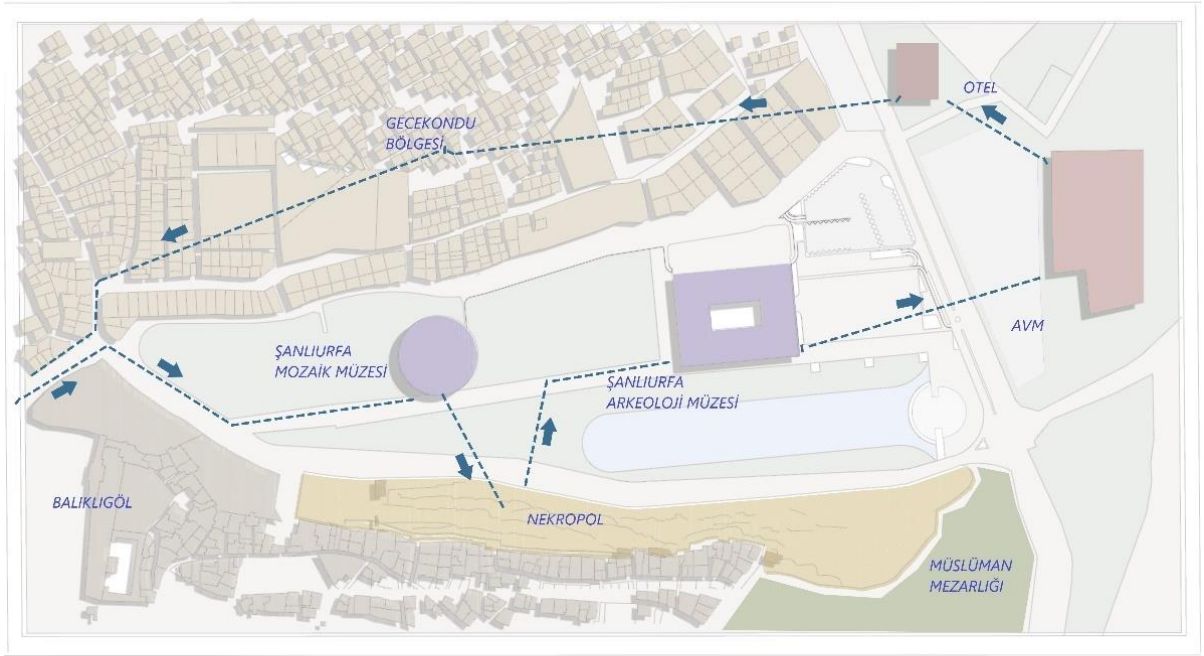
Resim 46: Haleplibahçe Drone Çekimi; Gecekondu Bölgesi, Arkeopark ve Nekropol Alanı. (2020).²⁶³

Sonraki bölümlerde Haleplibahçe’deki turizm aksı üzerinde bulunan arkeopark ve devamındaki “prestij projeleri” Lefebvre’in “mekân temsilleri” olarak açıkladığı türden mekanlar olarak incelenecektir. Dolayısıyla sermaye ilişkilerinin, turizm odaklı yaklaşımların, erkin söylemlerinin oldukça okunaklı olduğu bu “tasarlanan mekânlar” flanör bakışıyla, parçalanıp birleştirilerek, yürüyerek, düşünerek tekrardan üretilmiştir. Bu üretim mekanların kimliklerinden çağrışım yapan teorik kavramlarla ve mekanlarda mevcut olan verilerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bölgedeki gecekondu

²⁶³ Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıları Koruma Kurulu Arşivi.

mahallesi ise Lefebvre'in “temsili mekân” olarak kavramlaştırdığı yaşanan mekân olarak incelenmiş olup, erkin söylemlerinin görece daha az etkili olduğu bir sosyal yapıda, geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin geliştirdikleri gündelik yaşam stratejileri üzerinden yorumlanmıştır. Bu aynı zamanda mekân temsillerinin kanonik söylemlerini Benjamin'in tekniğiyle kesintiye uğratarak daha gerçekçi bir sonuca ulaşmak amacıyla yapılmıştır.

HALEPLİBAHÇE'DE YÜRÜMEK

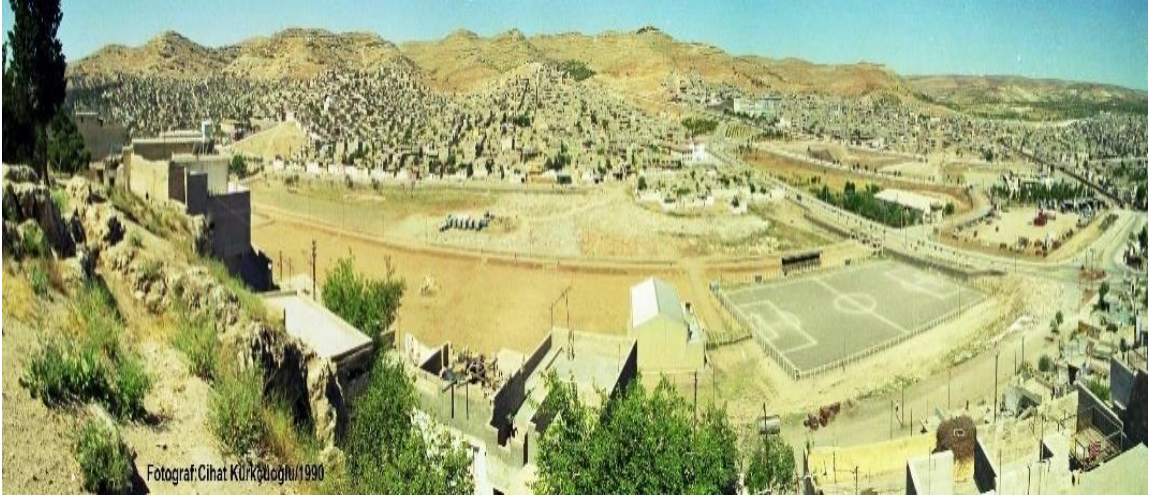

Şekil 11: Haleplibahçe’de Yürümek.²⁶⁴

²⁶⁴ Pafta Haleplibahçe’de oluşturduğum yürüme rotasını ve durakları göstermektedir.

4.1. Haleplibahçe Arkeopark

Haleplibahçe, önceki bölümlerde görüldüğü üzere Erken Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren kent planlarında Fuar Alanı olarak planlanmış, sonraki dönemlerde gelip geçici işlevlerle bir heterotopya hüviyetine bürünmüş, kurtuluş-anma törenleri, nevroz kutlamaları gibi kullanımlara açık bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgeyi çevreleyen eğimli alan ise Osmanlı Dönemi'nde surun hemen dışında kalan, kaya mezarlarının ve mağaraların olduğu, kente giremeyenlerin sığındığı ıssızlık ve tekinsizlikle nitelenebilecek bir mekânken; alınan göç nedeniyle kentin surun dışına taşmasıyla birlikte gecekondü yerleşimlerine açılmıştır. Modernleşme sürecinde son 20 yıllık döneme kadar Haleplibahçe, spor etkinlikleri, at ve motosiklet yarışları, amatör futbol müsabakaları, lunapark, otogar gibi mekân üretimleriyle; gelip geçici etkinliklere işaret ederken, Lefebvre'in dile getirdiği mekân üçlemesi içinde diğerleriyle de ilişkili olmak koşuluyla “Temsili Mekân” kavramı içinde düşünülebilir. Bununla birlikte Foucault'un heterotopya mekânlarını da çağrıştırmaktadır.

Resim 47: Haleplibahçe Genel Görünüm, 1990.²⁶⁵

²⁶⁵ Cihat Kürkcüoğlu Arşivi.

Ancak son 20 yıllık süreçte Haleplibahçe'nin, iktidar yapılarınca, tasarlanan, ihale edilen, inşa edilen prestij projeleriyle ve kent içinde turizm rotası oluşturma amacıyla, erkin geçmiş dönemlere nazaran mekânsal baskısını arttırışıyla Haleplibahçe'nin homojenleşmeye doğru işleyen bir süreçte tabi tutulduğu söylenebilir.

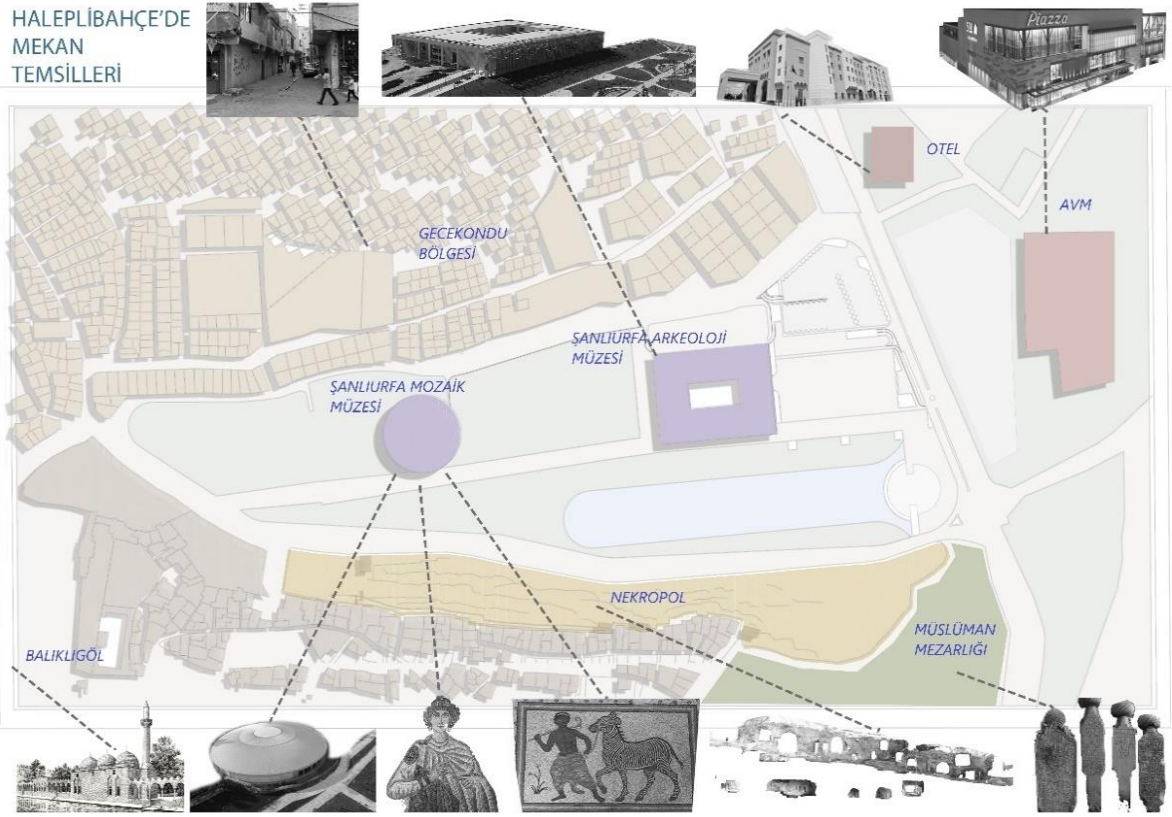

Resim 48: Haleplibahçe Genel Görünüm, 2021.²⁶⁶

Haleplibahçe Mozaik Müzesi ve yapı aksında yer alan Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi, çevre düzenlemeleriyle birlikte bugün “Arkeopark” adıyla anılan alanı oluşturmaktadır.

Ayrıca Haleplibahçe'nin batıya bakan yamacındaki gecekonduların yıkılmasıyla ortaya çıkan Kızılkoyun Nekropol'ü oluşan turizm aksına eklenmiş olup, rotanın sonuna, eski otogarın yerine yapılan AVM ve Hilton Oteli ile bugünkü görünümüne gelmiştir. Bölgenin doğuya bakan yamacında ise Mance Deresi Mahallesi'ndeki gecekondu bölgesi bulunmaktadır ve bu alanda çoğunlukla geçici koruma altındaki sığınmacılar yaşamaktadır.

²⁶⁶ Kişisel Arşiv.

Şekil 12: Haleplibahçe’de Mekân Temsilleri.²⁶⁷

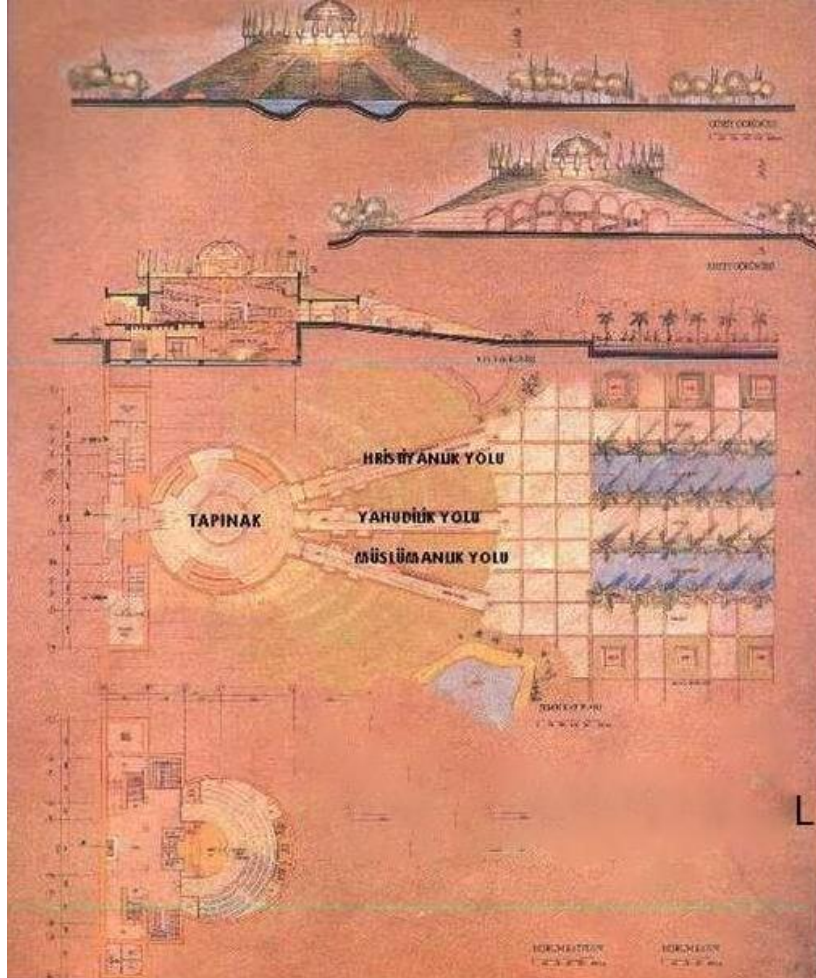
4.1.1. Şanlıurfa Mozaik Müzesi

1950’li yıllardaki kent planı notlarında Fuar Alanı, sonraki dönemde ise kısmen sit alanı olarak işaretlenen Haleplibahçe’de, 2000’li yıllara gelindiğinde sansasyonel mekân temsilleri üretilmeye başlandığı görülmektedir. Kentte birçok tartışmaya neden olan, halk arasında “Dinler Bahçesi Projesi” olarak bilinen “Temalı Park-Dinler ve Kültürler Parkı”, Haleplibahçe’de bir havra, kilise ve camiye, bunlarla birlikte açık ve yarı açık peyzaj alanlarını içermektedir. Hoşgörü temalı proje bürokratik engellere ve halk tepkilerine takılmış olsa da nihayet birkaç yıl sonra revize edilerek uygulamaya koyulmuştur.²⁶⁸

²⁶⁷Pafta, Koruma Kurulu’ndan ve kişisel arşivimden alınan temsillerle hazırlanmıştır.

²⁶⁸ M19 Numaralı Mülakat.

Kazılar esnasında bölgede bulunan Arkeolog Bahattin Çelik²⁶⁹ inşaat alanında, kepçenin açtığı çukurda fark ettiği mozaik kesitini müze müdürlüğüne bildirmiştir ve alanın devamında bulunan Roma Dönemi'ne ait villaların taban mozaikleri nedeniyle Dinler Bahçesi Projesi rafa kaldırılmıştır.

Resim 49: Haleplibahçe'ye Yapılması Planlanan “Dinler Bahçesi Projesi”.²⁷⁰

²⁶⁹Prof. Dr. Bahattin Çelik: Iğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Anabilim Dalı. Olayı aktaran Cihat Kürkçüoğlu.

²⁷⁰Ajans Urfa. (2016). Yerel İnternet Haber Kaynağı. <https://www.ajansurfa.com/gundem/eski-burokrattan-feto-urfayi-dinlerle-vuracakti-iddiasi-h4706.html>. Erişim Tarihi: 11.09.2020.

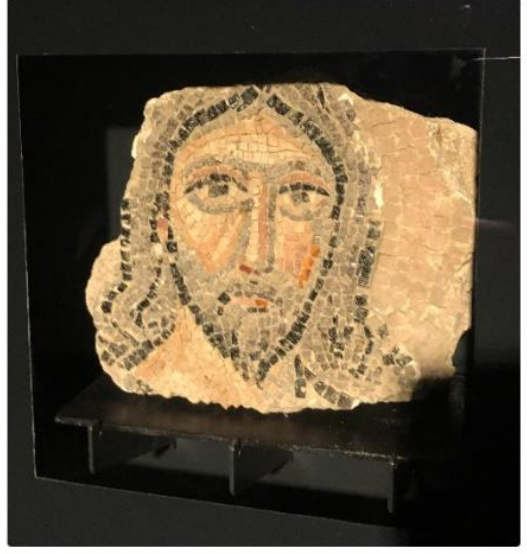
Bu gelişmenin ardından, Haleplibahçe'nin geriye kalan alanlarında arkeolojik sondajlar yapılarak başka arkeolojik eserlerin olup olmadığı araştırılmıştır. Sondaj çalışmalarının tamamlanmasıyla bölgenin durumu tekrardan tartışmaya açılmıştır.

Resim 50: Kazılarda Ortaya Çıkan Mozaikler ve Bölgedeki Sondaj Çalışmaları.²⁷¹

Arkeolojik kazılarda ortaya çıkan mozaiklerin yerinde sergilenmesine karar verilmesiyle, arkeolojik alana üst örtü yapılarak Haleplibahçe Mozaik Müzesi'ne ve devamındaki alanın yapılacak Arkeoloji Müzesi'yle, arkeoloji parkına dönüştürülmesine karar verilmiştir. Bu bağlamda Haleplibahçe Mozaik Müzesi ve Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi 2015 yılında ziyarete açılmış ve bölgeye Arkeopark adı verilmiştir.

²⁷¹ Şanlıurfa Kültür ve Tabiat Varlıları Koruma Kurulu Arşivi

Resim 51: Haleplibahçe Mozaik Müzesi.²⁷²

²⁷² Kişisel Arşiv.

Bu gelişme sonrası “Dinler Bahçesi Projesi” hayata geçirilememiş olsa da “İbrahimi Dinler” söylemiyle geliştirilen projenin halktaki itirazlara rağmen uygulama aşamasına gelmiş olması, bölgedeki yaklaşım ve bu çalışma açısından önemli bir veri olarak değerlendirilebilir. Dönemin yerel gazete haberlerinden buradaki ana motivasyonun hoşgörüden ve maneviyat duygularından ziyade “İnanç Turizmi” ne ve kent ekonomisine katkı sağlaması olduğu da çıkarılabilir.²⁷³

Resim 52: Haleplibahçe Çevre Düzenlemesi Projesi.²⁷⁴

²⁷³ Kürkçüoğlu C. (2003), “Haleplibahçe”. *Halkın Sesi Gazetesi*, Şubat 5, s.3.

²⁷⁴ Genel Görünüm: Yasin Küçük Arşivi, Ktisis Büstü, Müze Girişi, (Kişisel Arşiv).

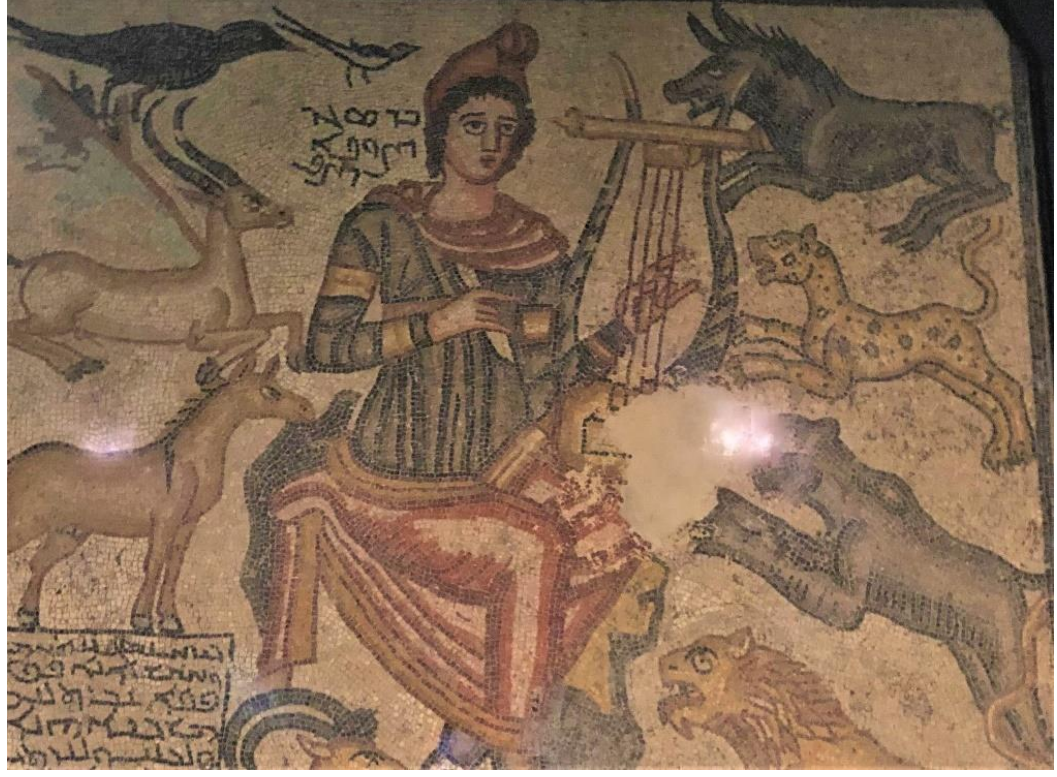
Amazon²⁷⁵, Ktisis²⁷⁶ ve Akhilleus²⁷⁷ mozaiklerinin yanı sıra müzede sergilenen Orfeus Mozaïği; estetik ve kültürel öneminin yanı sıra, müze koleksiyonuna dahil edilme süreciyle de ilgi çekicidir. Şanlıurfa Mozaik Müzesinde sergilenen önemli mozaiklerden biri olan “Orfeus Mozaïği” 1998 yılında yurtdışına kaçırılmış olup sonraki yıllarda Amerika’daki Dallas Sanat Müzesi’nin envanterinde ortaya çıkmıştır. Yürütülen kampanyalarla 2012 yılında Türkiye’ye iade edilen eser önce, İstanbul Arkeoloji Müzesi’ne, sonraki süreçte ise Şanlıurfa Mozaik Müzesi’ne getirilmiştir. Mozaikteki betimlemede mitolojik bir kahraman olan Orfeus lir çalmakta, bu büyülü sesi duyan vahşi hayvanlar evcilleşmektedir. Söz konusu Mozaik, M.S.194 yılına tarihlendirilmektedir.²⁷⁸

²⁷⁵ Amazonlar mitolojide kadın savaşçılar olarak bilinmektedir. Helen medeniyetiyle girdikleri savaşlar antik sanatta (Homeros) ve felsefede (Platon) birçok anlatıda karşımıza çıkmaktadır. Güncel dönemde bu mitler feminist teoriye de ilham vermektedir.

²⁷⁶ Ktisis, Roma’da kentlerin ve yapıların kurucu ve koruyucusu olarak bilinmektedir.

²⁷⁷ Akhilleus (Aşil) Yunan Mitolojisinin önemli figürlerinden biridir. Truva savaşında Grek Savaşçıların başındadır. Homeros’un İlyada eserinde de önemli kahramanlardan biridir. Anlatıya göre ayak topuğu hariç bütün uzuvları ölümsüzlük nehrine batırılmıştır. Ancak Truva savaşında Paris’in attığı okla sol topuğundan vurulmuştur. (Erhat, A., Mitoloji sözlüğü)

²⁷⁸ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (Tarihsiz). Resmi Müze Erişim Portalı. <https://muze.gov.tr/muze-detay?DistId=SUM&SectionId=SUM01>. Erişim Tarihi: 08.09.2020

Resim 53: Orpheus, Şanlıurfa Mozaik Müzesi.²⁷⁹

Orfeus miti, barındırdığı örüntüler açısından dikkat çekicidir. Mit, Orpheus'un, ölen eşi Eurydike'ye olan aşkı uğruna ölümler diyarına gitmesi ile ilgilidir. "Eşinin ölümü üzerine Orpheus günlerce eşinin mezarı önünde yas tutar ve sonunda Orpheus lirini alarak eşinin ardından Hades'e yani ölümler diyarına gitmeye karar verir. Orpheus önüne çıkan tüm engelleri lirinden yükselen eşsiz müzikle alt eder. Orpheus ölümler diyarı tanrısı Hades'i ve eşi Persephone'yi müziği ve eşine olan büyük aşkı ile büyüler. Tanrılar eşini böylesine seven bir adama acırlar ve eşi Eurydike'yi vermeyi kabul ederler. Ancak bir şartları vardır. Orpheus eşi Eurydike'nin önünde yürüyecek ve ölümler diyarını terk edene kadar eşine dönüp bakmayacaktır. Orpheus bu şartı kabul eder. Ancak tam gün ışığına çıkmak üzereyken bir şüpheye kapılır, dönüp arkasına bakar. Bu nedenle Eurydike oracıkta parçalanır, gözden kaybolur ve ölümler dünyasına geri döner. Orpheus eşini

²⁷⁹ Kişisel Arşiv.

alamadan insanların arasına dönmek zorunda kalır.”²⁸⁰ Ölümün aşılamayacağıyla ilgili bu mit bir yönüyle nostalji hastalığına kapılıp sürekli olarak eski aşk dolu günlerin düşünmesi dolayısıyla ölümler dünyasına, yani geçmişe öykünmekle de bağlantılı olduğu düşünülebilir. Bu beyhude yolculukta geçmişten imgeler getirmek suretiyle inşa edilen dünya tasavvuru aslında dönüp baktığınız anda parçalanan, hayalete dönüşen ve asla gerçek olamayacak bir duruma işaret etmektedir. Lefebvre, “Öteki dünyanın ve başka dünyanın işaretleri. Neo-falanca, neo-filanca, eskinin, hürmet gösterilenin, hayran olunanın işaretleri tüketilmektedir.”²⁸¹ demektedir ve bu imgeler dünyasını tasarlanan ile algılanan mekânın arasında bir konumda değerlendirmektedir.

Bu bağlamda düşünüldüğünde Postmodern durumun nostaljik kaygılarla geçmişten ödünç aldığı imgelere dikkatlice bakıldığında bu imgeler yapı bozumuna uğrayarak dağılmaktadır.

²⁸⁰ Arkeopolis. (2017). Arkeolojik Güncel Haber Portalı. <https://arkeopolis.com/talihsiz-bir-asik-orpheus/>. Erişim Tarihi:06.09.2020.

²⁸¹ Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, s.388.

Resim 54: Orpheus ve Eurydice, Sanatçı: Carl Andreas August Goos 1826.²⁸²

“Asla arkana bakmayacaksın Orpheus. Dönüp bakarsan beni bir daha hiç kavuşmamacasına kaybedersin...”²⁸³

²⁸² SMK. (Tarihsiz). Search the collection. <https://collection.smk.dk/#/en/detail/KMS276>. Erişim Tarihi: 10.10.2020

²⁸³ Siyah Orfe (Orfeu Negro), (Marcel Camus), (1959), Eastman Color. Erişim Tarihi: 03.05.2020. <https://www.imdb.com/title/tt0053146/>

4.1.2. Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi

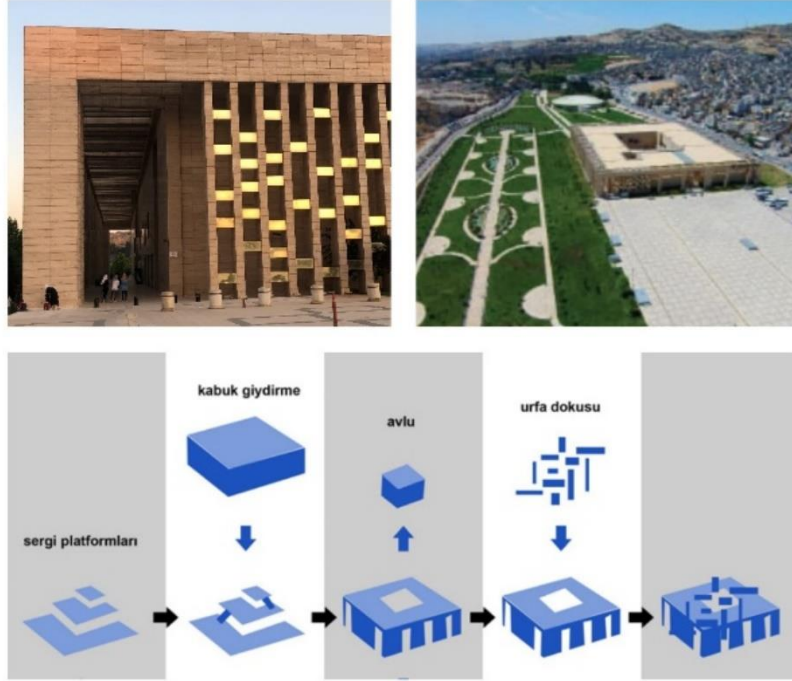
Mitler belleklerde saklanır. Bu bağlamda geçmiş dönem mitleri ve bu mitlerin ürettiği temsiller sterilize edilerek saklanmalıdır. İlerlemeci zaman söyleminin pekiştiricisi vasfıyla çalışan bir arşiv mekânı olarak incelenebilecek Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi, Haleplibahçe'nin tam ortasına tekabül eden konumuyla 2015 yılında ziyaretçilere açılmıştır. Plan şeması kronolojik bir zamansal akışla oluşturulmuş olup neolitik çağlardan başlayarak, resmi tarih nasılsa öyle bir sıralamayla günümüze gelmektedir. Ancak çıkıştan önceki son sergi salonunda kronolojik zaman kırılmaktadır ve Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı bir animasyon gösterisi izletilmektedir. Buradan da Urfa temsillerinin satıldığı ticari alana geçilmektedir ve yolculuğun bu mekân organizasyonundan kaçınılamayacak şekliyle mekân tüketilmektedir. Mekânı dolaşırken farklı dönemler arasında yoğun ışıklı kapılardan geçilmektedir. Çağların açılıp kapanan şeyler olduğunu imleyen tarih anlayışı bu ışık oyunları ve mekân vasıtasıyla pekiştirilmektedir.

Resim 55: Şanlıurfa Müzesi; Lineer Tarih Algısı.²⁸⁴

²⁸⁴ Kişisel Arşiv.

Yapının, lineer zamana²⁸⁵ dayalı mekân organizasyonunun yanı sıra mimari göndermeleri de oldukça okunaklıdır. Kent tarihi ve mekanıyla ilgili akademik çalışmalar ve yerel dergilerde²⁸⁶ oldukça sık rastlanan ve nostaljik söylemler ile tekrar tekrar üretilen; “Geleneksel Urfa Evi”, avlu, süs havuzu, eyvan ve güneşten koruyan konsollarla, ancak tarihi kent dokusunun orantılarını altüst eden ölçeklerde, tarihi çevreden çok alanın kuzey tarafında bulunan AVM ve otel kompleksinden referans alınarak tasarlanıp, inşa edilmiştir. İnsan ölçeğini ve tarihi çevreyi ezen bir yapıt olarak değerlendirilebilecek Şanlıurfa Müzesi’nin, gelenekseli tekrardan üretme biçimi aşağıdaki şekillerden okunabilir.

Resim 56: Geleneksel morfolojinin mekân temsili bağlamında yeniden üretilmesi.²⁸⁷

²⁸⁵ Benjamin, ilerlemeci tarih temsillerine karşı çıkmaktadır. Ona göre resmi tarih, ezilenlerin, mağlupların ve ötekilerin üzerinde tepinerek ilerlemektedir ve her ilerlemede arkasında büyük bir enkaz bırakmaktadır. Bu enkaz tarih anıtı olarak göğe doğru yükselir ve her yeni galip bu mirası bir öncekinden devralır Benjamin, *Son Bakışta Aşk*, s. 39-49.

²⁸⁶ Bilgi ve söylem geliştirme bağlamında kentin mekân üretimine etki eden kurumlar olarak Harran Üniversitesi ve Şanlıurfa Belediyesi’ne bağlı Şurkav Dergisi sayılabilir.

²⁸⁷ Müze Drone Çekimi: Yasin Küçük Arşivi, Müze Cephesi: Kişisel Arşiv, Müze Tasarım İlkeleri: Arkiv. (2011). Şanlıurfa Müze Kompleksi. <http://www.arkiv.com.tr/proje/sanliurfa-muze-kompleksi-/4698>. Erişim Tarihi: 20.08.2020

“Kent mekânında kimin tarihi temsil edilip, kimin tarihi paketlenip metalaştırılmaktadır” sorularının yanıtlarını tüketim üzerinden düşündüğümüzde kolaylıkla özümsenebilecek anlatıların, kısa ve anlaşılabilir temsillerin varlığı da açıklığa kavuşabilir. Bu bağlamda bir yönüyle turist bakışına göre dönüşen Haleplibahçe Bölgesi’nin yakın çevresinde bulunan diğer müzeler “İbrahim Tatlıses Müzesi”, “Müslüm Gürses Müzesi” ve “Mutfak Müzesi” örnek olarak sayılabilir.

4.1.3. Arkeopark Çevre Düzenlemesi

Üretilen mekân temsiliinin iç ve dış tasarımının yanı sıra dışında bırakarak tanımladığı alana da dikkatlice bakmak gerekir. Erk, Kent Müzesi dolanımıyla tarihi sterilize ederek mitik bir bellek oluşturmaktadır. İdeolojik yapılar sadece mekânı üretmezler hem mekânın algısının oluşturduğu hislerle hem de çeşitli pratiklerle oradadırlar.²⁸⁸ Müzenin, oturduğu alanın çok daha fazlası dispozitif olarak miting alanına dönüşmektedir. “Tarihi yassılaştırarak”²⁸⁹ oluşturulan yeni mitler, miting alanında dolaşıma çıkmaktadır.

Anıtsal mekânda boşun aslında dolu olduğu görülmektedir. Bu mekân sözün kamusal söze, söylevin, vaazın, ayinin, teatralleşmiş söze geçişini sağlar.²⁹⁰ Yapılan etkinliklerde hoşgörü, misafirperverlik, ensarlık-muhacirlik, sabır şehri, peygamberler şehri konuları sık sık yinelenmektedir.²⁹¹

²⁸⁸ Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, s. 224.

²⁸⁹ Uğur Tanyeli, “Uğur Tanyeli ile Türkiye’de Mimarlık Tarihi Çalışmak ve Osmanlı Mimarlık Tarih yazımı Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, 2009, s.334.

²⁹⁰ Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, s.236.

²⁹¹ M7 numaralı mülakat.

Resim 57: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, Halil İbrahim Sofrası Etkinliği.²⁹²

Muhafazakarlık söylemlerinin yanı sıra isot yeme yarışmaları gibi olabildiğince irrasyonel etkinliklerin yapıldığı festivaller, kentin marka değeri oluşturması adına Haleplibahçe'deki adı konmamış boş alanda yapılan etkinliklere örnek olarak verilebilir.

²⁹² Kanal Urfa (2018). Yerel Haber Ajansı. <https://kanalurfa.com/sanliurfada-buyuksehir-belediyesi-ile-ramazan-ayi-etkinliklerle-gecti/>. Erişim Tarihi: 21.10.2020.

Neoliberal politikalarla şekillenen postmodern süreç, tüketimi yerellik temsilleriyle sermaye ilişkilerine katmayı denemektedir. Kentte yerel markalar oluşturmaya yönelik edimler, bir yandan geleneksel ve dini motifleri kullanmakta, kökünü en eskiye dayamaya çalışmakta, nostaljik söylemler üretmekte ve bir yandan da icat ettiği edimlerle-isotların kortej²⁹³ yaparak halkı selamladığı-ritüeller geliştirmektedir.

Resim 58: Aynı Mekân, Farklı Zaman, Haleplibahçe’de Ritüellerin Dönüşümü, (1970-2019).²⁹⁴

²⁹³ M6 Numaralı Mülakat.

²⁹⁴ Birinci görsel: Ali Kaşka Arşivi, İkinci Görsel: Urfa Haber. (2018). Yerel Haber Ajansı. (<https://www.urfahaber63.com/isot-festivali-isot-kahvaltisi-ve-kortej-yuruyusuyle-devam-etti/17155/>). Erişim Tarihi: 12.09.2020.

Resim 59: Arkeopark Peyzaj Alanı.²⁹⁵

Arkeopark peyzaj alanında da Kent müzesinde olduğu gibi lineer zamana vurgu yapan temsiller bulunmaktadır. Burada lineer ve ilerlemeci farklı tarihsel temsiliyetler bulunmaktadır. Ancak resimde görüldüğü gibi lineer zaman kurgusunun en ileri ucuna “Urfa Geleneksel Evi” yerleştirilmiştir. Urfa medeniyetinin konut mimarisinde ulaştığı son nokta olarak yüzyıl öncesine atıf yapılmaktadır. Gizli şekilde ecdadın geçmişte yakalanmış olduğu, modernleşme süreciyle kaybedilmiş, ideal ev ve yaşam tarzına göndermeler barındırır.

²⁹⁵ Kişisel Arşiv.

Alanın Gecekondu mahallesine dayanan sınırları boylu boyunca duvarla çevrelenmiş, gecekondu mahallesinin Arkeopark gezilirken izleyicinin görüş açısına giren bölümlerine cephe kaplaması uygulamaları yapılarak arka plan homojenleştirilmiştir.

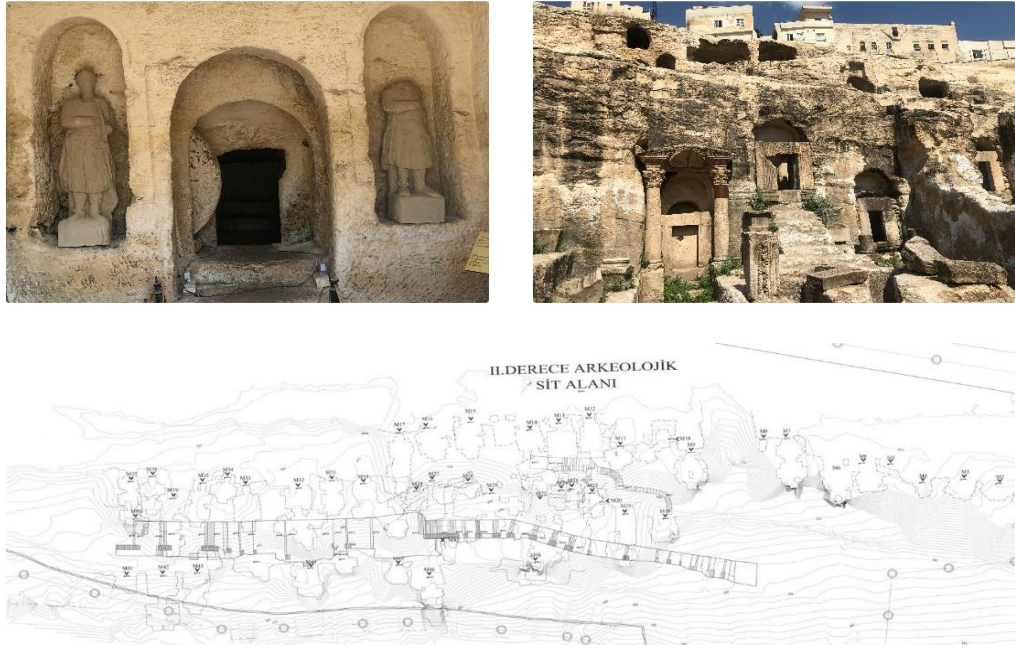

Resim 60: Arkeopark ve Mahallenin Görünümü.²⁹⁶

²⁹⁶ Kişisel Arşiv.

4.2. Kızılkoyun Nekropolü ve Müslüman Mezarlığı

Haleplibahçe’de bulunan gecekonduların turizm aksı üzerinde olan bölümleri yıkılmıştır. İktidar, mekânı üretmek ve dönüştürmek kadar yıkma kudretinde olmak bağlamında da değerlendirilmelidir. Yıkılan gecekonduların arka odalarıyla bağlantılı mağaraların ve kaya mezarlarının ortaya çıkmasıyla arkeolojik kazıların başlatıldığı alanda çok sayıda kaya mezar bulunmuştur. Bastırılan ölümlülük temsilleri geri gelmiştir.

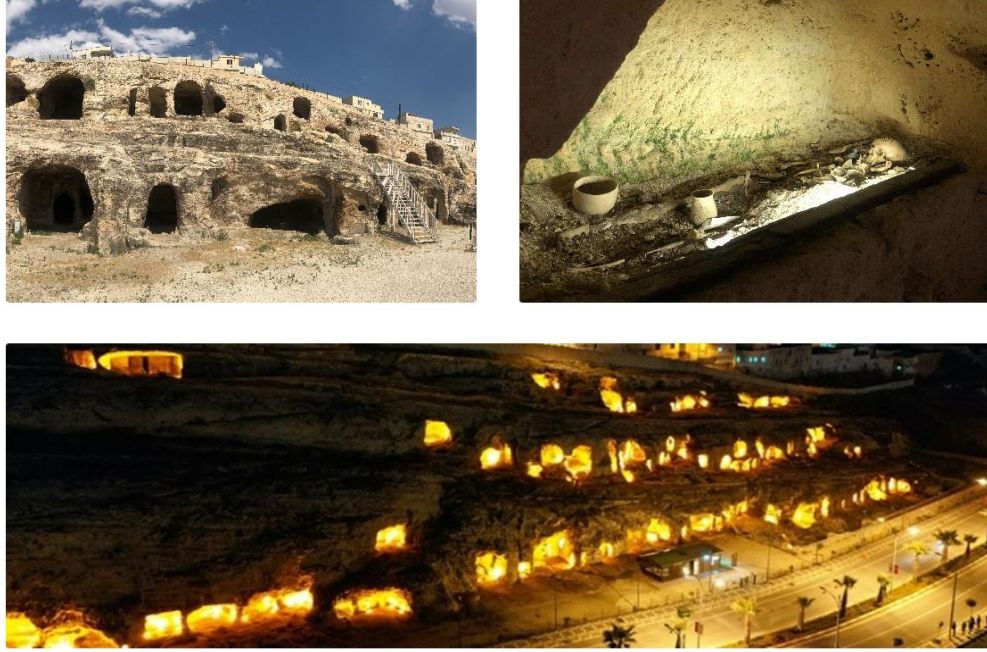

Resim 61: Kızılkoyun Nekropolü Mağara Girişleri, Vaziyet Planı.²⁹⁷

Mezarların çevresinde Romalı askerlerin heykelleri, lahit odaları ve değerli eşyalar bulunmuştur. Roma dönemindeki gündelik hayata da ışık tutan bu bulgular eski dünyanın ölümle, evin içine alacak kadar yakın ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu haliyle

²⁹⁷ Mustafa Topalan Arşivi.

ışıklandırılıp kentlilerin ve kente gelen turistlerin bakışına sunulan bu mekân (nekropol) bir anlamda ölümün estetize edilişi olarak da yorumlanabilir.

Resim 62: Kızılköy Nekropolü.²⁹⁸

Yeni dünya ölümü saklamak, yaşamı olumlamak istemektedir. Örneğin kentin yeni mezarlık alanı modern kent anlayışına uygun olarak şehir merkezinden uzaklara taşınmıştır. Nekropolle komşu hale gelen Eski Müslüman mezarlığında ise defin işlemleri oldukça azalmış durumdadır. Modern-postmodern bir görünümde olması fark etmeksizin ilerlemeci düşünce sonluluğu göstermek istememektedir.²⁹⁹ Gösterse bile tıpkı nekropol alanındaki mağara aydınlatmalarıyla yapıldığı gibi pornografik hale getirerek her yere saçar. Ayrıca nekropol, komşusu olan Müslüman mezarlığını şehrin bakışından saklar ve karanlıkta bırakır.

²⁹⁸ Koruma Kurulu Arşivi, Kişisel Arşiv, Arkeolojik Haber. (2020). Arkeolojik Haber Portalı. <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-sanliurfadaki-kaya-mezarlari-isklandirildi-25127/>. Erişim Tarihi: 01.07.2020.

²⁹⁹ Youtube, (2020), Nevzat Kaya, Tanatoloji: Ölümle Yüzleşme, Böyle Buyurdu Kültür, https://www.youtube.com/watch?v=IaS_Qf97whE, Erişim Tarihi: 08.12.2020.

4.4. AVM.

Şanlıurfa Kent Müzesi'nin önündeki miting alanının hemen karşısında 2013 yılında inşa edilen AVM, kent halkının yeni boş vakit ve tüketim mekânı olarak incelenebilir. Her nasılsa inşası planlanan mabetler (hoşgörü) projesi rafa kaldırılarak, bu alanın hemen yanına alışveriş merkezi yapılmıştır.

Resim 63: AVM Genel Görünüm.³⁰⁰

Küreselleşmenin önemli belirleyicilerinden biri tüketimdir. Günümüz toplumu, egemen küresel kültür tarafından yönlendirilen bir “tüketim toplumu” olarak da tanımlanabilir.³⁰¹ Kentteki toplumsal yapıyı analiz edebilmek için Haleplibahçe'deki AVM'yi de incelemek gerekmektedir. Alternatif bir şehir merkezi ya da kentin

³⁰⁰ Kişisel Arşiv.

³⁰¹ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, Çev. H. Deliceçaylı ve F. Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s.95.

similakrumu³⁰² olarak ele alınabilecek yapı kent halkının alışveriş, eğlence, kültürel etkinliklere katılma ve sosyalleşme gibi ihtiyaçlarını belirli bir düzeyde karşılamaktadır. Bütün bu ihtiyaçların karşılanma mekanının geçmişte Balıklıgöl bölgesine denk geldiği de unutulmamalıdır.

Kent sakinlerinin özellikle hafta sonları boş vakitlerini değerlendirme alanı olarak gördüğü AVM³⁰³, kapitalizmin amacına uygun olarak bireylerin toplumsal statülerini ve kimliklerini de pekiştirdikleri, başka bir deyişle kentteki postmodern sürecin ritüel mekânı niteliğindedir. Bu hâliyle AVM tüketim mekânı olmayı aşmaktadır.³⁰⁴ Bireyin sosyal varlığını ve bireysel kimliğini inşa ettiği bir üretim mekânına işaret etmektedir. Küresel sermaye akışının devamlılığı için gerekli olan ve sürekli olarak değişen moda akımları AVM aracılığıyla deneyimlenmektedir. Lefebvre bu süreci şöyle tanımlamaktadır; “...yapay ihtiyaçlar, durmaksızın rafta bekleyen diğerinin yerini alır.”³⁰⁵ Küresel ölçekteki sürekli değişim ve uyumlanma süreci, aynı zamanda aynı kalınan bir değişim sürecine de işaret etmektedir. Bu homojen kültür, halkın gündelik hayatlarının tasarlanması ve imajların gerçeğe dönüşerek bir tüketim çılgınlığının yaşanmasını da beraberinde getirmiştir.

Similakrum kavramı çerçevesinde AVM’ler incelendiğinde, bu yapıların kentin bir simülasyonu olarak yorumlanabileceği görülmektedir. Kentin özellikleri AVM’lere çeşitli yollarla aktarılmaktadır.

³⁰²Baudrillard simülasyon (hipergerçeklik) kavramını “bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesi” olarak açıklamaktadır. Simülasyon “gerçekle” “sahte” ve “gerçekle” “düşsel” olan arasındaki farkları yok etmektedir.

Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, Çev. Oğuz Adanır, Yay. Haz. Taşkın Takış, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2010, s.16.

³⁰³ M4 Numaralı Mülakat.

³⁰⁴ Başak Özoral, “Tüketim Kültürünün Yerel Kültürler Üzerindeki Etkisinde Alışveriş Merkezlerinin (AVM) Rolü: Dubai Mall”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2020; 18 (2); s. 293.

³⁰⁵ Henri Lefebvre’den (1984) aktaran: Michael Gardiner, *Gündelik Hayat Eleştirileri*, Heretik Yayınları, Ankara, 2016, s.134.

Mimari yapı, gelip geçici etkinlikler, sosyal alanlar, idari bölümler, lojistik ağlar, hizmet birimleri, depo-mağaza ilişkileri, peyzaj alanları kentten izler taşımaktadır. Ancak sermayenin ilişki ağı kendini gizlemektedir, görünür kılınan ise AVM'nin “kamusal alanında” gerçekleştirilen tüketim, şenlik, konser ve bayram kutlamalarıdır.

Resim 64: Haleplibahçe AVM, Etkinlikler.³⁰⁶

Kent merkezi ile kurulan bu yanılsama ilişkisi halkın bütün ihtiyaçlarını alışveriş merkezinden giderebileceği düşüncesini oluşturmaktadır. Baudrillard bu hususta alışveriş merkezlerinde var olan döngülerin kent yaşamından farklı şekilde ele alınamayacağını ileri sürmektedir.³⁰⁷

³⁰⁶ Ajans Urfa. (2017). Yerel İnternet Haber Kaynağı. <https://www.ajansurfa.com/kultur-sanat/sanliurfa-yoresel-yemekleri-gorucuye-cikti-h19529.html>. Erişim Tarihi: 11.09.2020. Urfa Fanatik. (2020). Dijital Yerel Haber Sitesi. <https://www.urfanatik.com/haber/3507692/urfa-piazzada-ve-kadin-fotograf-sergisi>. Erişim Tarihi: 02.08.2020. Gazette. (2014). Dijital Haber Portalı. <https://www.gazette.com.tr/Haber/roportaj/sanliurfa-piazzada-seker-gibi-bayram-13822>. Erişim Tarihi: 05.10.2020.

³⁰⁷ Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, s.112.

Alışveriş merkezinde denetim mekanizmaları, kameralar, üyelik ve kampanya kartları oluşturulurken verilen kişisel bilgiler özenle işlenmekte, tüm bu süreç güvenlik görevlileri aracılığıyla yürütülmekte ve müşterileri disipline etmektedir. Bunlara rağmen söz konusu mekân imaj olarak hoşgörölü ve özgür alanlar olarak lanse edilmektedir. Bu yönüyle AVM “toplumsal yaşam ve birlikteliğin dağınık işlevlerini (iş, boş zamanları değerlendirme, beslenme, sağlık, ulaşım, medya, kültür) tek bir homojen çatı (zaman / mekân) altında”³⁰⁸ buluşturmaktadır. Bununla birlikte kamusal alanda karşılaşılabilircek seyyar satıcı, dilenci, sarhoş, tablacı ile ya da miting, protesto gibi kolektif etkinlikler ile bu mekânda karşılaşılmamaktadır.³⁰⁹ Mekân temsilinden fazlası olan AVM’ler kurduğu benzerliklerle kenti taklit etmekten çok kenti simüle etmekte ve görüldüğü üzere çeşitli kentsel semptomlar göstermektedir. Toplum-mekân arasındaki karşılıklı üretim ilişkisi düşünüldüğünde AVM’nin sınırları Haleplibahçe’yi aşmakta ve kenti dönüştürmektedir.

4.4. Gecekondu Bölgesi

Haleplibahçe Mahallesi’nin batısına düşen ve Mance Deresi olarak da anılan alan, son 50 yılda oluşan bir gecekondu mahallesi görünümündedir. Çeşitli nedenlerle köylerini terk edip kente gelen insanların başlattığı imar süreci, bugün daha çok Suriye’den gelen geçici koruma kapsamındaki³¹⁰ sığınmacılara ev sahipliği yapmaktadır. 2020 yılı verilerine göre nüfusa oranla yoğunluk bakımından Türkiye’deki diğer illerin ortalaması %4,47 iken Şanlıurfa’daki ortalama %21,11 olarak görülmektedir. Kısa sürede ve oldukça yüksek oranda gerçekleşen demografik değişim kenti kültürel ve ekonomik anlamda

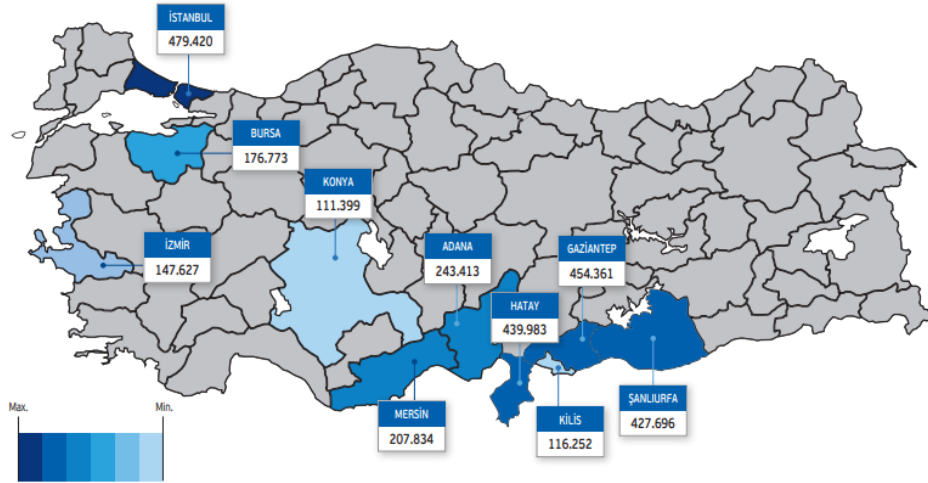
³⁰⁸ Baudrillard, Simülakrlar ve Simülasyon, s.112.

³⁰⁹ Musa Öztürk, *Kamusallık, Tüketim Kültürü ve Avm’ler. Kent Sosyolojisi*, Ed. Köksal Alver, Hece Yayınları Ankara, 2012, s. 149.

³¹⁰ Ekim 2014’de yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliğinde Suriyelilerin yasal statüsü net bir şekilde ortaya konmuştur: Yönetmeliğin geçici 1. maddesine göre, “28/4/2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti’nde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyeti’nden kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşı ile vatansızlar ve mülteciler, uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi geçici koruma altına alınırlar. Geçici korumanın uygulandığı süre içinde, bireysel uluslararası koruma başvuruları işleme konulmaz.” UNHCR. (2019). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/09/SB2019-TR_04092020.pdf. Erişim Tarihi: 14.09.2020.

zorlamaktadır. Bununla birlikte, yeni kent sakinleri Suriyeliler için de yeni bir ülkedeki sosyal, kültürel ve ekonomik hayata katılım oldukça sancılı bir süreçtir. Bu süreçte Avrupa Birliği’nden alınan kaynaklar da³¹¹ kullanılmaktadır. Güncel rakamlarla Suriyelilere (Eylül, 2021) kişi başı 155 TL yardım yapılmaktadır. Kızılay kart olarak bilinen SUY destek programı, Avrupa Birliği Sivil Koruma ve İnsani Yardım Bürosu (ECHO) tarafından finanse edilmektedir. Ancak yardım alan Suriyeliler herhangi bir sigortalı işe girdiğinde bu kaynak otomatik olarak kesilmektedir. Bu sebeple Suriyelilerin geneli kentte kayıt dışı olarak çalışmaktadır.³¹² Bu açıdan kentte var olan dar gelirli sınıfla, kente katılan Suriyeliler arasında ekonomik rekabet ortamı oluşmaktadır. İlk yıllarda “Urfa Misafirperverliği” söylemleriyle yürütülen süreçte günümüze gelindiğinde birçok çatlak oluştuğu söylenebilir.

GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDA BULUNAN SURIYELİLERİN İLK 10 İLE GÖRE DAĞILIMI

Şekil 13: Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli’lerin Yaşadığı İlk On İl. (2019)³¹³

³¹¹ Türkiye ve AB arasında 2016 yılında mutabakatı ile “Türkiye’deki Mülteciler için Mali Yardım Programı” çerçevesinde Sosyal Uyum Yardımı (SUY) (The Emergency Social Safety Net-ESSN) adındaki bir program ile yürütülmektedir. Dünyanın en büyük nakit para destek (cash transfer) programına dönüşen SUY, 2016 sonundan itibaren Suriyeli ve diğer mültecilerin bir bölümü için nispeten düzenli bir mali kaynağa dönüşmüştür. AB. (Tarihsiz). Avrupa Birliği Resmi web sitesi. <https://www.avrupa.info.tr/tr/turkiyedeki-multeci-krizine-avrupa-birliginin-mudahalesi-710>. Erişim Tarihi: 13.09.2020.

³¹² Murat Erdoğan, “Securitization from Society and “Social Acceptance”: Political Party-Based Approaches in Turkey to Syrian Refugees.” *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 17(68), 2020, s. 73-92.

³¹³ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (Tarihsiz). Göç Müdürlüğü. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>. Erişim Tarihi: 23.09.2021.

Kent genelinde iklim böyleyken Haleplibahçe'nin gecekondü bölgelerinde de yüksek oranda Suriyeli nüfusun yaşadığı görülmektedir. Büyük çoğunluğu Kürt ve Arap olan Suriyeli nüfus halihazırda çoğunluğu benzer etnik yapılarda olan mahallede yaşamlarını sürdürmektedir. Ancak bu alan turizm rotasına yakınlığı ve kentin cazibe alanlarıyla olan ilişkisi nedeniyle mekânsal müdahalelere maruz kalmaktadır. Turizm rotası üzerindeki bölgenin görünen bölümlerine cephe düzenlemeleri yapılmıştır. 2018 yılında yapılan bu işlem anayola cepheli evlerde genel bir memnuniyet yaratsa da birkaç yıl içerisinde bozulmalar, dökülmeler olduğundan cephe kaplamasını söken evler de bulunmaktadır ve halk bu durumdan şikayetçidir.³¹⁴

Resim 65: Haleplibahçe Tek Tip Dış Cephe Düzenlemeleri.³¹⁵

³¹⁴ M3, M9, M16 Numaralı Mülakat.

³¹⁵ Kişisel Arşiv.

Bölgeye gelen, büyük oranı yerli turistlerden oluşan grupların oldukça etkilendiği³¹⁶ turizm sokağına paralel şekilde uzanan, gecekondü mahallesinden geçen alternatif olan bir yol aksı bulunmaktadır. Genellikle göçmenlerin ve kente yetmişlerden sonra gelen ilçelilerin yaşadığı bölge ve işaret ettiği toplumsal yapı, iktidarın görünmez kılmaya çalıştığı gerçekliği yansıtmaktadır. Bu sokak ve çevresindeki mahalle “temsili mekân” olarak incelenmiştir. Uzun vadeli planların, büyük amaçların yerini kısa vadeli kaygıların ve hayatta kalma mücadelesinin aldığı bu alanda diskurlar bulanıklaşmaktadır. Bu bölgede çoğunlukla Kürtçe ve Arapça dilleri konuşulmakta, çocuklar okullarda Türkçe de öğrenmek için yoğun çaba göstermekte, sonuç olarak herkes birbirinin dilinden biraz olsun anlamaktadır. Mahalle içinde komşuluk ilişkileri kentin modern bölümlerine göre daha yaygın olduğu söylenebilir. Bu çeşitliliği içeren gündelik hayatta heterotopyalar parıldamaya başlamaktadır. Evlilik, sünnet, mevlit, taziye gibi törenler mahalle içinde, yaz mevsimlerinde evlerin damında yapılmaktadır.³¹⁷ Bu ritüeller, mekânları “gündelik olandan kopararak, heterotopya benzeri kırılmalara”³¹⁸ neden olmaktadır.

³¹⁶ M11, M12 Numaralı Mülakatlar.

³¹⁷ M15, M13, M5 Numaralı Mülakatlar.

³¹⁸ Güzin F. Ağca-Varoğlu, “Trebbus Mevlevihanesi’nde Yolculuk: Bir Kutsal Mekânın Yeniden Kuruluşuna Etnografik bir Bakış” *ViraVerita E-Dergi*, (12), s. 153.

Resim 66: Yaşanan Mekân; Heterotopyanın Gündelik Yaşamdaki Uzamları.³¹⁹

Mahalle camisi evlerle aynı ölçekte olup, gündelik hayattan kopan-koparılan bir yapıda değildir. Ticari alan, yol aksı üzerinde sıralı dükkanlarla sınırlı olup, Suriyeli, Iraklı ve yerli halk arasında paylaşılmış gibi görünmektedir. Mahallenin doğusuna düşen temsili mekânlarda oturan, yürüyen ve yatan insanlar için bu mekânların arkasındaki söylemlerin bir önemi kalmamaktadır.³²⁰

³¹⁹ Kişisel Arşiv.

³²⁰ M1, M2, M10 Numaralı Mülakatlar.

Resim 67: Kamusal Alanlar.³²¹

Suriye'deki eski yaşamlarına kıyasla iş hayatında ve ev ekonomisine katkıda çok daha aktif oldukları görülmektedir. Ayrıca çocukların bakımı, eğitim ve dil öğrenimi genellikle kadınlar tarafından organize edilmektedir. Bir anlamda Türkiye'ye gelindiğinde kadınların zorunlu olarak potansiyellerinin bir kısmını daha açığa çıkardıkları söylenebilir. İfade edilen en büyük sorunun ise geçinememe, Türkçe bilmemeye bağlı olarak iletişim kuramama ve maruz kalınan yabancı düşmanlığı olduğu belirtilmektedir.³²²

³²¹ Kişisel Arşiv.

³²² M5, M10, Numaralı Mülakatlar.

Resim 68: Haleplibahçe’de Gündelik Hayat.³²³

Ölüm ise birçok akrabanın, eşin, dostun Irak’ta ve Suriye’de yaşanan savaşlarda yitirilmesi nedeniyle imkansızlaşan mezarlık ziyaretleriyle değil, daha çok anılarla, fotoğraf albümleriyle, evin içine, odaya asılan fotoğraflarla canlı tutulmaktadır.³²⁴ Bu bağlamda evler, “hem uzakta olanların hem de geçmişte kalanların toplandığı”³²⁵ bir zaman-mekân heterotopiasını³²⁶ çağrıştırmaktadır.

³²³ Kişisel Arşiv.

³²⁴ M13, M15, M9 Numaralı Mülakatlar.

³²⁵ Benjamin, Pasajlar, s.85.

³²⁶ Foucault, *Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2*, s.302.

Ölenler temsillerle canlandırılmakta ve gündelik hayata katılmaktadır. Mahallede yeni bir ölüm olduğunda ise ya belediyenin sığınmacılar için hazırladığı mezarlığa ya da sınıra gidilerek resmen Suriye topraklarında yer alan mezarlıklarda defin işlemleri yapılmaktadır.³²⁷ Buradan bakıldığında büyük anlatılarda olduğu gibi ölümün herkesi eşitlediği değil, sınıfsal olduğu yorumu yapılabilir.³²⁸

Resim 69: Ölümün Sınıfsallığı.³²⁹

³²⁷ M13, M15, M9 Numaralı Mülakatlar.

³²⁸ Zeynep Sayın, “İmgenin Pornografisi”, (2002), adlı kitabında ölümün, mezarın, mezar taşının mekânsal ve toplumsal uzanımlarını anlatmaktadır. Sayın’ın, Roma, Selçuklu, Osmanlı ekseninde mezar taşlarını anlattığı bölümde; ölümlerin ruhuyla maddenin formunu kesiştiren dikit, kabartma ve lahitlerin bedenın ötesinde bir şeyi anıştırdığını ileri sürer. Bu bağlamda sığınmacıların ölümlerini kendi ülkelerine gömme istekleri ve ölümü, ölmüş yakınlarını sabit mezarlıklarla, mezar taşlarıyla değil imgeleriyle oturma odalarının duvarlarında yaşatma eğilimleri yorumlanabilir. Sığınmacılara Türkiye’ye geldikten yaklaşık on yıl sonra sabit bir mezarlık alanı tahsis edilmiştir. Buna rağmen örneğin Şanlıurfa merkezde ölen bir sığınmacının defin merasimi genellikle Suriye sınırındaki Suruç ilçesinde yapılabilmektedir. Gelecekte cenazenin oradan da Suriye’ye taşınması planlanmakta ve yaşamın yanı sıra ölümün ve mezarın da mobil hale gelişi gözlemlenmektedir.

³²⁹ <https://www.haberler.com/sanliurfa-da-suriyeli-mezarligi-kuruldu-10247888-haberi/>

Mahalledeki evlerin mülkiyeti, daha çok 70'ler sonrası kente gelip bölgedeki gecekonduları inşa eden halkın üzerindedir. Ancak birçoğu kentin modern tarafına (çok katlı apartman dairelerine) taşınmış eski göçmen, yeni yerli halk, evlerini yıllık ücretlerle sığınmacılara kiraya vermektedirler. Ayrıca özellikle son 2 yıllık süreçte bölgedeki yerli halk ile Suriyeliler arasındaki gerilimin arttığını söylemek mümkündür. Temelinde geçim sıkıntısının bulunduğu anlatılarda güvenlikle ilgili endişeler de dile getirilmiş, mahallede uyuşturucu kullanımı ve fuhuş gibi olayların sıklaştığı ifade edilmiştir.³³⁰ Göçmen halk düşük ücretlerle temizlik, hamallık, garsonluk ve fabrika işçiliği gibi geçici işlerde çalışmaktadır. Suriyeli halkın mülk edinme ya da kiraladığı evde büyük çaplı tadilatlar yapma imkânı bulamamakla birlikte boya, badana, tesisat düzenlemeleri gibi ufak çaplı düzenlemelerle yaşadıkları mekâna müdahil oldukları gözlemlenmektedir.³³¹ Gelecek belirsizliği nedeniyle kolay taşınabilir, hızlıca elden çıkarılabilir cep telefonu, televizyon, beyaz eşya gibi ürünlerin yanı sıra gıda, hijyen, yakacak, ilaç ve giyecek gibi temel giderler bölgedeki başlıca tüketim kalemleri olarak sıralanabilir.³³²

Resim 70: Kampın Devamı Olarak Ev.³³³

³³⁰ M3, M7, M14, M18 Numaralı Mülakatlar.

³³¹ M5, M9, M10, M15, M17 Numaralı Mülakatlar.

³³² M9, M10, M17 Numaralı Mülakatlar.

³³³ Kişisel Arşiv.

Genellikle mahalle içindeki dükkanlarla giderilen bu ihtiyaçların temini için, mahalledeki ticari mekânlar yetersiz kaldığında, kentin diğer ticari alanlarına gidilmektedir. Bu amaçla mahalleye çok yakın konumda olan alışveriş merkezi gündeme gelecektir. Ancak AVM daha üst sınıf gençlerin zaman öldürdüğü, gecekondü mahallesi sakinlerinin bakıp çıktığı ancak bazen kapılardaki güvenliklerin izin vermemesi nedeniyle girilmesi dahi zor bir mekân olarak algılanmaktadır. Mahalle halkının yine çok yakın olmalarına rağmen Şanlıurfa Müzesine ve Mozaik Müzesi'ne gitmedikleri, ancak boş zamanlarında müzenin önündeki yeşil alanlarda zaman geçirdikleri, ailece piknikler yaptıkları gözlemlenmektedir. Bölgedeki yerli ve sığınmacı halkın bu mekanların planlanma süreçlerinde herhangi bir söz hakkı olmadığı gibi, yaşam mücadelesi verilen bölgedeki genel görüş, büyük maliyetli bu projelerin gereksiz olduğu yönündedir.³³⁴ Ancak bölgede oluşturulan yeşil alan ve peyzaj düzenlemelerinden memnun oldukları söylenebilir.

Kentin eğitilmiş ve yüksek gelirli sınıfında, tarihi bölgelerin göçmenler tarafından ele geçirildiği, kenti tanıyamaz hale geldikleri, gibi söylemler sıkça dillendirilmektedir. Bununla birlikte kent genelinde “Suriyelilerin nargile içip keyif yaptığı”, “Suriyelilerin bizden 20 yıl geride oldukları”³³⁵ gibi toptancı söylemler, bir çeşit self-oryantalizm çağrışımları yapmaktadır.

³³⁴ M1, M2, M5, M7, M10, M13, M17 Numaralı Mülakatlar.

³³⁵ M7 Numaralı Mülakat.

Resim 71: Suriyelilerin Nargile Keyfi Başlıklı Haber Görseli.³³⁶

“Şanlıurfa’da uzun süre tadilatı yapılan Rabia Meydanı, düzenlemelerin ardından açıldı. Alanın açılmasıyla birlikte Suriyeliler de meydana nargile keyfi yapmaya başladı... [Ö]zellikle Suriyeliler de yeniden düzenlenen meydana akın etmeye başladı. Güneşin etkisini yitirdiği anlardan itibaren meydana gelen Suriyeliler burada, gece geç saatlere kadar kalırken, bazıları ise yanlarında getirdikleri nargileyle keyif yapıyor. Şanlıurfalıların azınlıkta kaldığı meydana Suriyelilerin nargile keyfi yapması dikkatlerden kaçmazken, vatandaşlar da durumdan duydukları rahatsızlıklarını dile getirdi.”³³⁷

Yerel bir internet gazetesinin yaptığı bu haber, söz konusu yaklaşıma örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca göçmenlerin Avrupa Birliği tarafından fonlanmaları ve düşük ücretlerle, daha çok bedensel işlerde çalışmalarından dolayı, düşük gelirli yerli sınıf tarafından rakip olarak görülerek “biz açken, Suriyeliler devletten çocuk sayısınca para alıyor”³³⁸, “günlük 60 liraya çalışıyorlar, biz iş bulamıyoruz”³³⁹ gibi şikayetlerle karşılaşmaktadır.

³³⁶ Ajans Urfa, (2018). Yerel İnternet Gazetesi, <https://www.ajansurfa.com/gundem/suriyelilerin-yeni-meydanda-nargile-keyfi-h30060.html>, Erişim Tarihi: 20.07.2021

³³⁷ Ajans Urfa, (2018). Yerel İnternet Gazetesi, <https://www.ajansurfa.com/gundem/suriyelilerin-yeni-meydanda-nargile-keyfi-h30060.html>, Erişim Tarihi: 20.07.2021

³³⁸ M3, M7 Numaralı Mülakat.

³³⁹ M3 Numaralı Mülakat.

Medyada sansüre uğrasa da yerliler ve mülteciler arasında zaman zaman gerginliklerin yaşandığı söylenebilir. Erkin dillendirdiği “ensar-muhacir”, “Halil İbrahim Sofrası”, gibi söylemler zamanla kent sakinleri üzerinde etkisini yitirmektedir. Can kaybıyla sonuçlanan bir kavgayla başlayıp kent meydanına taşınan ve büyük bir mülteci karşıtı protestoya dönüşen olaylar, buna örnek olarak gösterilebilir. Dükkanlarını bir süre kapatmak zorunda kalan sığınmacılar sokağa dahi çıkamaz hale gelmiştir. Bu süreçte yerel basında çıkan provoke edici ve bütüncül şekilde hedef gösterici dil dikkat çekicidir.

Resim 72: Tekinsiz Mahalle.³⁴⁰

³⁴⁰Haber Asi. (2018). Dijital Haber Portalı. <https://www.haberasi.com/sanliurfa-da-suriyeli-istemiyoruz-gosterileri-45-turk-vatandasi-gozaltina-alindi/4681/>.Erişim Tarihi: 11.10.2020.

İktidar ilişkileri açısından bakıldığında ise başlı başına istisnai bir hal olan mültecilik durumunun, şehir dışındaki kampların boşaltılıp oradaki birçok insanın kent merkezine gönderilmesiyle başka bir boyuta taşındığı söylenebilir. Kent ile kampın sınırları aşınmıştır. Kamp, bir yönüyle zamanın ve mekânın çözüldüğü yerleri betimlemektedir. Kampın öznesi, toplumsal kimliği olmayan, biyolojik özellikleri ile tanımlanan, egemenin hükmüne terk edilmiş insanlardır. Kamplar kentin çevresinde var olmalarıyla, kenti etkilemektedir. Durum, kentteki orta sınıfı ehlileştirmenin ve korku politikalarıyla kontrol etmenin de yöntemi olarak değerlendirilebilir. Ancak 2019 yılında kentteki mülteci kamplarının boşaltılmasıyla sığınmacılar kente yerleştirilmiştir. İktidar, istisnanın sürekli hâle getirilmesi ve kente yayılması yoluyla, toplumsal hayatın mekânı olan kenti ve biyolojik hayatın mekânı olan kampı birbiri içinde eritmektedir.³⁴¹ Tüm bu unsurlar aracılığıyla kent mekânının aşınan sınırları arasında yerlinin, eski göçmenin, yeni göçmenin ve turistin birbiriyle karşılaştığı bir mekân olarak ele alınan Haleplibahçe birçok farklı ritmi barındırmakta ve iç içe geçen mekân-zaman-yaşam deneyimleri ile sürekli olarak dönüşmektedir.

³⁴¹ Bülent Diken ve Carstens Laustsen, “The Camp”, *Journal of Swedish Society for Anthropology and Geography*, 2006, No. 88: s. 443-452.

SONUÇ

Henri Lefebvre'in felsefi kavram olarak ortaya koyduğu ritimlerin, mekân ve zaman ilişkisi içerisinde ürettiği temsil ağının incelemesi şeklinde yorumlanabilecek bu çalışmada veriler, Benjamin'in tarihsel araştırma yöntemiyle incelenmiştir. Haleplibahçe ve çevresinde zamansal ve mekânsal montajlar yapılarak, Benjamin ile özdeşleşen “flanör” bakışıyla ve “suçlunun izini sürerek” dolaşılmıştır. Oluşturulan rota üzerinde mevcut durumda olan, tasarlanan, yıkılan, değiştirilen, ele geçirilen yer temsilleriyle, iktidar ilişkileri yorumlanmıştır. Kentteki hâkim söylemlerin, modernleştirme, sonrasında ise postmodern durumu üreten ve giderek yoğunlaşan kapitalist süreçlerle kurduğu ilişkiler incelenmiştir.

Çalışmanın kuramsal bölümünde, Lefebvre'in mekân üçlemesindeki kavramlar; “algılanan”, “tasarlanan” ve “yaşanan” mekânlar yorumlanmıştır. Ayrıca “yaşanan mekân” Lefebvre ve Foucault'un bu türden mekanlara ilişkin tartışmalarıyla (heterotopi, izotopi) derinleştirilerek analiz edilmiştir. Heterotopya'ya ilişkin yaklaşımlar-temsili (yaşanan) mekânlarla da bağlantılı olarak- gecekondu mahallesi ve bölgenin dönüşümü bağlamında örneklendirilmiştir. Haleplibahçe ve Balıklıgöl çerçevesinde, toplumun mekân temsillerine gösterdiği dirence karşılık gelen temsil mekânları nasıl ortaya çıkar, deneyimlenir ve nasıl yok olur sorusu, söz konusu bölgede yitirilen heterotopya tartışmalarıyla yanıtlanmıştır. Bununla birlikte, kuramsal bölümde, çalışma boyunca referanslar verilen modernite, oryantalizm, postmodernite ve nostalji kavramları açıklanmıştır. Lefebvre'nin mekân üretimine dair üçlemesindeki, “tasarlanan mekân” olan “mekân temsilleri”nin, (seyahatname, harita, gravür, resim, gazete, dergi ve mimari yapıtlar) üretim süreçleri; modern ve postmodern süreçler bağlamında incelenmiştir. “Mekânsal pratikler” (algılanan mekân) ise diğer iki mekânla türüyle bağlantılı biçimde, gündelik yaşamdan kesitlerle aktarılmıştır. Lefebvre'in mekân teorisinin, Şanlıurfa kent

mekanındaki geçerliliği araştırılmıştır. İktidar yapılarının mekân temsilleri yoluyla gündelik hayata etki eden şekilde, görünür olduğu tespit edilmiştir.

Haleplibahçe'deki mekân üretimlerini daha doğru anlamlandırabilmek için, araştırma, kent mekanını ve kentte yaşanan tarihsel süreci kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu bağlamda Geç Osmanlı Dönemiyle başlayıp, Cumhuriyet Dönemine uzanan süreç ulaşılan salname, kadı sicil defterleri, seyahatnameler, haritalar, gravürler ve fotoğraflar yardımıyla yorumlanmıştır. Kentteki modernleşme süreçleri, mahalli ressamların ürettiği resimler, yerel gazete haberleri, kentteki etkinlikleri gösteren dönem fotoğrafları yorumlanarak gösterilmiştir. Modernleşme süreci bağlamında dönüşen zaman algısı, kentteki mekân kullanımlarına ve üretimlerine de yansımıştır. İlerlemeci zaman algısının ritimleri, görünüşte farklı temsiller üretse de mekânı giderek homojenleştirmekte ve metalaştırmaktadır. Bu dönemlerde kentte üretilen temsiller aracılığıyla rekabet, üretim süreçlerine dahil olmak ve erk tarafından belirlenmiş kimliklere katılmak yüceltilmiştir. Erkin uyguladığı bu güce karşın toplumda dirençler ve geri çekilmeler olsa da tekrarlamalar (ritüeller) yoluyla modern yaşam tarzı kentsel mekâna yerleştirilmiştir. Erkin, mekânın dönüştürücü gücünü kentin en merkezi alanı olan Balıklıgöl ve Haleplibahçe'de, farklılaşan stratejilerle kullanmakta olduğu tespit edilmiştir.

Kentteki postmodern süreç ise mahalli bir dergi olan Şurkav dergisine uygulanan iterasyon çalışmasıyla, dönem fotoğraflarıyla, yerel haber sitelerinde çıkan kent temsilleriyle ve kent mekânında yaşanan değişimlerle yorumlanmıştır. Tez boyunca bu temsili üretimlerin çatlakları aranmış ve bu çatlaklardan sızan ötekiler, üçüncü türden mekanlar olan “temsili mekanlarla” görünür kılınmıştır. Örneğin, resmi tarih yazımında ve buna bağlı temsil üretiminde Lefebvre'in “temsili mekânının” “gösterilende” değil “saklananda” olduğu tespit edilmiştir. Postmodern süreç olarak ele alınan dönemde ise iktidar yapılarınca kullanılan söylemlerin farklılaştığı, irrasyonel hâle geldiği ancak kentin metalaşma öyküsünün hız kazanarak devam ettiği gösterilmiştir. Buna göre, oldukça merkezi konumda yer alan Haleplibahçe, ortaya çıkan arkeolojik bulguların da katkısıyla, kent için önemli bir gelir kaynağı olan turizm çerçevesinde tekrardan üretilmiştir. Yerel

ve ulusal basında maneviyat ve kadime dayandığını iddia eden söylemlerle de desteklenen bu postmodern üretim şeklinin, kent halkı nezdinde modernleşme süreçlerinde görülen dirençleri aşmanın bir yolu olarak kullanıldığı ileri sürülmüştür. Buna göre, üretilen temsillerin, hâkim yapılarca araçsallaştırıldığı ve erkin anıtsal yapıtların yanı sıra bu yapıtları çevreleyen devasa meydanlar ve boşluklar ile gündelik pratiklere nüfuz ettiği tespit edilmiştir. Yaşanan dönüşümlerin kendi ritüellerini ürettiği ve ritüelleri tekrarlayarak ortaya saçtıkları görülmüştür. Modernleşme süreçlerinde gerçekleştirilen, geçit ve anma etkinlikleri, postmodern süreçte ise isot festivali ve mitingler buna örnek olarak gösterilmiştir. Yazılı ve görsel medya haberleri aracılığıyla bu süreç tarihsel ve mekânsal montajlarla iç içe geçirilmiş, yer yer kesintilere uğratarak açıklamalar getirilmiştir. Üçüncü bölüm boyunca aktarılan “büyük anlatılarla bezeli mekân temsili” dördüncü bölümde dinamik bir yöntemle hesaba çekilmiştir. Ayrıca Lefebvre’in lineer ve döngüsel zaman olarak kategorize ettiği “mekânın algılanma-dayatılma biçimleri” söz konusu temsillerin yorumlanmasında kullanılmıştır. Aşağıda oluşturulan tabloda “Haleplibahçe’de Yürümek” bölümünden elde edilen sonuçlar sıralanmıştır; bu aynı zamanda mekân-zaman ilişkisini odağa alarak ve mekânsal deneyime dayalı bir temsilin oluşturulması anlamına da gelmektedir. Değişmekte olan zamanın mekân aracılığıyla, kent mekânı üzerinden açıklanmasıyla birlikte, incelenen mekanların dayattığı güncel zaman algısı da görünür kılınmıştır:

Uydu Görünümü ³⁴²	İsim	Yapım Yılı	Mekânsal Analiz	Zaman Algısı	Açıklama
	Arkeopark Kamusal Alan	2015-2021	Mekânsal Pratikler, Mekân Temsili. Temsili Mekân.	Lineer Zaman, Döngüsel Zaman.	Boş Vakit Mekânı, Karşılaşma Mekânı (yerli yabancı) Turizm Mekânı.
	Şanlıurfa. Mozaik Müzesi	2015-2021	Mekân Temsili.	Lineer Zaman. Katmanlı Zaman Algısı (Heterotopya)	Yerinde Koruma, Sergileme Mekânı: Turizm Mekânı.
	Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi	2015-2021	Mekân Temsili.	Lineer Zaman.	Arşiv Mekânı: Kronolojik Mekân. Turizm Mekânı.
	Nekropol	2014-2021 Ziyaretçiye Kapalı.	Mekân Temsili.	Lineer Zaman. Katmanlı Zaman Algısı (Heterotopya)	Yerinde Koruma, Sergileme Mekânı: Turizm Mekânı.
	AVM	2013-2021	Mekân Temsili.	Lineer Zaman, Döngüsel Zaman. (Vitrin, sezon, moda değişimleri)	Tüketim, Similakrum. Turizm Mekânı.
	Otel (Hilton)	2011-2021	Mekân Temsili.	Lineer Zaman.	Küresel Sermaye, Turizm Mekânı.
	Gecekondü Bölgesi	1950-2021	Mekânsal Pratikler, Temsili Mekân.	Lineer Zaman Döngüsel Zaman.	Kamp Sonrası, Yedek İş Gücü, Ötekinin Mekânı.

³⁴² Göreseller, Google Earth uygulamasından alınmıştır. Erişim Tarihi: 2021.

Tabloda mekân üretimleri aracılığıyla gerçekleşen zaman ve mekân algıları, kullanım özellikleri belirtilmiştir. Müzeler prestij yapıtları olması ve turizme katkısıyla, kentin simülakrumu olarak ele alınan alışveriş merkezi; tüketim ve sermaye ilişkileriyle yorumlanırken, otel ve konukevleri ise turizm odaklı sermaye ilişkilerinin kent merkezindeki görünümüleri olarak değerlendirilmiştir. Haleplibahçe'deki mekânsal üretimlerin, inanç turizmine katkı yapacak şekilde oluşturulduğu, kentin kendini, kolay tüketilir şekilde turist bakışına açtığı ve kısa süreli turistik turlarla imaj olarak ele geçirilen bir hüviyete büründüğü saptanmıştır. Bölgenin değişen ekonomi-politik yapısı ve bölgede bıraktığı izlerle, ayrışmalarla açıklanmıştır.

Bütün bu temsiller ve söylemler yine mekanla (geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin yaşadığı alan) sınanmış, gündelik hayat pratikleri ve bu pratiklerin mekânsal uzanımlarının yorumlanmasıyla, toplumsal duruma dair kesit görünür kılınmıştır. Katılımcı-gözlemci araştırma teknikleriyle mahalleye dair veriler elde edilmiş ve gecekondu bölgesi başlığı altında yorumlanmıştır. Yerlilik-yabancılaşma, kamp-kent, yaşam-ölüm gibi diyalektiklerin içerikleri, Haleplibahçe'deki sığınmacıların yaşadığı alanda incelenmiştir. Ensar-muhacir gibi nostaljik çağrışımlar yapan söylemlerin toplumsal karşılığını yitirdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca kentteki mekânsal ayrışma haritasıyla, bölgedeki halkın, kentteki sanayi bölgelerine yedek iş gücü stoğu sağladığı saptanmıştır. Harvey'in mekân ayrışması olarak teorize ettiği kent varyasyonunun, Urfa kent mekanındaki görünümüleri çizim ve haritalama tekniğiyle ortaya konulmuştur. Tıpkı resmi tarih anlatısında olduğu gibi, temsillerle bezenmiş ve belirlenmiş rotadan çıkıp alternatif rotalara girildiğinde (gecekondu yerleşimleri), büyük söylemlerin çözüldüğü görülmüştür.

Bu çalışmada, flanörün yürümesi, kentte dolaşması, dikkatini çeken temsillere, manzaralara, hikayelere, insanlara odaklanması, zaman ve mekân arası gelgitlerle çeşitli anlamlar çıkarması yöntemiyle, mekân üretimlerine ve üretimlerin gerçekleştiği süreçlere açıklamalar getirilmiştir. Kenti yürüyerek açıklamak anlamına gelen ve kentsel araştırmalarda yaygın şekilde kullanılan bu yöntemi Şanlıurfa, Haleplibahçe Mahallesi bağlamında ele almak, çalışmanın literatüre yaptığı katkılardan biri olarak sayılabilir. İkinci olarak, Benjamin'in güncelliğini koruyan montaj tekniğini, Lefebvre'in mekân üçlemesi kavram setiyle ele alınarak uygulanmasının imkânları aranmıştır. Çalışma bu iki düşünürün kavramlarını birlikte ele alarak mekânı yorumlama anlamında, kent araştırmalarına katkıda bulunmuştur. Ayrıca Şanlıurfa kent mekanına dair bilgi üretimlerinin niteliğini ortaya koyan çalışmanın, bu bilgi üretimine eleştirel bir katkı yaptığı düşünülmektedir. Buna ek olarak, bu çalışma kent merkezindeki değerli konumu nedeniyle farklı güç gruplarının müdahalelerine maruz kaldığı ortaya konan Haleplibahçe'deki mevcut fiziki durumun belgelenmesi anlamına da gelmektedir. Son olarak, çalışmadaki, resmi tarih yazımına alternatif oluşturma denemesi, burada ortaya konulan yöntemler kullanılarak, Şanlıurfa'da ya da başka kentlerde yapılacak kent ve tarih araştırmalarında kullanılarak, yeniden üretilebilir.

KAYNAKÇA

Abraham, Karl; *Rüyalar ve Mitler*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Acar, Yiğit; *Bilginin Haritalanması: Bilgi, İlişkilendirme, Temsil*, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara 2019.

Akyüz Reşit; Doğu-Batı Farkı, Demokrat Türkiye Gazetesi (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi), 3,11. (1963, Haziran 25).

Arslan, Ahmet; *Urfa'nın Büyüsü ve Biricikliği*, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa, 2009.

Arû, Kemal; *Türk Kenti*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1998.

Badger, George; *Nestorians and Their Rituals-A Mission to Mesopotamia and Coordistan in 1842-1844*, Volume I, Darf Publishers Limited, London 1987.

Barkley, Henry; *A Ride Through Asia Minor and Armenia*, London 1891.

Barthes, Roland; *Çağdaş Söylenler*. Metis Yayınları, Ankara, 2003.

Baudrillard, Jean; *Simülakrlar ve Simülasyon*, Çev. Oğuz Adanır, Yay. Haz. Taşkın Takış) Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2010.

Baudrillard, Jean; *Tüketim Toplumu*, Çev. H. Deliceçaylı ve F. Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.

Bauman, Zygmunt; *Retrotopya*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Bayraktar, Hilmi; *Tanzimattan Cumhuriyete Urfa Sancağı*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınlar, Elâzığ, 2007.

Benjamin, Walter; *Illuminations, Hannah Arent*, Schocken Book, New York 2007.

Benjamin, Walter; *Pasajlar*, Çev. Ahmet Cemal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.

Benjamin, Walter; *Son Bakışta Aşk*, Çev. Burdan Gürbilek, Metis Yayınları, İstanbul, 1995.

Bennett, Andy; *Kültür ve Gündelik Hayat*, Çev. N. Tokdoğan vd., Phoenix Yayınları, İstanbul, 2013.

Benzer, Zafer. 222 numaralı Urfa Şer'iyne Sicili'nin (Birinci kısım) transkripsiyonu ve değerdendirilmesi (H. 1308-1309/M. 1891-1892). Karadeniz Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Tarih Anabilim Dalı, 2015.

Berkday, Ali; *Jean Baptiste Tavernier, Tavernier Seyahatnamesi*, Kitap Yayınları, İstanbul, 2010.

Berman, Marshall; *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2001.

Boym, Svetlena; *Nostaljinin Geleceğı*, Çev. Ferit Burak Aydar, Metis yayınları, İstanbul, 2009.

Brenner, Neil and Elden, Stuart: "Henri Lefebvre on State, Space, Territory", *International Political Sociology*, Vol. 3, Issue 4, 2009.

Brenner, Neil, Marcuse, Peter ve Mayer, Marcuse; *Kar İçin Değıl Halk İçin, Eleştirel Kent Teorisi ve Kent Hakkı*, Çev. Ali Yağız Öz-Kübra Kelebekoğılu, Sel Yayıncılık, Ankara, 2014.

Buckingham, J. Silk; *Travels In Mesopotamia: Including a Journey from Aleppo to Bagdad, by the Route of Beer, Orfah, Diarbekr, Mardin*, London, 1827.

Carsten Niebuhr; *Reisebeschreibung Nach Arabien und Anderen Ländren 1761-1767*, Horst Erdman Verlag, Tübingen 1975.

Castells, Manuell; *Kent, Sınıf, İktidar*, Çev. Asuman Erendil, 1.Baskı, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara, 1997.

Castells, Manuell; *The Urban Question*, London: Edward Arnold, 1979.

Chesney, F. R; *The Expedition for the Survey of the Rivers Euphrates and Tigris: Carried on by Order of the British Government in the Years 1835, 1836, and 1837; Preceded by Geographical and Historical Notices of the Regions Situated Between the Rivers Nile and Indus*, Greenwood Press, ABD 1980.

Cuinet, Vital; *La Turquied'Asie Geographie Administrative, Statistique Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de L'Asie Mineure*, Paris 1891.

Çavdar, Rabia; "Farklılığın Mekânı: Foucault ve Lefebvre'deki Heterotopya ve Heterotopi Ayrımı", *İdealkent*, Sayı 25, Ankara, 2018, 941-959.

Çetin, Ensar; *Gündelik Hayata Sosyolojik Bakmak*. Siyasal Kitapevi, Ankara, 2017.

D’Souza, Aruna and Tom McDonough; *The Invisible Flâneuse? Gender, Public Space, and Visual Culture in Nineteenth-Century Paris*, Manchester University Press, UK 2006.

De Certeau, Michel; *Gündelik Hayatın Keşfi*, Çev. Lale Arslan Özcan, Dost Yayıncılık, Ankara, 2008.

Deleuze, Gilles; *İssız Ada ve Diğer Metinler: Metinler ve Söyleşiler, 1953-1974*, Çev.

Hakan Yücefer-Ferhat Taylan, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2009.

Der Spiegel, *Garten Eden*, Kapak, Sayı 23, s:158, 2006.

Derrida, Jacques; *Marx’ın Hayaletleri, Borç Durumu, Yas Çalışması ve Yeni Enternasyonal*, Çev: Alp Tümertekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

Devlet Otoritesi, (1960). Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi, Başyazı (Yazarı Bilinmiyor); Demokrat Türkiye Gazetesi, 1,95. (1960, Şubat 4).

Diken, Bülent ve Carsten Bagge Laustsen; "The Camp", *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, Vol. 88, Issue 4, 2006, p. 443-452.

Duygun, Ali. (1971). “Urfaspor’un Transfer Taarruzu Başladı”. *Demokrat Türkiye Gazetesi (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi)*, Şubat 12, s.2.

Düzenli, Evrim, *Cumhuriyet Dönemi’nde (1923–1960) Modernite Düşüncesinin Mekânsal Kuruluşu: Merkez- Periferi Dinamikleri Bağlamında Trabzon Örneği*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2009, Doktora Tezi.

Ekinci, Abdullah; “Tarihsel Süreçte Urfa’da Değerler ve Kırılmalar”, *Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi*, Sayı:15, Şanlıurfa, 2013.

Ekinci, Abdullah; *Harran Mitolojisi ve Tarihi*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2008.

Erdoğan, Murat; “Securitization from Society” and “Social Acceptance”: Political Party-Based Approaches in Turkey to Syrian Refugees”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 17, Sayı 68, 2020.

Erdoğan, Murat; *Syrians in Turkey: Social Acceptance and Integration Research*, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2014.

Erhat, Azra; *Mitoloji sözlüğü*, Remzi kitabevi, İstanbul, 1972.

Evliya, Çelebi; *Seyahatname*, Çev. Merih Zillioğlu, İstanbul, 1982.

Foucault, Michel; *Cinselliğin Tarihi*, Çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.

Foucault, Michel; *Seçme Yazılar 2. Özne ve İktidar*, Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

Gabriel, Albert; *Voyages archéologiques dans la Turquie orientale*, Paris 1940.

Gardiner, Michael; *Gündelik Hayat Eleştirileri*, Heretik Basın Yayın, Ankara, 2016.

Geçili, Derya; “Osmanlı Devleti’nde Harita Çizimi Mektebi”, *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2020.

Ger, Güliz; “Tüketici Araştırmalarında Nitel Yöntemler Kullanmanın İncelik ve Zorlukları”, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2009.

Gerçek, Engin ve Tanyeli Uğur; “İstanbul’da Mekân ve Mahremiyetin İhlali ve Teşhiri: Gerilimli Bir Tarihçe ve 41 Fotoğraf”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 2, 2013, s. 397-402.

Ghulyan, Husik; “Lefebvre’nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma”, *Ankara, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 26, Sayı 3, 2017.

Giddens, Anthony; *Modernliğin sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

Göyünç, Nejat. (1975). “XVI. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu’nun Ekonomik Durumu”. *Türkiye İktisat Semineri*, Ankara, 1975.

Gülhan, S. Tankut; “Özgürlüğün Coğrafyası: Mekânsallığın Triyalektik Praksisi ve Bütünsellik Arayışına Dair Bir Tahlil”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt 37, Sayı 1, 2013.

Gündoğan, Ercan; "David Harvey: Kent, Sermaye, Sınıf", *Doğu Batı Dergisi*, Sayı 67, 2014.

Gündüz, Şinasi; *Anadolu’da Paganizm, Antik Dönemde Harran ve Urfa*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005.

Güzel, Abdulkadir; ”1927 Tarihli Urfa Salnamesinin Tarihi Coğrafya Özellikleri Bakımından Değerlendirilmesi”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012.

Habermas, Jürgen; *Postmoderniteye Giriş: Bir Dönüm Noktası Olarak Nietzsche*, Çev. ve Der. Mehmet Küçük, Vadi Yayınları, Ankara, 2000.

Halaçoğlu, Yusuf; “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi”, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Sayı 92, Ankara, 1997.

Halkın Sesi Gazetesi, Cihat Kürkçüoğlu, 16 Haziran 2003.

Harvey, David; *Asi şehirler*, Çev. Ayşe Deniz Temiz, Metis Yayınevi, İstanbul, 2013.

Harvey, David; *Limits to Capital*, Basil Blackwell, 1982.

Harvey, David; *On the history and present condition of geography: An historical materialist manifesto*, The Professional Geographer, 1984.

Harvey, David; *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.

Harvey, David; *Sermayenin Mekânları*, Çev. Başak Kıcıır, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Harvey, David; *Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı*, Der. ve Çev. Ayten Alkan ve Bülent Duru, İmge Yayınevi, Ankara, 2021.

Harvey, David; *Sosyal Adalet ve Şehir*, Çev. Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Harvey, David; *Spaces Of Neoliberalization: Towards A Theory Of Uneven Geographical Development*, Stuttgart 2005.

Harvey, David; *The Geopolitics Of Capitalism. Social Relations And Spatial Structures*, London 1985.

Harvey, David; *The Urbanisation Of Capital*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1985.

Hoepfl, C. Marie; “Choosing Qualitative Research: A Primer for Technology Education Researchers”, *Journal of Technology Education*, Vol. 9, No:1, 1993.

Holliner, Robert; *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler-Tematik Bir Yaklaşım*, Çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005.

Ihab, Hassan; “The Culture of Postmodernism, Theory”, *Culture and Society*, Vol.2, No:3, 1985, s.119-131.

Işık Oğuz ve Pınarcıoğlu M. Melih. *Nöbetleşe yoksulluk: Gecekondulaşma ve kent yoksulları: Sultanbeyli örneği*. İletişim Yayınları, 2012.

Karaçizmeli, Ayşe, *Etnik Grupların Tüketim Alanında Konumlanma Mücadelelerinin Kadın Toplanmaları Üzerinden Analizi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2018, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Karaçizmeli, Ayşe, Özhan Dedeoğlu Ayla ve Üstündağlı Erten Elif; “Giyim Tüketimi ve Mahremin Eril İnşası: İş Yaşamında Eril Giyim Kodları Üzerine Bir Araştırma”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, s.425-442.

Karakaş, Mahmut; *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, Şanlıurfa Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şehir Kitaplığı Dizisi: 22, Konya, 2012, s.330-334.

Kurtar Senem ve Pınar Yurdadön; *Mekân Varyasyonları*, NotaBene Yayınları, İstanbul, 2020.

Kurtoğlu, Mehmet; “Şehre Dışarıdan Bakmak”, *Türk Yurdu Dergisi*, Sayı 102, Ankara, 2013.

Kurtoğlu, Mehmet; *Türk Sinemasında Urfa*, Eyyübiye Belediyesi Yayını, Ankara, 2015. *Kültür ve İnançlar Diyarı Şanlıurfa*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları Şehir Kitaplığı Dizisi:26, Ankara, 2008.

Kürkçüoğlu, Cihat ve Kürkçüoğlu, Sabri; *Şanlıurfa Çarşıları-Hanları ve El Sanatları*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2011.

Kürkçüoğlu, Cihat, Urfa, “Fotoğraflarla Evvel Zaman İçinde”, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Ankara, 2011.

Lefebvre, Henri; (1976), *Survival of Capitalism: Reproduction of the Relations of Production*, Alison and Busby, London 1976.

Lefebvre, Henri; *Critique of Everyday Life, Volume 1: Introduction*, Çev. John Moore, Verso, London 1991.

Lefebvre, Henri; *Critique of Everyday Life, Volume 2: Foundations for a Sociology of the Everyday*, Çev. John Moore, Verso, London 2002.

Lefebvre, Henri; *Dialectical Materialism*, Çev. S. John, The University of Minnesota Press, Minneapolis 2009.

Lefebvre, Henri; *Kentsel Devrim*, Çev. Selim Sezer, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Lefebvre, Henri; *Mekânın Üretimi*, Çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Lefebvre, Henri; *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Çev. Işın Gürbüz, 2. Baskı. Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

Lefebvre, Henri; *Ritimanaliz, Mekân, Zaman ve Gündelik Hayat*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Lefebvre, Henri; *Writings on Cities*, Çev. E. Kofman ve E. Lebas, Blackwell Publishers, Oxford 1996.

Lyotard, F. Jean; *Postmodern Durum*, Çev. Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.

Massey Doreen, Allen John ve Sarre Phill; *Human Geography Today*, PolityPress, Cambridge 1999.

Mert, Ceren; “İstanbul’da Bir Üçüncü Mekân Okuması: ‘Pozitif’”, *Titreşimler ve Babylon, İdealkent*, Sayı 2, 2010, s.86-112.

Moltke, Helmuth; *Moltke’nin Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.

Niebuhr, Carsten; *Travels Through Arabia and Other Countries in the East*, Librairie du Liban, 1792.

Okutan Akalın, Ebru, *İktidar ve Yerel Basın İlişkileri: 27 Mayıs Döneminde Demokrat Türkiye gazetesi (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi)*, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, Yüksek Lisans Tezi.

Olivier, Rolin; *Türkiye Seyahatnamesi, 1790 Yıllarında Türkiye (Yaşam, Tarım, Ticaret ve Sanayi)*, Çev. Oğuz Gökmen, İstanbul, 1991.

Ortaylı, İlber; *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002.

Özçınar, Meral; “Toplumsal Kültürel Zaman Mekân Algısının Anlatı İnşasındaki Yeri ve Örnek Film İncelemeleri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 37, İstanbul, 2009, s.88-108.

Özoral, Başak; “Tüketim Kültürünün Yerel Kültürler Üzerindeki Etkisinde Alışveriş Merkezlerinin (AVM) Rolü: Dubai Mall”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, Manisa, 2020

Öztürk, C., Dilek, D. (Ed.). (2005). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (4. baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Öztürk, Musa; *Kamusallık, Tüketim Kültürü ve Avm'ler*, Kent Sosyolojisi, Ed. Köksal Alver, Hece Yayınları, Ankara, 2012.

Petermann, J. Henrich; *Reisen im Orient*, Leipzig 1865.

Preusser, Conrad; *Nordmesopotamische Baudenkmaler Altchristlicher und Islamischer Zeit*, Leipzig 1911.

Rastgeldi, Adil. (1986). "Doğu-Batı Farkı". *Demokrat Türkiye Gazetesi (Şanlıurfa İçin Hizmet Gazetesi)*, Şubat 4, s.2.

Ressam Galip; *Servet- Fünun Mecmuası*, İstanbul 1892, c.3.

Said, W. Edward; *Kültür ve Emperyalizm*, Çev. Necmiye Alpay, Hil Yayıncılık, İstanbul, 2016, (Orijinal basım tarihi: 1993).

Said, W. Edward; *Şarkiyatçılık*, Çev. Berna Ülner, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2017. (Orijinal basım tarihi: 1978).

Sarup, Madan; *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*, Çev. Abdülbaki Güçlü, Ark Yayınları, Ankara, 1995.

Sayın, Zeynep; *İmgenin Pornografisi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

Sayın, Zeynep; *Ölüm Terbiyesi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2017.

Segal, B. Judah; *Edessa (Urfa)-Kutsal Şehir*, Çev. Ahmet Arslan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Selvi, Yeliz, *Heterotopya Üzerine Görsel Çözümlemeler*, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, Ankara, 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Short, John Rennie; *Globalization, Modernity, and the City*, Routledge, London 2012.

Shortell, Timothy, and Evrick Brown; *Walking in the European city: quotidian mobility and urban ethnography*. Routledge, London 2016.

Siyah Orfe (Orfeu Negro), (Marcel Camus), (1959), Eastman Color.

Smith, Neil; *Uneven development: Nature, Capital And The Production Of Space*, University Of Georgia Press, Athens 2008.

Soane, B. Ely; *Birecik, Urfa ve Siverek ile ilgili notları, Mezopotamya ve Kürdistan 'a Gizli Yolculuk. Kürdistan'ın Kürt Aşiretleri ve Keldanilerine ilişkin Tarihsel Notlar*, çev. Fahriye Adsay, Avesta Yayınları, İstanbul, 2007.

Soja, W. Edward; *My Los Angeles: From Urban Restructuring to Regional Urbanization*, University of California Press, Berkeley 2014.

Soja, W. Edward; *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*, Wiley-Blackwell, Oxford 2000.

Soja, W. Edward; *Thirdspace: Expanding the Scope of the Geographical Imagination*,

Soja, W. Edward; *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real and Imagined Places*, Oxford Basil Blackwell, Cambridge 1996.

Sönmez, M. Emin ve Akgül Veysel; “Şanlıurfa Şehrini Alansal Gelişiminin Tarihi Yapıların Konumları ve Uydu Görüntüleri ile Belirlenmesi”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 61, İstanbul, 2013.

Strauss, L. Claude; *Mit ve Anlam*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2013. (Orijinal basım tarihi: 1978).

Şahin, İbrahim; *Osmanlı Klasik Dönemi Urfası, Uygarlıklar Kapısı Urfa*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Şahinalp, M. Sait, *Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluş ve Gelişmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara, 2005, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi. (2018). *Balıklığöl Alan Yönetim Planı Nihai Rapor (2019-2023)*.

Tanju, Bülent; Zaman-Mekân ve Mimarlıklar; A. Şentürer, Ş. Ural, Ö. Berber, F.U. Sönmez. (Ed.). (2008). Zaman-Mekân (1.baskı). İstanbul: Yem Yayıncılık.

Tanyeli, Uğur; “Uğur Tanyeli ile Türkiye’de Mimarlık Tarihi Çalışmak ve Osmanlı Mimarlık Tarih yazımı Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, 2009.

Tanyeli, Uğur; *Rüya, İnşa, İtiraz: Mimari Eleştiri Metinleri*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2011.0

Taş, Yasin; "Urfa Şeriyeye Sicilleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı 17, 2014, s.453-472.

Taş, Yasin; *Osmanlı döneminde Urfa'da sosyal hayat (mahkeme kayıtlarına göre 1850-1900)*, Hiperlink Yayınları, Ankara, 2019.

Tavernier J. Baptiste; *Les Six Voyages de M.J.B. Javernier Seyahatnamesi*, Çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul, 2006.

Tekeli, İlhan; *Bir Toplumsal Yorum Olarak Haritalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

Toka, Serdar; “Üç Figür Diyalektiği”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt 1, Sayı 12, 2013.

Toka, Şerif, *Diyarbakır Üzerine İmge/Anlam Üretimi*, Mardin Artuklu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mardin, 2017, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Toprak, Said; Urfa'da Mahallî Ressamlık Geleneğinin Biçimlenmesi ve Temsilcileri, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ek Sayı 2, 2019.

Touraine, Alain; *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. Hülya Tufan, YKY, İstanbul, 2002.

Turner, Mark W; *Zigzagging*, Ed. Matthew Beaumont and Gregory Dart, London 2010.

Uğurlu, Nurer; *Folklor ve Etnografya- Aşk Türkülerimiz*, Örgün Yayınevi, Kültür Dizisi, Ankara, 2009.

Urfa Vilayet Salnamesi (1927); Çev. Kapaklı H. Kemal, İlhami Fevzi Matbaası, İstanbul, 1998.

Urry, John; *Mekânları Tüketmek*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

Yurdadön, Pınar ve Yavan Nuri; “Edward Said’in ‘Mekânsal Dönüş’e Katkısı”, *Posseible Düşünme Dergisi*, Sayı 14, 2018.

Yurdadön, Pınar; “Maternal Bir Mekân Okuması”, *Düşünbil Dergisi*, Sayı 82, Ankara, 2019.

Yurdakul, İlhami; “Urfa'da Ermeni Olayları ve 29 Aralık Vakası (1845-1914)”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, Bilecik, 2016, s.136-144.

Yücel, İdris; “Bir Misyonerlik Uygulamasının Teorisi ve Pratiği: Urfa Amerikan Körler Okulu (1902-1914)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2011.

Züğürt Ağa, (Nesli Çölgeçen/Yavuz Turgul), (1985), Mine Film.

İnternet Kaynakları:

AB. (tarihsiz). Avrupa Birliği Resmi Web Witesi. <https://www.avrupa.info.tr/tr/turkiyedeki-multeci-krizine-avrupa-birliginin-mudahalesi-710>. Erişim Tarihi: 13.09.2020.

ABEBOOKS. (tarihsiz). Kitap Erişim Veri Tabanı. <https://www.abebooks.com/Voyages-Jean-Baptiste-Tavernier-Ecuyer-Baron-dAubonne/22827849950/bd>. Erişim Tarihi: 01.10.2020.

AJANS URFA, (2018). Yerel İnternet Gazetesi, <https://www.ajansurfa.com/gundem/suriyelilerin-yeni-meydanda-nargile-keyfi-h30060.html>, Erişim Tarihi: 20.07.2021.

AJANS URFA. (2016). Yerel İnternet Haber Kaynağı. <https://www.ajansurfa.com/gundem/eski-burokrattan-feto-urfayi-dinlerle-vuracakti-iddiasi-h4706.html>. Erişim Tarihi: 11.09.2020.

AJANS URFA. (2017). Yerel İnternet Haber Kaynağı. <https://www.ajansurfa.com/kultur-sanat/sanliurfa-yoresel-yemekleri-gorucuye-cikti-h19529.html>. Erişim Tarihi: 11.09.2020.

ANADOLU AJANSI. (2017). Ulusal Haber Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/sanliurfada-eglencenin-adi-sira-gecesi/1315195> Erişim Tarihi: 13.07.2020.

ARKEOFİLİ. (2015). Arkeolojik Haber Portalı. <https://arkeofili.com/kacirilan-orfeus-mozaigi-35-yil-sonra-sanliurfaya-donda/>. Erişim Tarihi: 17.09.2020.

ARKEOLOJİK HABER. (2020). Arkeolojik Haber Portalı. <https://www.arkeolojikh Haber.com/haber-sanliurfadaki-kaya-mezarlar-i-isiklandirildi-25127/>. Erişim Tarihi: 01.07.2020.

ARKEOPOLİS. (2017). Arkeolojik Güncel Haber Portalı. <https://arkeopolis.com/talihsiz-bir-asik-orpheus/>. Erişim Tarihi: 06.09.2020.

ARKİV. (2011). Şanlıurfa Müze Kompleksi. <http://www.arkiv.com.tr/proje/sanliurfa-muze-kompleksi-/4698>. Erişim Tarihi: 20.08.2020

ARŞİV. (tarihsiz). Ermeni Tarihi Arşivi. <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/halep-vilayeti/urfa/din/kiliseler.html>. Erişim Tarihi: 08.10.2020.

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (2018),
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/BA%C5%9EBAKANLIK%20OSMANLI%20AR%C5%9E%C4%B0V%20REHBER%C4%B0.pdf>, Erişim Tarihi:20.20.2019.

e-SKOP. (2012). Sanat Tarihi Dergisi. <https://www.e-skop.com/skopbulten/kentin-sinirinda-toplumsallasmanin-yeni-metaforu-olarak-kamp/470>. Erişim Tarihi: 21.09.2020.

GALERİ NEV. (2019). Sanat Galerisi.
<https://galerinev.art/tr/muratmorova#:~:text=Murat%20Morova%2C%201977'de%20Marmara,It%C4%B1rl%C4%B1%20Bah%C3%A7e%2080%9Dde%20yer%20ald%C4%B1>. Erişim Tarihi: 26.09.2020.

GAZETTE. (2014). Dijital Haber Portalı.
<https://www.gazette.com.tr/Haber/roportaj/sanliurfa-piazzada-seker-gibi-bayram-13822>. Erişim Tarihi: 05.10.2020.

HABER ASİ. (2018). Dijital Haber Portalı. <https://www.haberasi.com/sanliurfa-da-suriyeli-istemiyoruz-gosterileri-45-turk-vatandasi-gozaltina-alindi/4681/>. Erişim Tarihi: 11.10.2020.

HABER PORTALI. (2020). <https://hyetert.org/2020/04/01/urhoyurfa-orpheus-mozaigninin-macerasi/>. Erişim Tarihi: 03.09.2020.

HABER. (2017). Dijital Haber Portalı. <https://www.haberler.com/sanliurfa-da-suriyeli-mezarligi-kuruldu-10247888-haberi/>. Erişim Tarihi: 22.09.2020
https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanliarsivi-yayinlar/osmanli_belgelerinde_ermenilerin_sevk_ve_iskanlari_1878_1920.pdf. Erişim Tarihi: 26.09.2020.

IMDB. (tarihsiz). Internet Movie Database. <https://www.imdb.com/title/tt0053146/>. Erişim Tarihi: 01.11.2020.

KANAL URFA (2018). Yerel Haber Ajansı. <https://kanalurfa.com/sanliurfada-buyuksehir-belediyesi-ile-ramazan-ayi-etkinliklerle-gecti/>. Erişim Tarihi: 21.10.2020.

KÜLTÜR PORTALI. (tarihsiz).
<https://www.kulturportali.gov.tr/sanliurfa/gezilecekyer/sanliurfa-arkeoloji-muzesi-1>. Erişim Tarihi: 03.10.2020.

RESEARCHGATE (tarihsiz). Akademik Araştırma Web Sitesi
<https://www.researchgate.net/publication>. Erişim Tarihi: 14.10.2020.

SALT. (tarihsiz). Salt Araştırma Koleksiyonları. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/118970>. Erişim Tarihi:10.09.2020.

SMK. (tarihsiz). Search the collection. <https://collection.smk.dk/#/en/detail/KMS276>. Erişim Tarihi: 10.10.2020

ŞANLIURFA VALİLİĞİ (tarihsiz). Şanlıurfa Müzeleri. <http://www.sanliurfa.gov.tr/muzeler>. Erişim Tarihi:12.09.2020.

ŞBB. (2017). Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi. <https://www.sanliurfa.bel.tr/icerik/240/624/reji-kilisesi-aziz-petrus-ve-aziz-paulus-kilisesi>. Erişim Tarihi: 28.10.2020.

ŞBB. (tarihsiz). Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi. https://www.sanliurfa.bel.tr/files/1/bsb_sonra/turizm_haritasi.pdf. Erişim Tarihi: 14.09.2020.

ŞURKAV YAYINLARI, (Tarihsiz) Ahmet Arslan, “Urfa’nın Büyüsü ve Biricikliği”, Sayı 3, Şanlıurfa, 2009. s.5-12. Url:<https://surkav.org.tr/surkavdergi/surkav3.pdf>. Erişim Tarihi: 23.09.2021.

T.C. DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI. (tarihsiz). Devlet Arşivleri. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi->. Erişim Tarihi: 01.10.2020.

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI GÖÇ İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (tarihsiz). Göç Müdürlüğü. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>. Erişim Tarihi: 23.09.2021.

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI. (tarihsiz). Gaziantep Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü. <https://gazianteproloveveanilar.ktb.gov.tr/TR-180140/edessa-arkeoloji-muzesi-yapimi-ve-teshir-tanzimi-halepl-.html>. Erişim Tarihi: 12.10.2020.

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI. (tarihsiz). Resmi Müze Erişim Portalı. <https://muze.gov.tr/muze-detay?DistId=SUM&SectionId=SUM01>. Erişim Tarihi: 08.09.2020.

TUİK. (tarihsiz). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik>. Erişim Tarihi: 25.09.2020.

UNHCR. (2019). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/09/SB2019-TR-04092020.pdf>. Erişim Tarihi: 14.09.2020.

URFA FANATİK. (2020). Dijital Yerel Haber Sitesi. <https://www.urfanatik.com/haber/3507692/urfa-piazzada-ve-kadin-fotograf-sergisi>. Erişim Tarihi: 02.08.2020.

URFA HABER. (2018). Yerel Haber Ajansı. (<https://www.urfahaber63.com/isot-festivali-isot-kahvaltisi-ve-kortej-yuruyusuyle-devam-etti/17155/>). Erişim Tarihi: 12.09.2020.

YAPI SEKTÖRÜ HABER PORTALI. (2006). Âdem ve Havva Miti. http://www.yapi.com.tr/haberler/gobeklitepede-adem-ile-havva-miti_47960.html. Erişim Tarihi: 24.07.2020.

YEREL HABER PORTALI. (2020). <https://www.urfastar.com/kultur/gobeklitepe-kebabi-nda-iddiali-h44847.html>. Erişim Tarihi: 07.08.2020.

YOUTUBE, (2020), Nevzat Kaya, Tanatoloji: Ölümle Yüzleşme, Böyle Buyurdu Kültür, https://www.youtube.com/watch?v=IaS_Qf97whE, Erişim Tarihi: 08.12.2020.

EKLER

1. Şurkav İterasyon Verileri.

Şurkav (Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı) Vakfı'nın yayımladığı Şurkav Dergisi iterasyon yöntemiyle analiz edilmiştir. En çok tekrar eden ilk 150 kelime tespit edilmiştir. Araştırmaya katkısı olmayacak bağlaç, fiil ve takı ekleri elenerek her 10 sayının en çok tekrar eden kelimeleri ile tablolar oluşturulmuştur. 2008 yılı Nisan ayından bu yana dört ayda bir yayımlanan derginin toplam 40 sayısı bulunmaktadır; <https://surkav.org.tr/sanliurfa-dergisi/>. Açık erişimli bu derginin sayılarına kaynakça bölümünden ulaşılabilir.

Resim 73: Şurkav Dergisi Kapak, Yıl:2010, Sayı:7

Şurkav Dergisi, Sayı:1-10.			Şurkav Dergisi, Sayı:10-20.		
Kelime	Tekrar Sayısı	Yüzdelik Değer	Kelime2	Tekrar Sayısı2	Yüzdelik Değer2
şanlıurfa	2084	1.1 %	şanlıurfa	1902	0.8 %
urfa	1927	0.6 %	urfa	1205	0.3 %
kültür	1812	0.5 %	kültür	1183	0.4 %
sanat	1289	0.3 %	sanat	1112	0.3 %
turizm	1025	0.3 %	tarih	1085	0.3 %
tarih	942	0.3 %	turizm	1002	0.4 %
eski	331	0.1 %	yılında	875	0.2 %
halil	315	0.2 %	mehmet	639	0.2 %
urfalı	115	0.0 %	büyük	336	0.1 %
şehir	114	0.1 %	ocak	298	0.1 %
eğitim	113	0.1 %	tarihi	218	0.1 %
mustafa	113	0.1 %	içinde	213	0.1 %
cihat	109	0.1 %	efendi	209	0.1 %
şiir	109	0.1 %	istanbul	203	0.1 %
doğu	108	0.1 %	ibrahim	187	0.1 %
osmanlı	106	0.1 %	zaman	179	0.1 %
mahmut	79	0.1 %	önemli	172	0.1 %
inşa	78	0.0 %	urfa'da	167	0.1 %
vali	76	0.0 %	harran	162	0.1 %
şair	75	0.0 %	aynı	155	0.1 %
valisi	74	0.1 %	bütün	155	0.1 %
dünya	79	0.0 %	paşa	155	0.1 %
inanç	69	0.0 %	güzel	149	0.1 %
nabi	65	0.0 %	hacı	149	0.1 %
yusuf	65	0.1 %	mustafa	142	0.1 %
devlet	64	0.1 %	aziz	240	0.1 %
harran	64	0.1 %	eski	239	0.1 %
eski	64	0.1 %	taşı	235	0.1 %
kutsal	64	0.1 %	türk	232	0.1 %
geleneksel	63	0.1 %	geleneksel	226	0.1 %
oğlu	63	0.1 %	halil	224	0.1 %
sabri	62	0.1 %	alan	215	0.1 %
kent	61	0.1 %	şeyh	214	0.1 %
abdullah	60	0.1 %	müzik	206	0.1 %
abdurrahman	57	0.1 %	ahmet	189	0.1 %
osman	57	0.1 %	osmanlı	175	0.1 %
tarihinde	57	0.1 %	urfalı	175	0.1 %
sıra	55	0.0 %	şurkav	172	0.1 %
camii	54	0.0 %	erkek	170	0.0 %
dönemde	54	0.0 %	abdurrahman	160	0.1 %
islam	53	0.0 %	oğlu	159	0.0 %
önemli	53	0.0 %	ankara	147	0.1 %
peygamber	53	0.0 %	mahmut	146	0.1 %
yakın	53	0.0 %	sahip	146	0.0 %
bilgi	52	0.0 %	osman	143	0.0 %
üniversitesi	52	0.1 %	sosyal	143	0.1 %
ibrahim	52	0.0 %	şehir	142	0.0 %
müslüm	50	0.0 %	efraim	135	0.0 %
belediye	49	0.0 %	sırağecesi	133	0.0 %

Tablo 3: Şurkav Kelime Tekrarı Tablosu. (Sayı:1-10, 10-20).

Şurkav Dergisi, Sayı:20-30.			Şurkav Dergisi, Sayı:30-40.		
Kelime3	Tekrar Sayısı3	Yüzdelik Değer3	Kelime4	Tekrar Sayısı4	Yüzdelik Değer4
urfa	2381	1.1 %	şanlıurfa	2647	1.0 %
şanlıurfa	1351	0.7 %	kültür	1825	0.5 %
kültür	1329	0.4 %	turizm	1562	0.4 %
sanat	1289	0.3 %	yılında	724	0.2 %
turizm	951	0.3 %	mehmet	593	0.2 %
tarih	442	0.3 %	ibrahim	466	0.2 %
büyük	342	0.1 %	efendi	455	0.1 %
yılında	323	0.2 %	önemli	411	0.1 %
camii	118	0.1 %	harran	400	0.1 %
halil	117	0.1 %	tarihi	385	0.1 %
kutsal	112	0.1 %	şurkav	382	0.1 %
şair	110	0.1 %	mustafa	277	0.1 %
reisi	103	0.1 %	halil	264	0.1 %
urfa'nın	101	0.1 %	ankara	260	0.1 %
ibrahim	108	0.1 %	urfalı	259	0.1 %
milli	106	0.1 %	osmanlı	243	0.1 %
devlet	103	0.1 %	şehrin	227	0.1 %
şehri	103	0.1 %	mozaik	182	0.1 %
camii	93	0.1 %	abdullah	165	0.1 %
kültürel	92	0.1 %	başkanı	165	0.1 %
valisi	92	0.1 %	merkezi	164	0.0 %
merkezi	89	0.1 %	geleneksel	163	0.1 %
tbnm	89	0.1 %	devlet	158	0.1 %
aşireti	86	0.1 %	karacadağ	141	0.1 %
halk	93	0.1 %	yusuf	138	0.1 %
harran	92	0.1 %	ortaya	138	0.1 %
mustafa	84	0.1 %	peygamber	138	0.1 %
urfa'nın	82	0.1 %	kültürel	136	0.0 %
şehrin	82	0.1 %	belediye	125	0.0 %
sayı	81	0.1 %	sosyal	124	0.0 %
hacı	80	0.1 %	islam	121	0.0 %
şehir	80	0.1 %	millet	111	0.0 %
tarihi	74	0.1 %	arkeoloji	110	0.0 %
eski	72	0.1 %	urfa'nın	108	0.0 %
seyyid	71	0.1 %	meşhur	102	0.0 %
urfa'da	71	0.1 %	mozaigi	102	0.0 %
osmanlı	67	0.1 %	hüseyin	100	0.0 %
urfalı	66	0.1 %	celalettin	96	0.0 %
aynı	62	0.1 %	urfa'da	95	0.0 %
geleneksel	62	0.1 %	kurtuluş	33	0.0 %
türk	62	0.1 %	aile	32	0.0 %
bütün	60	0.1 %	geleneksel	32	0.0 %
şurkav	57	0.1 %	göbeklitepe	32	0.0 %
mahmut	46	0.1 %	merkezi	32	0.0 %
ankara	42	0.1 %	mezar	32	0.0 %
sıragecesi	40	0.0 %	mehmed	31	0.0 %
şehri	39	0.0 %	oğlu	31	0.0 %
camii	38	0.0 %	abdullah	30	0.0 %
pasha	38	0.0 %	hasan	30	0.0 %

Tablo 4: Şurkav Kelime Tekrarı Tablosu. (Sayı:20-30, 30-40).

2. Katılımcı Profili Tablosu.

“Şanlıurfa Kenti Haleplibahçe Mahallesi’nde Mekânsal Dönüşümün İzleri” çalışması bağlamında Haleplibahçe Mahallesi’nde Yaşayan-Çalışan-Gezen ve Metin İçinde Atıf Yapılan Kişiler.

Katılımcı Profili Tablosu							
Sıra	İsim	Uyruk	Cinsiyet	Eğitim	Meslek	Yaş	Cinsiyet
M1	İ. K.	TC	Erkek	Lise	Mevsimlik İşçi	26	Erkek
M2	M. Ş.	TC	Erkek	Ortaokul	Muhasebeci	29	Erkek
M3	F. K	TC	Erkek	Lise	Memur	46	Erkek
M4	F. K.	TC	Kadın	Lisansüstü	Avukat	33	Kadın
M5	M. G.	SY	Kadın	İlkokul	Öğrenci	14	Kadın
M6	M.Ş.	TC	Erkek	Lisans	Memur	33	Erkek
M7	F. Ç.	TC	Erkek	Lisans	Memur	40	Erkek
M9	H. A.	SY	Erkek	Lise	Esnaf	20	Erkek
M10	R. D.	SY	Kadın	Ortaokul	Ev Hanımı	38	Kadın
M11	A. E.	TC	Erkek	Lisans	Turist	36	Erkek
M12	S. G.	TC	Kadın	Lise	Turist	33	Kadın
M13	M. Ş.	SY	Kadın	Lise	Öğrenci	16	Erkek
M14	S. K.	TC	Erkek	Ön Lisans	İşçi	32	Erkek
M15	M. S.	SY	Erkek	Lise	İşsiz	24	Erkek
M16	V. G.	TC	Erkek	Lisans	Esnaf	36	Erkek
M17	T. A.	SY	Erkek	İlkokul	İşsiz	23	Erkek
M18	M. K.	TC	Erkek	İlkokul	Esnaf	62	Erkek
M19	M. T.	TC	Erkek	Lisansüstü	Memur	35	Erkek

Tablo 5: Mülakat Yapılan Kişiler.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Ad Soyad: Mahmut Karaçizmeli

Yabancı Dili: İngilizce

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Alan	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Yapı Fiziği ve Malzeme	MSGSÜ	2011
Lisans	Mimarlık	Maltepe Üniversitesi	2009
Lise	Fen Bilimleri	Şanlıurfa Anadolu Lisesi	2003

İŞ TECRÜBELERİ

Kiptaş Toplu Konutları, İstanbul, Saha Kontrol Mimarı, 2009-2010.

Bitesa Mimarlık Ofisi, İstanbul, Tasarımcı, 2010-2011.

Harran Üniversitesi, Mimari Restorasyon Bölümü, Şanlıurfa, Öğretim Görevlisi, 2012-2018.

Harran Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Şanlıurfa, Öğretim Görevlisi, 2018-2021.

YAYINLAR

Karaçizmeli, M., (2021). “Lefebvre ve Foucault’da Mekân: Kuramsal Bir Tartışma.” Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi 51

Yenigün, İ., Muharrem, O. R. A. L., Karacizmeli, M., & Uyanık, S. (2021). “Closure of Göbekli Tepe: Erosion?” International Journal of Agriculture Environment and Food Sciences, 5(3).

Polat, N., Çokoğullu, S., Memduhoğlu, A., Ulukavak, M., Şenol, H. İ., Oral, M., Karaçizmeli, M. & Marangoz, Ö. (2021). “İha Fotogrametrisinin Arkeolojik Yüzey Araştırmalarına Katkılarının İncelenmesi.” Tüba-Ar Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, 28 (28), 175-186. DOI: 10.22520/tubaar.2021.28.009